

Mariusz Wojciechowski
Pruski Korpus Inżynierów 1816–69
Preussische Ingenieur-Corps

Mariusz Wojciechowski

PRUSKI KORPUS INŻYNIERÓW
Preussische Ingenieur-Corps
1816–69

Oddziały pionierów 1816	3
Twierdze 1816	4
Oddziały pionierów 1817	6
Korpus inżynierów 1817–69	7
reorganizacja 1820	12
reorganizacja 1838	31
reorganizacja 1853	46
reorganizacja 1857	50
reorganizacja 1860	53
reorganizacja 1866	62
reorganizacja 1868	65
Zadania pontonierów, saperów i minerów	69
Szefowie korpusu inżynierów do 1869	73
Stan etatowy korpusu inżynierów 1816–69 wg Frobeniusa	74
<i>Ingenieur-Comité</i>	75
<i>Prüfungs-Commission</i>	76
<i>Ingenieur-Commission, Landes-Vertheidigungs-Commission</i>	77
<i>Armee-Antheilung</i>	78
<i>Allgemeines Kriegs-Departement d. Kriegs-Ministerium</i>	80
Miejsca stacjonowania oddziałów pionierów 1816–69	83
<i>Dramatis personae</i>	85

Punktem wyjścia niniejszego opracowania jest rok 1816, zatem nie obejmuje ono okresu „prehistorycznego”: wojen napoleońskich, ani tym bardziej lat wcześniejszych.

Pozostawiłem bez tłumaczenia nazwy funkcji i stanowisk – ta kwestia wymaga osobnego rozpatrzenia.

Nazw miejscowości nie tłumaczyłem.

Zachowałem pisownię oryginalną ze spisów osobowych: *Corps, Commission, Capitain, Cabinets-Ordre, Compagnie* itd. oraz różną pisownię *Directeur / Director*.

Opracowano na podstawie:

Rang- und Quartier-Liste der Königlich Preussischen Armee 1817–69

Armee-Verordnungs-Blatt

Udo von Bonin: *Geschichte des Ingenieurkorps und der Pioniere in Preussen*, Berlin 1877–78

Herman Frobenius: *Geschichte des preussischen Ingenieur- und Pionier-Korps von der Mitte des 19. Jahrhunderts bis zum Jahre 1886*, Berlin 1906

Oettinger, Wasserschleben, v. Köckritz, Grosser: *Handbuch des Pionierdienstes*, Glogau 1836–37

F. W. Dammeyer: *Taschenbusch für den Offizier. Eine Sammlung von Notizen*, Berlin 1838

F. W. T. From: *Handbuch des Ingenieur-Dienstes*, Berlin 1855

Skróty

1R, 2R 1. u. 2. *Reserve-Pionier-Compagnie*

ACF *Armee-Corps in Frankreich*

ACO *Allerhöchste Cabinets-Ordre*

ad interim tymczasowo, doraźnie

Char. *Character*

K. H. *Königliche Hoheit*

OAF *Occupation-Armee in Frankreich*

p.o. pełniący obowiązki (*mit der Wahrnehmung der Geschäfte beauftragt*)

V *Pionier-Versuchs-Kompagnie*

z. D. *zur Disposition*

Sec.-Lt. *Seconde-Lieutenant* podporucznik

Pr.-Lt. *Premier-Lieutenant* porucznik

Cap. / Hptm. *Capitain / Hauptmann* kapitan

Mjr. *Major* major

Oberst-Ltn. *Oberst-Lieutenant* podpułkownik

Oberst *Oberst* pułkownik

GM *General-Major* dosł. 'generał major' ≈ generał brygady

GL *General-Lieutenant* dosł. 'generał porucznik' ≈ generał dywizji

General der Infanterie *General der Infanterie* dosł. 'generał piechoty' ≈ generał broni

<siedziby> dowództw oddziałów pionierów oraz inspektorów (inspektoratów) podane są w nawiasach ostrych

1816

Oddziały pionierów 1816

IX 1816					
oddział	dowódca	kompania	miejsce stacjonowania	oddział utworzono z następujących kompanii	sformowanych w roku
Garde-Abtheilung	Oberst v. Krohn	1. Compagnie 2. Compagnie	Berlin, Cüstrin, Spandau Coblentz u. Ehrenbreitstein	Brandenburgische 1. Pionier-Compagnie 5. Feld-Pionier-Compagnie	1809 1813
Erste Abtheilung	Cap. Modrach	1. Compagnie 2. Compagnie 3. Compagnie	Graudenz, Thorn Danzig, Pillau <i>noch beim ACF</i>	1. Preußische Festungs-Pionier-Compagnie 2. Preußische Festungs-Pionier-Compagnie 1. Feld-Pionier-Compagnie	1809 1814 1812
Zweite Abtheilung	Oberst v. Krohn	1. Compagnie	Stettin, Colberg, Stralsund	Pommersche Festungs-Compagnie	1814
Dritte Abtheilung	Mjr. v. Bieberstein <Breslau>	1. Compagnie 2. Compagnie	Erfurt, künftig nach Glatz Neisse, Glatz, Cosel	1. Schlesische Festungs-Pionier-Compagnie 2. Schlesische Festungs-Pionier-Compagnie	1809 1813
Vierte Abtheilung	Mjr. v. Bieberstein	1. Compagnie 2. Compagnie	Glogau, Schweidnitz, Silberberg <i>noch beim ACF</i>	3. Schlesische Festungs-Pionier-Compagnie 7. Feld-Pionier-Compagnie	1813 1813
Fünfte Abtheilung	Cap. Stein <Erfurt>	1. Compagnie (neue) 2. Compagnie	Magdeburg, Torgau, Wittenberg Minden	4. Schlesische Festungs-Pionier-Compagnie Mansfelder Pionier-Bataillon	1813 1813
Sechste Abtheilung	Cap. v. Zaborowsky <Wesel>	1. Compagnie 2. Compagnie	Wesel, Jülich Cölln	4. Feld-Pionier-Compagnie 6. Feld-Pionier-Compagnie	1813 1813
Siebente Abtheilung	<i>vacant</i> ¹	1. Compagnie 2. Compagnie	<i>noch beim ACF</i> <i>noch beim ACF</i>	3. Feld-Pionier-Compagnie 8. Feld-Pionier-Compagnie	1812 1815
Achte Abtheilung	Mjr. v. Richthofen <Luxemburg>	1. Compagnie 2. Compagnie	Luxemburg Saarlouis, Mainz	2. Feld-Pionier-Compagnie 9. Feld-Pionier-Compagnie	1812 1815

Wg *Militair-Wochenblatt* No. 12., Berlin 14 IX 1816.

Polowe kompanie pionierów połączono w oddziały (*Abtheilungen*). Dyslokacja kompanii wówczas zmieniała się, zwłaszcza że niektóre pododdziały wciąż były we Francji.

1 Używana była pisownia *vacat* albo *vacant*.

1816

Twierdze 1816

Twierdze 21 IX 1816		
<i>Festung</i>	<i>Commandant</i>	<i>Ingenieur-Offiziere vom Platz</i>
Coblenz u. Ehrenbreitstein	Oberst v. Hoffmann	Cat. v. Huene
Cölln	<i>ad interim</i> GM v. Ende 2ter Commandant: Mjr. v. d. Lund	Mjr. Jachnick
Colberg	<i>ad interim</i> Oberst v. Streit	Mjr. v. Gayette
Cosel	GM v. Kamptz	Mjr. Moritz
Cüstrin	Oberst-Ltn. v. Creilsheim	Cap. Schmidt
Danzig	GM v. Gaudi	Mjr. v. Borcke
Neufahrwasser, Fort Weichselmünde	Oberst-Ltn. v. Brockhusen	-
Erfurt u. Petersberg	GM v. Bronikowsky Commnd. vom Petersberg: Mjr. v. Zastrow	Cap. v. Bartsch
Glatz	Oberst v. Anhalt	Cap. v. Fehrentheil
Glogau	GM v. Valentini	Oberst-Ltn. Damm
Graudenz	Oberst v. Schon	Mjr. v. Bronikowsky
Jülich	Oberst-Ltn. v. Boyen	Cap. Wenzell
Magdeburg	GM v. Horn 2ter Commandant: Oberst-Ltn. v. Beckendorff	Cap. v. Rothenburg
Minden	GM v. Schwichow	Oberst-Ltn. Schulze
Neisse	GMv. Unruh	Mjr. Thyckel
Pillau	Oberst-Ltn. v. Trabenfeld	Cap. v. Radecke
Saarlouis	Oberst v. Langen	Cap. v. Olczewsky
Schweidnitz	Oberst-Ltn. v. Hüttel	Oberst-Ltn. Schulze
Silberberg	<i>ad interim</i> Oberst-Ltn. v. Glan	Cap. Otto
Spandau	Oberst v. Brockhausen	Mjr. v. Hanckwitz
Stettin	GM v. Hiller 2ter Commandant: Oberst-Ltn. v. Brixen	Mjr. v. Loos
Stralsund	Gouv. GL v. Engelbrecht, Oberst v. Kemphen	Oberst-Ltn. Schurich
Thorn	Oberst Beneckendorff v. Hindenburg	Mjr. v. Lölhöfel
Torgau	GL Schuler v. Seuden	Oberst-Ltn. Töpel
Wesel	Oberst-Ltn. v. Perband	Mjr. v. Vigny
Wittenberg	Oberst-Ltn. v. Brockhusen	Cap. v. Hülsen

Bundes-Festungen		
Luxemburg	Gouv. GL Prinz zu Hessen-Homburg Oberst-Ltn. du Moulin	Mjr. v. Richthofen
Mainz	GM v. Krauseneck	Oberst-Ltn. Le Bauld de Nans
Besetzte Festungen in Frankreich		
Longvy	Mjr. v. Koschützky	Pr.-Ltn. Siemon
Mezières	Oberst v. Mauvillon	Cap. Giese
Montmédy	Cap. v. Heyden	Cap. Zanders
Sedan	Oberst-Ltn. v. Löwenfeldt	Cap. v. Kloschinsky
Thionville	Oberst-Ltn. v. Laurens	Cap. v. Uthmann

Wg *Militair-Wochenblatt* No. 13., Berlin 21 IX 1816

1817**Oddziały pionierów 1817**

3 I 1817		
Oddział	1. kompania	2. kompania
Garde-Abtheilung	Berlin, Spandau	Stettin, Cüstrin
Erste Abtheilung	Graudenz, Thorn	Danzig, Pillau
Zweite Abtheilung	Stettin, Colberg	ACF
Dritte Abtheilung	Erfurt, część w Glatz	Neisse, Glatz, Cosel
Vierte Abtheilung	Glogau, Schweidnitz, Silberberg	ACF
Fünfte Abtheilung	Magdeburg, Torgau, Wittenberg	Minden
Sechste Abtheilung	Wesel, Jülich	Cölln
Siebente Abtheilung	ACF	Luxemburg, Saarlouis
Achte Abtheilung	Mainz	Coblenz

Od września 1816 do stycznia 1817 zmieniły się miejsca stacjonowania niektórych oddziałów.

Do 1818 roku (włącznie) we Francji stacjonował Korpus Armijny (*Armee-Corps*), którym dowodził GL v. Zieten; dowództwo mieściło się w Sedanie, a cztery brygady w miejscowościach: Bar le Duc, Sedan, Stenay, Thionville. W korpusie znajdowały się kompanie z oddziałów pionierów – dowodził nimi wrocławski brygadier Oberst-Ltn. Markoff. Powróciły z Francji w 1819 roku.

1817

1817					
Ingenieur-Corps					
Chef d. Ingenieur-Corps und General-Inspecteur sämmtlicher Festungen: GM v. Rauch <Berlin>					
1ste Ingenieur-Brigade Ober-Brigadier: GM Pullet <Berlin>		2te Ingenieur-Brigade Ober-Brigadier: GM v. Harroy <Breslau>		3te Ingenieur-Brigade Ober-Brigadier: GM Aster <Ehrenbreitstein>	
Brigadier der Festungen in den Marken und in Pommern: Oberst v. Hoyer <Berlin> Colberg Stettin Stralsund Spandau Cüstrin	Brigadier der Festungen in Preussen: Oberst v. Engelbrecht <Königsberg> Pillau Danzig Graudenz Thorn	Brigadier der Festungen in Schlesien: Oberst-Ltn. Markoff ² <Breslau> Cosel Neisse Schweidnitz Glatz Silberberg Glogau	Brigadier der Festungen im Gen. Commando v. Sachsen: Oberst-Ltn. v. Kleist <Magdeburg> Magdeburg Wittenberg Torgau Erfurt	Brigadier der Festungen im 1sten Rhein-Bezirk: Oberst-Ltn. Keibel <Cölln> Cölln Jülich Wesel Minden	Brigadier der Festungen im 2ten Rhein-Bezirk: Oberst-Ltn. Le Bauld de Nans <Mainz> Ehrenbreitstein Saarlouis Mainz Luxemburg
Pioniers					
Brigadier sämmtlicher Pioniers: Oberst v. Krohn <Berlin>					
Garde-Pionier-Abtheilung 1ste Pionier-Abtheilung (Ostpreußische) 2te Pionier-Abtheilung (Pommersche) 3te Pionier-Abtheilung (Brandenburgische) 4te Pionier-Abtheilung (Westpreußische) 5te Pionier-Abtheilung (Schlesische) 6te Pionier-Abtheilung (Magdeburgische) 7te Pionier-Abtheilung (Westphälische) 8te Pionier-Abtheilung (Rheinische)					

Korpus inżynierów i pionierów był uformowany w trzy brygady inżynierów (*Ingenieur-Brigade*) pod dowództwem nadbrygadierów i podzielony na sześć „sekcji” regionalnych, którymi dowodzili brygadierzy. Wszystkimi pionierami dowodził brygadier. Wszyscy podlegali szefowi korpusu (*Chef des Ingenieur-Corps*).

1818

1818					
Ingenieur-Corps					
Chef d. Ingenieur-Corps und General-Inspecteur sämmtlicher Festungen: GM v. Rauch <Berlin>					
1ste Ingenieur-Brigade <i>ad interim</i> Ober-Brigadier: GM v. Hoyer <Berlin>		2te Ingenieur-Brigade Ober-Brigadier: GM Pullet <Breslau>		3te Ingenieur-Brigade Ober-Brigadier: GM Aster <Ehrenbreitstein>	
Brigadier der Festungen in Brandenburg und Pommern: Oberst v. Hoyer <Berlin> Colberg Stettin Stralsund Spandau Cüstrin	Brigadier der Festungen in Preussen: Oberst v. Engelbrecht <Königsberg> Pillau Danzig Graudenz Thorn	Brigadier der Festungen in Schlesien: Oberst-Ltn. Markoff ³ <Breslau> Cosel Neisse Schweidnitz Glatz Silberberg Glogau	Brigadier der Festungen im Gen. Commando v. Sachsen: Oberst-Ltn. Le Bauld de Nans <Torgau> Magdeburg Wittenberg Torgau Erfurt	Brigadier der Festungen im 1sten Rhein-Bezirk: Oberst-Ltn. Keibel <Cölln> Cölln Jülich Wesel Minden	Brigadier der Festungen im 2ten Rhein-Bezirk: <i>ad interim</i> Oberst-Ltn. Keibel <Cölln> Ehrenbreitstein Saarlouis Mainz Luxemburg
Pioniers					
Brigadier sämmtlicher Pioniers: Oberst v. Krohn <Berlin>					
Garde-Pionier-Abtheilung 1ste Pionier-Abtheilung (Ostpreußische) 2te Pionier-Abtheilung (Pommersche) 3te Pionier-Abtheilung (Brandenburgische) 4te Pionier-Abtheilung (Magdeburgische) 5te Pionier-Abtheilung (Westpreußische) 6te Pionier-Abtheilung (Schlesische) 7te Pionier-Abtheilung (Westphälische) 8te Pionier-Abtheilung (Rheinische)					

Niewiele się zmieniło: niektóre oddziały pionierów zamieniły się miejscami stacjonowania i – co za tym idzie – przydomkami, nazwę Brygady Marchijsko-Pomorskiej zmieniono na Brandenbursko-Pomorską.

Warto tu zauważyć, jak zmieniały się „siedziby” brygadierów: biuro działało tam, gdzie stale przebywał dany oficer, co widać na przykładzie Keibla w Kolonii, gdy tymczasowo przejął obowiązki brygadiera 2. *Rhein-Bezirk*. Dopiero w następnym roku przeniósł się do Koblencji. Owe „siedziby” brygadierów/inspektorów to w gruncie rzeczy małe lokale: poważnie brzmiąca *Festungs-Inspection* („inspekcja” lub może lepiej „inspektorat”, jeśli mówimy o biurze) to wszystkiego razem oficer (inspektor), adiutant i sekretarz! Z Poznania wiadomo, że inspektorat stale się gdzieś przenosił, i to bynajmniej nie do poważnych biur: przez kilka lat urzędował w kazamatach grodzy na Wierzbaku, później w grodzy na Warcie, gdzie inspektor za sąsiadów miał rusznikarzy i personel pomocniczy fortyfikacji!

1819

1819					
Ingenieur-Corps					
Chef d. Ingenieur-Corps und General-Inspecteur sämmtlicher Festungen: GL v. Rauch <Berlin>					
1ste Ingenieur-Brigade <i>ad interim</i> Ober-Brigadier: GM v. Hoyer <Berlin>		2te Ingenieur-Brigade Ober-Brigadier: GM Pullet <Breslau>		3te Ingenieur-Brigade Ober-Brigadier: GM Aster <Ehrenbreitstein>	
Brandenburg-Pommersche Festungs-Brigade Brigadier: Mjr. v. Liebenroth <Berlin> Colberg Stettin Stralsund Spandau Cüstrin	Preussische Festungs-Brigade Brigadier: Mjr. v. Borcke <Königsberg> Pillau Danzig Graudenz Thorn	Schlesische Festungs-Brigade Brigadier: Oberst Markoff <Breslau> Cosel Neisse Schweidnitz Glatz Silberberg Glogau	Sächsische Festungs-Brigade Brigadier: Oberst-Ltn. Le Bauld de Nans <Torgau> Magdeburg Wittenberg Torgau Erfurt	1ste Rheinische Festungs-Brigade Brigadier: Oberst Keibel <Coblenz> Coblenz Ehrenbreitstein Saarlouis Mainz Luxemburg	2te Rheinische Festungs-Brigade Brigadier: Mjr. Jachnick <Cölln> Cölln Jülich Wesel Minden
Pioniers					
Brigadier sämmtlicher Pioniers: Oberst v. Krohn <Berlin>					
Garde-Pionier-Abtheilung 1ste Pionier-Abtheilung (Ostpreußische) 2te Pionier-Abtheilung (Pommersche) 3te Pionier-Abtheilung (Brandenburgische) 4te Pionier-Abtheilung (Magdeburgische) 5te Pionier-Abtheilung (Westpreußische) 6te Pionier-Abtheilung (Schlesische) 7te Pionier-Abtheilung (Westphälische) 8te Pionier-Abtheilung (Rheinische)					

Formalnie utworzono brygady „forteczne” (*Festungs-Brigade*), którymi dowodzili brygadierzy w stopniu pułkowników.

Przy okazji: szef korpusu miał etatowo trzech adiutantów, nadbrygadier – dwóch, brygadier – jednego. Zasada ta obowiązywała przez dziesięciolecia.

1819

1819	
Garde- und Grenadier-Corps <Berlin>	Garde-Pionier-Abtheilung
General-Commando in Preussen <Königsberg in Preussen>	1ste Pionier-Abtheilung (Ostpreußische) 2te Comp. 5ter Pionier-Abtheilung (Westpreußische)
General-Commando in Brandenburg und Pommern <Berlin>	1te Comp. 2ter Pionier-Abtheilung (Pommersche)
General-Commando in Sachsen <Merseburg>	3te Pionier-Abtheilung (Brandenburgische)
General-Commando in Posen <Posen>	-
General-Commando in Schlesien <Breslau>	1te Comp. 5ter Pionier-Abtheilung (Westpreußische) 1te Comp. 6ter Pionier-Abtheilung (Schlesische)
General-Commando in Westphalen <Münster>	2te Comp. 6ter Pionier-Abtheilung (Schlesische)
General-Commando am Rhein <Coblenz>	2te Comp. 2ter Pionier-Abtheilung (Pommersche) 4ter Pionier-Abtheilung (Magdeburgische) 7ter Pionier-Abtheilung (Westphälische) 8ter Pionier-Abtheilung (Rheinische)

Oddziały pionierów były przydzielone do ośmiu *General-Commando* – nie było jeszcze korpusów armijnych.

1820

1820			
Garde- und Grenadier-Corps <Berlin>	Garde-Pionier-Abtheilung	Berlin Spandau Cüstrin	220 15 15
I. Armee-Corps <Königsberg in Preussen>	1ste Pionier-Abtheilung (Ostpreußische)	Danzig Weichselmünde Graudenz Pillau	160 15 60 15
II. Armee-Corps <Berlin>	2ter Pionier-Abtheilung (Pommersche)	Stettin Colberg Stralsund	190 30 30
III. Armee-Corps <Berlin>	3te Pionier-Abtheilung (Brandenburgische)	Magdeburg Erfurt Wittenberg Torgau	145 45 15 45
IV. Armee-Corps <Merseburg>	4ter Pionier-Abtheilung (Magdeburgische)	Cöln Wesel Jlich Minden	145 45 15 45
V. Armee-Corps <Posen>	5ter Pionier-Abtheilung (Westpreußische)	Glogau Thorn Posen	175 60 15
VI. Armee-Corps <Breslau>	6ter Pionier-Abtheilung (Schlesische)	Neisse Glatz Silberberg Schweidnitz Cosel	145 30 15 30 30
VII. Armee-Corps <Münster>	7ter Pionier-Abtheilung (Westphälische)	Coblenz Ehenbreitstein	125 125
VIII. Armee-Corps <Coblenz>	8ter Pionier-Abtheilung (Rheinische)	Saarlouis Mainz Luxemburg	130 60 60

W trakcie reorganizacji armii w miejsce *General-Commando* utworzono *Armee-Corps* i im przydzielono oddziały pionierów. Gen. v. Rauch ustalił planowaną liczebność pionierów w poszczególnych oddziałach. W czasie pokoju kompania miała liczyć 125 ludzi, a oddział – 250. Oddziały pionierów bynajmniej nie stacjonowały tam, gdzie dowództwa generalne czy dowództwa korpusów armijnych.

1820 REORGANIZACJA

1820					
Ingenieur-Corps					
General-Inspecteur der Festungen und Chef der Ingenieure und Pioniere: GL v. Rauch <Berlin>					
1ste Ingenieur-Brigade <i>ad interim</i> Ober-Brigadier: GM v. Hoyer <Berlin>		2te Ingenieur-Brigade Ober-Brigadier: GM Pullett <Breslau>		3te Ingenieur-Brigade Ober-Brigadier: GM Aster <Ehrenbreitstein>	
Brandenburg-Pommersche Festungs-Brigade Brigadier: Mjr. v. Liebenroth <Berlin> Colberg Stettin Stralsund Spandau Cüstrin	Preussische Festungs-Brigade Brigadier: Mjr. v. Borcke <Königsberg> Pillau Danzig Graudenz Thorn	Schlesische Festungs-Brigade Brigadier: Oberst Markoff <Schweidnitz> Cosel Neisse Schweidnitz Glatz Silberberg Glogau	Sächsische Festungs-Brigade Brigadier: Oberst-Ltn. Le Bauld de Nans <Torgau> Magdeburg Wittenberg Torgau Erfurt	1ste Rheinische Festungs-Brigade Brigadier: Oberst Keibel <Coblenz> Coblenz Ehrenbreitstein Saarlouis Mainz Luxemburg	2te Rheinische Festungs-Brigade Brigadier: Mjr. Jachnick <Cölln> Cölln Jülich Wesel Minden
Pioniere					
Brigadier sämtlicher Pioniers: <vacat> ⁴					
Garde-Pionier-Abtheilung 1ste Pionier-Abtheilung (Ostpreußische) 2te Pionier-Abtheilung (Pommersche) 3te Pionier-Abtheilung (Brandenburgische) 4te Pionier-Abtheilung (Magdeburgische) 5te Pionier-Abtheilung (Westpreußische) 6te Pionier-Abtheilung (Schlesische) 7te Pionier-Abtheilung (Westphälische) 8te Pionier-Abtheilung (Rheinische)					

Zmieniono nomenklaturę: Rauch staje się inspektorem generalnym twierdz oraz szefem inżynierów i pionierów.

To już ostatnie dni samodzielności pionierów w obrębie korpusu inżynierów, którzy dotychczas byli w pewien sposób uniezależnieni od brygad inżynierów: na czele dziewięciu dwukompanijnych oddziałów stał *Brigadier sämtlicher Pioniers (Pioniere)*, który podlegał bezpośrednio szefowi korpusu inżynierów. Dowodzili nimi majorzy lub kapitanowie. Oczywiście WSZYSCY oficerowie w oddziałach pionierów pochodzili z brygad – mówiąc inaczej: to byli ci sami ludzie. Inżynierowie byli zgrupowani w trzy brygady inżynierów (*Ingenieur-Brigade*), którymi dowodzili nadbrygadierzy w stopniach generalskich (*General-Major*). Brygady te były podzielone na 6 brygad „fortecznych” (*Festungs-Brigade*), dowodzonych przez pułkowników – brygadierów, którzy sprawowali nadzór i kontrolę nad podległym im obszarem (czyli 4 do 6 twierdzami). Z powodu tego „zadaniowego” ugrupowania korpusu, jego szef był jednocześnie „inspektorem generalnym wszystkich (dosł. ’zebranych’) twierdz” (*General-Inspecteur sämtlicher Festungen*), a teraz wspomnianym „inspektorem generalnym twierdz oraz szefem inżynierów i pionierów”.

4 W 1820 GM v. Krohn odszedł w stan spoczynku i stanowisko brygadiera pionierów nie było obsadzone – został tylko adiutant Cap. Senff.

1821

Ingenieur-Corps 1821					
General-Inspecteur der Festungen und Chef der Ingenieure und Pioniere: GL v. Rauch <Berlin>					
1ste Ingenieur-Inspection <i>ad interim</i> Inspecteur: GM v. Hoyer <Berlin>		2te Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM Pullett <Breslau>		3te Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM Aster <Ehrenbreitstein>	
Brandenburg-Pommersche Festungs-Inspection Inspecteur: Mjr. v. Liebenroth <Berlin> Colberg Stettin Stralsund Spandau Cüstrin	Ost- u. Westpreussische Festungs-Inspection Inspecteur: Mjr. v. Borcke <Königsberg> Pillau Danzig Graudenz Thorn	Schlesische Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst Markoff <Schweidnitz> Cosel Neisse Schweidnitz Glatz Silberberg Glogau	Sächsische Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. Le Bauld de Nans <Torgau> Magdeburg Wittenberg Torgau Erfurt	1ste Rheinische Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst Keibel <Coblenz> Coblenz Ehrenbreitstein Saarlouis Mainz Luxemburg	2te Rheinische Festungs-Inspection Inspecteur: Mjr. Jachnick <Cöln> Cöln Jülich Wesel Minden
1ste Pionier-Inspection Inspecteur: Mjr. v. Bieberstein <Berlin>		2te Pionier-Inspection Inspecteur: Mjr. Modrach <Breslau>		3te Pionier-Inspection Inspecteur: Mjr. v. Richthofen <Coblenz>	
Garde-Pionier-Abtheilung 2te Pionier-Abtheilung (Pommersche)	1ste Pionier-Abtheilung (Ostpreußische)	5te Pionier-Abtheilung (Westpreußische) 6ter Pionier-Abtheilung (Schlesische)	3te Pionier-Abtheilung (Brandenburgische)	7te Pionier-Abtheilung (Westphälische) 8te Pionier-Abtheilung (Rheinische)	4te Pionier-Abtheilung (Magdeburgische)

Na początku 1821 korpus był już zorganizowany po nowemu, zgodnie z pomysłami v. Raucha, zatwierdzonymi przez ACO z 9 I 1821 i 10 I 1821: brygady nazwano inspekcjami (*Ingenieur-, Festungs- i Pionier-Inspection*)⁵. Zniesiono odrębność pionierów, zlikwidowano stanowisko ich brygadiera. Utworzono trzy inspekcje pionierów, którymi dowodzili inspektorzy w stopniu majora (każdy miał adiutanta: porucznika albo podporucznika).

Inżynierów zgrupowano w trzech inspekcjach (*Ingenieur-Inspection*), dowodzonych przez inspektorów w stopniach generalskich (v. Hoyer, Pullet, Aster) – dotychczasowych brygadierów. Inspekcje inżynierów były podzielone na 6 inspekcji fortecznych (*Festungs-Inspection*) – na ich czele stali inspektorzy w stopniach majorów lub pułkowników. Wszystkie inspekcje pionierów i inżynierów podporządkowano szefowi inżynierów i pionierów.

5 Moda na inspekcje była charakterystyczna dla pruskiej armii: inspektor nadzorował nawet nic nie znaczący *Festungs-Modellhaus* w Berlinie, gdzie zgromadzono makiety twierdz zabrane przez Blüchera w 1815 roku z Paryża – przy czym nie był on nawet oficerem, a tylko urzędnikiem wojskowym. W dodatku chyba nie bardzo miał jak prowadzić inspekcje, skoro sam prowadził podległą sobie instytucję.

1822

Ingenieur-Corps 1822

General-Inspecteur der Festungen und Chef der Ingenieure und Pioniere:

GL v. **Rauch**

<Berlin>

1ste Ingenieur-Inspection <i>ad interim</i> Inspecteur: GM v. Hoyer <Berlin>		2te Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM Pullett <Breslau>		3te Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM Aster <Ehrenbreitstein>	
Brandenburg-Pommersche Festungs-Inspection Inspecteur: Mjr. v. Liebenroth <Berlin> Colberg Stettin Stralsund Spandau Cüstrin	Ost- u. Westpreussische Festungs-Inspection Inspecteur: Mjr. v. Borcke <Königsberg> Pillau Danzig Graudenz Thorn	Schlesische Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst Markoff <Schweidnitz> Cosel Neisse Schweidnitz Glatz Silberberg Glogau	Sächsische Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. Le Bauld de Nans <Torgau> Magdeburg Wittenberg Torgau Erfurt	1ste Rheinische Festungs-Inspection Inspecteur: Mjr. v. Gayette <Coblenz> Coblenz Ehrenbreitstein Saarlouis Mainz Luxemburg	2te Rheinische Festungs-Inspection Inspecteur: Mjr. Jachnick <Cöln> Cöln Jülich Wesel Minden
1ste Pionier-Inspection Inspecteur: Mjr. v. Bieberstein <Berlin> Garde-Pionier-Abtheilung 1ste Pionier-Abtheilung (Ostpreussische) 2te Pionier-Abtheilung (Pommersche)		2te Pionier-Inspection Inspecteur: Mjr. Modrach <Breslau> 3te Pionier-Abtheilung (Brandenburgische) 5te Pionier-Abtheilung (Westpreussische) 6ter Pionier-Abtheilung (Schlesische)		3te Pionier-Inspection Inspecteur: Mjr. v. Richthofen <Coblenz> 4te Pionier-Abtheilung (Magdeburgische) 7te Pionier-Abtheilung (Westphälische) 8te Pionier-Abtheilung (Rheinische)	

1823

Ingenieur-Corps 1823

General-Inspecteur der Festungen und Chef der Ingenieure und Pioniere:

GL v. **Rauch**

<Berlin>

1ste Ingenieur-Inspection <i>ad interim</i> Inspecteur: GM v. Hoyer <Berlin>		2te Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM Pullett <Breslau>		3te Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM Aster <Ehrenbreitstein>	
Brandenburg-Pommersche Festungs-Inspection Inspecteur: Mjr. v. Liebenroth <Berlin> Colberg Stettin Stralsund Spandau Cüstrin	Ost- u. Westpreussische Festungs-Inspection Inspecteur: Mjr. v. Borcke <Königsberg> Pillau Danzig Graudenz Thorn	Schlesische Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst Markoff <Schweidnitz> Cosel Neisse Schweidnitz Glatz Silberberg Glogau	Sächsische Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. Le Bauld de Nans <Torgau> Magdeburg Wittenberg Torgau Erfurt	1ste Rheinische Festungs-Inspection Inspecteur: Mjr. v. Gayette <Coblenz> Coblenz Ehrenbreitstein Saarlouis Mainz Luxemburg	2te Rheinische Festungs-Inspection Inspecteur: Mjr. Jachnick <Cöln> Cöln Jülich Wesel Minden
1ste Pionier-Inspection Inspecteur: Mjr. v. Bieberstein <Berlin> Garde-Pionier-Abtheilung 1ste Pionier-Abtheilung 2te Pionier-Abtheilung		2te Pionier-Inspection Inspecteur: Mjr. Modrach <Breslau> 3te Pionier-Abtheilung 5te Pionier-Abtheilung 6ter Pionier-Abtheilung		3te Pionier-Inspection Inspecteur: Mjr. v. Richthofen <Coblenz> 4te Pionier-Abtheilung 7te Pionier-Abtheilung 8te Pionier-Abtheilung	

Oddziały pionierów tracą przydomki regionalne.

1823

Stan etatowy korpusu 1823								
	General-Lieutenant	General-Major	Oberst	Oberst-Lieutenant	Major	Capitain	Premier-Lieutenant	Seconde-Lieutenant
General-Inspecteur der Festungen	1							
1. Ingenieur-Inspection		1			7	29	12	26
2. Ingenieur-Inspection		1	2		5	27	12	25
3. Ingenieur-Inspection		1	1	1	5	29	12	25
RAZEM	1	3	3	1	17	85	36	76
Kriegs-Ministerium					1			
RAZEM	1	3	3	1	18	85	36	76
	277							

W 1823 roku w korpusie było 276 oficerów. Zagadkowym 277 inżynierem był Mjr. Leopold Brese, który był wówczas członkiem 14-osobowego 1. Wydziału Ministerstwa Wojny i zajmował się tam sprawami inżynieryjnymi – zresztą od wielu lat. Oprócz niego w Oddziale było jeszcze dwaj asystenci, ale byli to kapitanowie z korpusu. Brese wrócił na etat do korpusu dopiero w 1832 roku. Z tych 276 oficerów w oddziałach pionierów służyło 83 (sześciu w inspekcjach – w tym trzech inspektorów majorów, a reszta w oddziałach: od ośmiu do jedenastu w każdym, w tym trzech kapitanów).

Inspektor generalny miał trzech adiutantów: dwóch było z korpusu, ale trzeci – Mjr. v. Mauderode – nie (nie policzyłem go).

1824

Ingenieur-Corps 1824

General-Inspecteur der Festungen und Chef der Ingenieure und Pioniere:GL v. **Rauch**

<Berlin>

1ste Ingenieur-Inspection <i>ad interim</i> Inspecteur: GM v. Hoyer <Berlin>		2te Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM Pullett <Breslau>		3te Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM Aster <Ehrenbreitstein>	
Brandenburg-Pommersche Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. v. Liebenroth <Berlin> Colberg Stettin Stralsund Spandau Cüstrin	Ost- u. Westpreussische Festungs-Inspection Inspecteur: Mjr. v. Borcke <Königsberg> Pillau Danzig Graudenz Thorn	Schlesische Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst Markoff <Schweidnitz> Cosel Neisse Schweidnitz Glatz Silberberg Glogau	Sächsische Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst Le Bauld de Nans <Torgau> Magdeburg Wittenberg Torgau Erfurt	1ste Rheinische Festungs-Inspection Inspecteur: Mjr. v. Gayette <Coblenz> Coblenz Ehrenbreitstein Saarlouis Mainz Luxemburg	2te Rheinische Festungs-Inspection Inspecteur: Mjr. Jachnick <Cöln> Cöln Jülich Wesel Minden
1ste Pionier-Inspection Inspecteur: Mjr. v. Bieberstein <Berlin> Garde-Pionier-Abtheilung 1ste Pionier-Abtheilung 2te Pionier-Abtheilung		2te Pionier-Inspection Inspecteur: Mjr. Modrach <Breslau> 3te Pionier-Abtheilung 5te Pionier-Abtheilung 6ter Pionier-Abtheilung		3te Pionier-Inspection Inspecteur: Mjr. v. Richthofen <Coblenz> 4te Pionier-Abtheilung 7te Pionier-Abtheilung 8te Pionier-Abtheilung	

1825

Ingenieur-Corps 1825

General-Inspector der Festungen und Chef der Ingenieure und Pioniere:
GL v. **Rauch**
<Berlin>

1ste Ingenieur-Inspection <nie ma> <Berlin>		2te Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM Pullet <Breslau>		3te Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM Aster <Ehrenbreitstein>	
Brandenburg-Pommersche Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. v. Liebenroth <Berlin> Colberg Stettin Stralsund Spandau Cüstrin	Ost- u. Westpreussische Festungs-Inspection Inspecteur: Mjr. v. Borcke <Königsberg> Pillau Danzig Graudenz Thorn	Schlesische Festungs-Inspection <i>ad interim</i> Inspecteur: Mjr. Löhlhöfel v. Löwensprung <Schweidnitz> Cosel Neisse Schweidnitz Glatz Silberberg Glogau	Sächsische Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst Le Bauld de Nans <Torgau> Magdeburg Wittenberg Torgau Erfurt	1ste Rheinische Festungs-Inspection Inspecteur: Mjr. v. Gayette <Coblenz> Coblenz Ehrenbreitstein Saarlouis Mainz Luxemburg	2te Rheinische Festungs-Inspection Inspecteur: Mjr. Jachnick <Cöln> Cöln Jülich Wesel Minden
1ste Pionier-Inspection Inspecteur: Mjr. v. Bieberstein <Berlin> Garde-Pionier-Abtheilung 1ste Pionier-Abtheilung 2te Pionier-Abtheilung		2te Pionier-Inspection Inspecteur: Mjr. Modrach <Breslau> 3te Pionier-Abtheilung 5te Pionier-Abtheilung 6ter Pionier-Abtheilung		3te Pionier-Inspection Inspecteur: Mjr. v. Richthofen <Coblenz> 4te Pionier-Abtheilung 7te Pionier-Abtheilung 8te Pionier-Abtheilung	

1826

Ingenieur-Corps 1826

General-Inspecteur der Festungen und Chef der Ingenieure und Pioniere:
 GL v. **Rauch**
 Berlin>

1ste Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM v. Reiche <Berlin>		2te Ingenieur-Inspection Inspecteur: Oberst Le Bauld de Nans <Breslau>		3te Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM Aster <Ehrenbreitstein>	
Brandenburg-Pommersche Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. v. Liebenroth <Berlin> Colberg Stettin Stralsund Spandau Cüstrin	Ost- u. Westpreussische Festungs-Inspection Inspecteur: Mjr. v. Borcke <Königsberg> Pillau Danzig Graudenz Thorn	Schlesische Festungs-Inspection Inspecteur: Mjr. v. Gayette <Breslau> Cosel Neisse Schweidnitz Glatz Silberberg Glogau	Sächsische Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. Lölhöfel v. Löwensprung <Magdeburg> Magdeburg Wittenberg Torgau Erfurt	1ste Rheinische Festungs-Inspection Inspecteur: Mjr. v. Vigny <Coblenz> Coblenz Ehrenbreitstein Saarlouis Mainz Luxemburg	2te Rheinische Festungs-Inspection Inspecteur: Mjr. Jachnick <Cöln> Cöln Jülich Wesel Minden
1ste Pionier-Inspection Inspecteur: Mjr. v. Bieberstein <Berlin> Garde-Pionier-Abtheilung 1ste Pionier-Abtheilung 2te Pionier-Abtheilung		2te Pionier-Inspection Inspecteur: Mjr. Modrach <Breslau> 3te Pionier-Abtheilung 5te Pionier-Abtheilung 6ter Pionier-Abtheilung		3te Pionier-Inspection Inspecteur: Mjr. v. Richthofen <Coblenz> 4te Pionier-Abtheilung 7te Pionier-Abtheilung 8te Pionier-Abtheilung	

1827

Ingenieur-Corps 1827

General-Inspecteur der Festungen und Chef der Ingenieure und Pioniere:GL v. **Rauch**

<Berlin>

1ste Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM v. **Reiche**

<Berlin>

2te Ingenieur-Inspection Inspecteur: Oberst **Le Bauld de Nans**

<Breslau>

3te Ingenieur-Inspection Inspecteur: GL **Aster**

<Ehrenbreitstein>

Brandenburg-Pommersche Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. v. **Liebenroth**

<Berlin>

Colberg

Stettin

Stralsund

Spandau

Cüstrin

Schlesische Festungs-Inspection Inspecteur: Mjr. v. **Gayette**

<Breslau>

Cosel

Neisse

Schweidnitz

Glatz

Silberberg

Glogau

1ste Rheinische Festungs-Inspection Inspecteur: Mjr. v. **Vigny**

<Mainz>

Coblenz

Ehrenbreitstein

Saarlouis

Bundes-Festung Mainz

Bundes-Festung Luxemburg

Ost- u. Westpreussische Festungs-Inspection Inspecteur: Mjr. v. **Borcke**

<Königsberg>

Pillau

Danzig

Graudenz

Thorn

Sächsische Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. **Lölhöffel v. Löwensprung**

<Magdeburg>

Magdeburg

Wittenberg

Torgau

Erfurt

2te Rheinische Festungs-Inspection Inspecteur: Mjr. **Jachnick**

<Cöln>

Cöln

Jülich

Wesel

Minden

1ste Pionier-Inspection Inspecteur: Mjr. v. **Bieberstein**

<Berlin>

Garde-Pionier-Abtheilung

1ste Pionier-Abtheilung

2te Pionier-Abtheilung

2te Pionier-Inspection Inspecteur: Mjr. **Modrach**

<Breslau>

3te Pionier-Abtheilung

5te Pionier-Abtheilung

6ter Pionier-Abtheilung

3te Pionier-Inspection Inspecteur: Mjr. Baron v. **Richthofen**

<Coblenz>

4te Pionier-Abtheilung

7te Pionier-Abtheilung

8te Pionier-Abtheilung

Inspekcje pionierów włączono do inspekcji inżynierów.

1828

Ingenieur-Corps 1828

General-Inspecteur der Festungen und Chef der Ingenieure und Pioniere:GL v. **Rauch**

<Berlin>

1ste Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM v. **Reiche**

<Berlin>

2te Ingenieur-Inspection Inspecteur: Oberst **Le Bauld de Nans**

<Breslau>

3te Ingenieur-Inspection Inspecteur: GL **Aster**

<Ehrenbreitstein>

Brandenburg-Pommersche Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. v. **Liebenroth**

<Berlin>

Colberg

Stettin

Stralsund

Spandau

Cüstrin

Schlesische Festungs-Inspection Inspecteur: Mjr. v. **Gayette**

<Breslau>

Cosel

Neisse

Schweidnitz

Glatz

Silberberg

Glogau

1ste Rheinische Festungs-Inspection Inspecteur: Mjr. v. **Vigny**

<Mainz>

Coblenz Ehrenbreitstein

Saarlouis

Bundes-Festung Mainz

Bundes-Festung Luxemburg

Ost- u. Westpreussische Festungs-Inspection Inspecteur: Mjr. v. **Borcke**

<Königsberg>

Pillau

Danzig

Graudenz

Thorn

Posen

Sächsische Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. **Lölhöfel v. Löwensprung**

<Magdeburg>

Magdeburg

Wittenberg

Torgau

Erfurt

2te Rheinische Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. **Jachnick**

<Cöln>

Cöln

Jülich

Wesel

Minden

1ste Pionier-Inspection Inspecteur: Mjr. v. **Bieberstein**

<Berlin>

Garde-Pionier-Abtheilung

1ste Pionier-Abtheilung

2te Pionier-Abtheilung

2te Pionier-Inspection Inspecteur: Mjr. **Modrach**

<Breslau>

3te Pionier-Abtheilung

5te Pionier-Abtheilung

6ter Pionier-Abtheilung

3te Pionier-Inspection Inspecteur: Mjr. Baron v. **Richthofen**

<Coblenz>

4te Pionier-Abtheilung

7te Pionier-Abtheilung

8te Pionier-Abtheilung

Rozpoczyna się budowa twierdzy w Poznaniu – budową kieruje Cap. Prittwitz, adiutant inspektora generalnego von Raucha. Nadzoruje ją inspektor *Ost- u. Westpreussische Festungs-Inspection*.

1829

Ingenieur-Corps 1829

General-Inspecteur der Festungen und Chef der Ingenieure und Pioniere:GL v. **Rauch**

<Berlin>

1ste Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM v. **Reiche**

<Berlin>

2te Ingenieur-Inspection Inspecteur: Oberst **Le Bauld de Nans**

<Breslau>

3te Ingenieur-Inspection Inspecteur: GL **Aster**

<Ehrenbreitstein>

Brandenburg-Pommersche Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst. v. **Liebenroth**

<Berlin>

Colberg

Stettin

Stralsund

Spandau

Cüstrin

Schlesische Festungs-Inspection Inspecteur: Mjr. v. **Gayette**

<Breslau>

Cosel

Glatz

Glogau

Neisse

Schweidnitz

Silberberg

1ste Rheinische Festungs-Inspection Inspecteur: Mjr. v. **Vigny**

<Mainz>

Coblenz Ehrenbreitstein

Saarlouis

Bundes-Festung Mainz

Bundes-Festung Luxemburg

Ost- u. Westpreussische Festungs-Inspection Inspecteur: Mjr. v. **Borcke**

<Königsberg>

Pillau

Danzig

Graudenz

Thorn

Posen

Sächsische Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. **Lölhöfel v. Löwensprung**

<Magdeburg>

Magdeburg

Wittenberg

Torgau

Erfurt

2te Rheinische Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. **Jachnick**

<Cöln>

Cöln

Jülich

Wesel

Minden

1ste Pionier-Inspection Inspecteur: Mjr. v. **Bieberstein**

<Berlin>

Garde-Pionier-Abtheilung

1ste Pionier-Abtheilung

2te Pionier-Abtheilung

2te Pionier-Inspection

Inspecteur: <nie ma>

3te Pionier-Abtheilung

5te Pionier-Abtheilung

6ter Pionier-Abtheilung

3te Pionier-Inspection Inspecteur: Mjr. Baron v. **Richthofen**

<Coblenz>

4te Pionier-Abtheilung

7te Pionier-Abtheilung

8te Pionier-Abtheilung

1830

Ingenieur-Corps 1830

General-Inspecteur der Festungen und Chef der Ingenieure und Pioniere:
General der Infanterie v. **Rauch**
<Berlin>

Stab des Ingenieur-Corps

1ste Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM v. Reiche <Berlin>	2te Ingenieur-Inspection Inspecteur: Oberst Le Bauld de Nans <Breslau>	3te Ingenieur-Inspection Inspecteur: GL Aster <Ehrenbreitstein>
<p>Brandenburg-Pommersche Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst. v. Liebenroth <Berlin> Colberg Cüstrin Spandau Stettin Stralsund</p> <p>Ost- u. Westpreussische Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. v. Borcke <Königsberg> Danzig Graudenz Pillau Posen Thorn</p> <p>1ste Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. v. Bieberstein <Berlin> Garde-Pionier-Abtheilung 1ste Pionier-Abtheilung 2te Pionier-Abtheilung</p>	<p>Schlesische Festungs-Inspection Inspecteur: Mjr. v. Gayette <Breslau> Cosel Glatz Glogau Neisse Schweidnitz Silberberg</p> <p>Sächsische Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst Löhlöffel v. Löwensprung <Magdeburg> Erfurt Magdeburg Torgau Wittenberg</p> <p>2te Pionier-Inspection Inspecteur: Mjr. v. Rohwedell <Breslau> 3te Pionier-Abtheilung 5te Pionier-Abtheilung 6ter Pionier-Abtheilung</p>	<p>1ste Rheinische Festungs-Inspection Inspecteur: Mjr. v. Vigny <Mainz> Coblenz Ehrenbreitstein Saarlouis Bundes-Festung Mainz Bundes-Festung Luxemburg</p> <p>2te Rheinische Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. Jachnick <Cöln> Cöln Jülich Minden Wesel</p> <p>3te Pionier-Inspection Inspecteur: Mjr. Baron v. Richthofen <Coblenz> 4te Pionier-Abtheilung 7te Pionier-Abtheilung 8te Pionier-Abtheilung</p>

W korpusie utworzono sztab (*Stab des Ingenieur-Corps*), do którego weszli wszyscy oficerowie w stopniu majora i wyższych (2 generałów, 3 pułkowników, 3 podpułkowników, 15 majorów = 23), w tym wszyscy inspektorzy (3 *Ingenieur-Inspecteur*, 6 *Festungs-Inspecteur*, 3 *Pionier-Inspecteur* = 12). W inspekcjach inżynierów zostali kapitanowie, porucznicy i podporucznicy (193). Razem z Rauchem w korpusie było **217** oficerów.

1831

Ingenieur-Corps 1831

General-Inspecteur der Festungen und Chef der Ingenieure und Pioniere:
General der Infanterie v. **Rauch**
<Berlin>

Stab des Ingenieur-Corps

1ste Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM v. Reiche <Berlin>	2te Ingenieur-Inspection Inspecteur: Oberst Le Bauld de Nans <Breslau>	3te Ingenieur-Inspection Inspecteur: GL Aster <Ehrenbreitstein>
<p>Brandenburg-Pommersche Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst. v. Liebenroth <Berlin> Colberg Cüstrin Spandau Stettin Stralsund</p> <p>Ost- u. Westpreussische Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. v. Borcke <Königsberg> Danzig Graudenz Pillau Posen Thorn</p> <p>1ste Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. v. Bieberstein <Berlin> Garde-Pionier-Abtheilung 1ste Pionier-Abtheilung 2te Pionier-Abtheilung</p>	<p>Schlesische Festungs-Inspection Inspecteur: Mjr. v. Gayette <Breslau> Cosel Glatz Glogau Neisse Schweidnitz Silberberg</p> <p>Sächsische Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst Lölhöfel v. Löwensprung <Magdeburg> Erfurt Magdeburg Torgau Wittenberg</p> <p>2te Pionier-Inspection Inspecteur: Mjr. v. Rohwedell <Breslau> 3te Pionier-Abtheilung 5te Pionier-Abtheilung 6ter Pionier-Abtheilung</p>	<p>1ste Rheinische Festungs-Inspection Inspecteur: Mjr. v. Vigny <Mainz> Coblenz Ehrenbreitstein Saarlouis Bundes-Festung Mainz Bundes-Festung Luxemburg</p> <p>2te Rheinische Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst Jachnick <Cöln> Cöln Jülich Minden Wesel</p> <p>3te Pionier-Inspection Inspecteur: Mjr. Baron v. Richthofen <Coblenz> 4te Pionier-Abtheilung 7te Pionier-Abtheilung 8te Pionier-Abtheilung</p>

1832

Ingenieur-Corps 1832

General-Inspecteur der Festungen und Chef der Ingenieure und Pioniere:
General der Infanterie v. **Rauch**
<Berlin>

Stab des Ingenieur-Corps

1ste Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM v. Reiche <Berlin>	2te Ingenieur-Inspection Inspecteur: Oberst. v. Liebenroth <Breslau>	3te Ingenieur-Inspection Inspecteur: GL Aster <Ehrenbreitstein>
<p>Brandenburg-Pommersche Festungs-Inspection Inspecteur: Mjr. Brese <Berlin> Colberg Cüstrin Spandau Stettin Stralsund</p> <p>Ost- u. Westpreussische Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. v. Borcke <Königsberg> Danzig Graudenz Pillau Posen Thorn</p> <p>1ste Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. v. Bieberstein <Berlin> Garde-Pionier-Abtheilung 1ste Pionier-Abtheilung 2te Pionier-Abtheilung</p>	<p>Schlesische Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. v. Gayette <Breslau> Cosel Glatz Glogau Neisse Schweidnitz Silberberg</p> <p>Sächsische Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst Lölhöffel v. Löwensprung <Magdeburg> Erfurt Magdeburg Torgau Wittenberg</p> <p>2te Pionier-Inspection Inspecteur: Mjr. v. Rohwedell <Breslau> 3te Pionier-Abtheilung 5te Pionier-Abtheilung 6ter Pionier-Abtheilung</p>	<p>1ste Rheinische Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. v. Vigny <Mainz> Coblenz Ehrenbreitstein Saarlouis Bundes-Festung Mainz Bundes-Festung Luxemburg</p> <p>2te Rheinische Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst Jachnick <Cöln> Cöln Jülich Minden Wesel</p> <p>3te Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. Baron v. Richthofen <Coblenz> 4te Pionier-Abtheilung 7te Pionier-Abtheilung 8te Pionier-Abtheilung</p>
<p>Marine-Officers <Stralsund></p>		

W skład korpusu wchodzi dodatkowo dwóch oficerów Marynarki (*Marine-Officers*) w Stralsundzie: Mjr. Longè i Pr.-Ltn. Murck.

1833

Ingenieur-Corps 1833

General-Inspecteur der Festungen und Chef der Ingenieure und Pioniere:
General der Infanterie v. **Rauch**
<Berlin>

Stab des Ingenieur-Corps

1ste Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM v. Reiche <Berlin>	2te Ingenieur-Inspection Inspecteur: Oberst. v. Liebenroth <Breslau>	3te Ingenieur-Inspection Inspecteur: GL Aster <Ehrenbreitstein>
<p>Brandenburg-Pommersche Festungs-Inspection Inspecteur: Mjr. Brese <Berlin> Colberg Cüstrin Spandau Stettin Stralsund</p> <p>Ost- u. Westpreussische Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. v. Borcke <Königsberg> Danzig Graudenz Pillau Posen Thorn</p> <p>1ste Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. v. Bieberstein <Berlin> Garde-Pionier-Abtheilung 1ste Pionier-Abtheilung 2te Pionier-Abtheilung</p>	<p>Schlesische Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. v. Gayette <Breslau> Cosel Glatz Glogau Neisse Schweidnitz Silberberg</p> <p>Sächsische Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst Löhlhöffel v. Löwensprung <Magdeburg> Erfurt Magdeburg Torgau Wittenberg</p> <p>2te Pionier-Inspection Inspecteur: Mjr. v. Rohwedell <Breslau> 3te Pionier-Abtheilung 5te Pionier-Abtheilung 6ter Pionier-Abtheilung</p>	<p>1ste Rheinische Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. v. Vigny <Mainz> Coblenz Ehrenbreitstein Saarlouis Bundes-Festung Mainz Bundes-Festung Luxemburg</p> <p>2te Rheinische Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst Jachnick <Cöln> Cöln Jülich Minden Wesel</p> <p>3te Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. Baron v. Richthofen <Coblenz> 4te Pionier-Abtheilung 7te Pionier-Abtheilung 8te Pionier-Abtheilung</p>
<p>Marine-Officers <Stralsund></p>		

1834

Ingenieur-Corps 1834

General-Inspecteur der Festungen und Chef der Ingenieure und Pioniere:
General der Infanterie v. **Rauch**
<Berlin>

Stab des Ingenieur-Corps

1ste Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM v. Reiche <Berlin>	2te Ingenieur-Inspection Inspecteur: Oberst. v. Liebenroth <Breslau>	3te Ingenieur-Inspection Inspecteur: GL Aster <Ehrenbreitstein>
<p>Brandenburg-Pommersche Festungs-Inspection Inspecteur: Mjr. Brese <Berlin> Colberg Cüstrin Spandau Stettin Stralsund</p> <p>Ost- u. Westpreussische Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst v. Borcke <Königsberg> Danzig Graudenz Pillau Posen Thorn</p> <p>1ste Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst Baron v. Richthofen <Berlin> Garde-Pionier-Abtheilung 1ste Pionier-Abtheilung 2te Pionier-Abtheilung</p>	<p>Schlesische Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst v. Gayette <Breslau> Cosel Glatz Glogau Neisse Schweidnitz Silberberg</p> <p>Sächsische Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst Lölhöffel v. Löwensprung <Magdeburg> Erfurt Magdeburg Torgau Wittenberg</p> <p>2te Pionier-Inspection Inspecteur: Mjr. v. Rohwedell <Breslau> 3te Pionier-Abtheilung 5te Pionier-Abtheilung 6ter Pionier-Abtheilung</p>	<p>1ste Rheinische Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst v. Vigny <Mainz> Coblenz Ehrenbreitstein Saarlouis Bundes-Festung Mainz Bundes-Festung Luxemburg</p> <p>2te Rheinische Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst Jachnick <Cöln> Cöln Jülich Minden Wesel</p> <p>3te Pionier-Inspection <i>ad interim</i> Inspecteur: Mjr. Linde <Coblenz> 4te Pionier-Abtheilung 7te Pionier-Abtheilung 8te Pionier-Abtheilung</p>
<p>Marine-Officers <Stralsund></p>		

1835

Ingenieur-Corps 1835

General-Inspecteur der Festungen und Chef der Ingenieure und Pioniere:
General der Infanterie v. **Rauch**
<Berlin>

Stab des Ingenieur-Corps

1ste Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM v. Reiche <Berlin>	2te Ingenieur-Inspection Inspecteur: Oberst. v. Liebenroth <Breslau>	3te Ingenieur-Inspection Inspecteur: GL Aster <Ehrenbreitstein>
<p>Brandenburg-Pommersche Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. Brese <Berlin> Colberg Cüstrin Spandau Stettin Stralsund</p> <p>Ost- u. Westpreussische Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst v. Borcke <Königsberg> Danzig Graudenz Pillau Posen Thorn</p> <p>1ste Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst Bar. v. Richthofen <Berlin> Garde-Pionier-Abtheilung 1ste Pionier-Abtheilung 2te Pionier-Abtheilung</p>	<p>Schlesische Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst v. Gayette <Breslau> Cosel Glatz Glogau Neisse Schweidnitz Silberberg</p> <p>Sächsische Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst Lölhöffel v. Löwensprung <Magdeburg> Erfurt Magdeburg Torgau Wittenberg</p> <p>2te Pionier-Inspection Inspecteur: Mjr. v. Rohwedell <Breslau> 3te Pionier-Abtheilung 5te Pionier-Abtheilung 6te Pionier-Abtheilung</p>	<p>1ste Rheinische Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst v. Vigny <Mainz> Coblenz Ehrenbreitstein Saarlouis Bundes-Festung Mainz Bundes-Festung Luxemburg</p> <p>2te Rheinische Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst Jachnick <Cöln> Cöln Jülich Minden Wesel</p> <p>3te Pionier-Inspection Inspecteur: Mjr. Linde <Coblenz> 4te Pionier-Abtheilung 7te Pionier-Abtheilung 8te Pionier-Abtheilung</p>
<p>Marine-Officers <Stralsund></p>		

1836

Ingenieur-Corps 1836

General-Inspecteur der Festungen und Chef der Ingenieure und Pioniere:
General der Infanterie v. **Rauch**
<Berlin>

Stab des Ingenieur-Corps

1ste Ingenieur-Inspection Inspecteur: GL v. Reiche <Berlin>	2te Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM v. Liebenroth <Breslau>	3te Ingenieur-Inspection Inspecteur: GL Aster <Ehrenbreitstein>
<p>Brandenburg-Pommersche Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. Brese <Berlin> Colberg Cüstrin Spandau Stettin Stralsund</p> <p>Ost- u. Westpreussische Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst v. Borcke <Königsberg> Danzig Graudenz Pillau Posen Thorn</p> <p>1ste Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst Bar. v. Richthofen <Berlin> Garde-Pionier-Abtheilung 1ste Pionier-Abtheilung 2te Pionier-Abtheilung</p>	<p>Schlesische Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst v. Gayette <Breslau> Cosel Glatz Glogau Neisse Schweidnitz Silberberg</p> <p>Sächsische Festungs-Inspection <i>ad interim</i> Inspecteur: Mjr. v. Radecke <Magdeburg> Erfurt Magdeburg Torgau Wittenberg</p> <p>2te Pionier-Inspection Inspecteur: Mjr. v. Rohwedell <Breslau> 3te Pionier-Abtheilung 5te Pionier-Abtheilung 6ter Pionier-Abtheilung</p>	<p>1ste Rheinische Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst v. Vigny <Mainz> Coblenz Ehrenbreitstein Saarlouis Bundes-Festung Mainz Bundes-Festung Luxemburg</p> <p>2te Rheinische Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst Jachnick <Cöln> Cöln Jülich Minden Wesel</p> <p>3te Pionier-Inspection Inspecteur: Mjr. Linde <Coblenz> 4te Pionier-Abtheilung 7te Pionier-Abtheilung 8te Pionier-Abtheilung</p>
<p>Marine-Officers <Stralsund></p>		

Oficerów w korpusie: inspektor generalny: 1 + sztab: 23, 1. inspekcja: 75, 2. inspekcja: 72, 3. inspekcja: 73, oficerów marynarki: 2. Razem: **246**.

1837

Ingenieur-Corps 1837

General-Inspecteur der Festungen und Chef der Ingenieure und Pioniere:do 19 III 1837: General der Infanterie v. **Rauch**

<Berlin>

od 24 VIII 1837: GL **Aster**

<Berlin>

Stab des Ingenieur-Corps

1ste Ingenieur-Inspection Inspecteur: GL v. Reiche <Berlin>	2te Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM v. Liebenroth <Breslau>	3te Ingenieur-Inspection Inspecteur: GL Aster <Ehrenbreitstein>
Brandenburg-Pommersche Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst Brese <Berlin> Colberg Cüstrin Posen Spandau Stettin Stralsund Ost- u. Westpreussische Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst v. Borcke <Königsberg> Danzig Graudenz Pillau Thorn 1ste Pionier-Inspection <i>ad interim</i> Inspecteur: Mjr. Hesse v. Hessenthal <Berlin> Garde-Pionier-Abtheilung 1ste Pionier-Abtheilung 2te Pionier-Abtheilung	Schlesische Festungs-Inspection <i>ad interim</i> Inspecteur: Mjr. v. Beyer <Breslau> Cosel Glatz Glogau Neisse Schweidnitz Silberberg Sächsische Festungs-Inspection <i>ad interim</i> Inspecteur: Mjr. v. Radecke <Magdeburg> Erfurt Magdeburg Torgau Wittenberg 2te Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. v. Rohwedell <Breslau> 3te Pionier-Abtheilung 5te Pionier-Abtheilung 6te Pionier-Abtheilung	1ste Rheinische Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst v. Vigny <Mainz> Coblenz Ehrenbreitstein Saarlouis Bundes-Festung Mainz Bundes-Festung Luxemburg 2te Rheinische Festungs-Inspection <i>ad interim</i> Inspecteur: Mjr. v. Huëne <Cöln> Cöln Jülich Minden Wesel 3te Pionier-Inspection Inspecteur: Mjr. Linde <Coblenz> 4te Pionier-Abtheilung 7te Pionier-Abtheilung 8te Pionier-Abtheilung
Marine-Officiers <Stralsund>		

Od lipca 1837 generał v. Rauch jest ministrem wojny – jego stanowisko w korpusie obejmuje GL Aster. Poznań przechodzi pod kontrolę inspektora *Brandenburg-Pommersche Festungs-Inspection* (płk. Brese).

1838 REORGANIZACJA

Ingenieur-Corps 1838

General-Inspecteur der Festungen und Chef der Ingenieure und Pioniere:
 GL **Aster**
 <Berlin>

Stab des Ingenieur-Corps

1ste Ingenieur-Inspection Inspecteur: GL v. Reiche <Berlin>	2te Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM v. Liebenroth <Breslau>	3te Ingenieur-Inspection Inspecteur: Oberst v. Vigny <Coblentz>
<p>1. Festungs-Inspection Inspecteur: Mjr. Hesse v. Hessenthal <Danzig> Danzig Graudenz Pillau Thorn</p> <p>2. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst Brese <Berlin> Colberg Cüstrin Posen Spandau Stettin Stralsund</p> <p>1. Pionier-Inspection <i>ad interim</i> Inspecteur: Mjr. From <Berlin> Garde-Pionier-Abtheilung 1ste Pionier-Abtheilung 2te Pionier-Abtheilung</p>	<p>3. Festungs-Inspection Inspecteur: Mjr. v. Beyer <Neisse> Cosel Glatz Glogau Neisse Schweidnitz Silberberg</p> <p>4. Festungs-Inspection <i>ad interim</i> Inspecteur: Mjr. v. Radecke <Magdeburg> Erfurt Magdeburg Torgau Wittenberg</p> <p>2. Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. v. Rohwedell <Glogau> 3te Pionier-Abtheilung 5te Pionier-Abtheilung 6te Pionier-Abtheilung</p>	<p>5. Rheinische Festungs-Inspection Inspecteur: Mjr. v. Uthmann <Coblentz> Coblentz Ehrenbreitstein Saarlouis Bundes-Festung Mainz Bundes-Festung Luxemburg</p> <p>6. Festungs-Inspection Inspecteur: Mjr. v. Huëne <Cöln> Cöln Jülich Minden Wesel</p> <p>3. Pionier-Inspection Inspecteur: Mjr. Linde <Coblentz> 4te Pionier-Abtheilung 7te Pionier-Abtheilung 8te Pionier-Abtheilung</p>
<p>Marine-Officers <Stralsund></p>		

Sporo zmian. *Festung-Inspection* przestano nazywać regionalnymi (*Ostpreußische, Schlesische* itd.) – nadano im numery od 1 do 6.

ACO z 7 III 1838: 1. *Ingenieur-Inspection* przeniesiono z Królewca do Gdańska, 3. *Festungs-Inspection* z Wrocławia do Nysy, 2. *Pionier-Inspection* z Wrocławia do Głogowa.

Taka organizacja przetrwa do 1852 roku, dopiero w 1853 nastąpi reorganizacja korpusu.

1839

Ingenieur-Corps 1839

General-Inspecteur der Festungen und Chef der Ingenieure und Pioniere:GL **Aster**

<Berlin>

Stab des Ingenieur-Corps**1ste Ingenieur-Inspection**Inspecteur: GL v. **Reiche**
<Berlin>**1. Festungs-Inspection**Inspecteur: Mjr. Hesse v. **Hessenthal**
<Danzig>
Danzig
Graudenz
Pillau
Thorn**2. Festungs-Inspection**Inspecteur: Oberst **Brese**
<Berlin>
Colberg
Cüstrin
Posen
Spandau
Stettin
Stralsund**1. Pionier-Inspection**Inspecteur: Mjr. **From**
<Berlin>
Garde-Pionier-Abtheilung
1ste Pionier-Abtheilung
2te Pionier-Abtheilung**2te Ingenieur-Inspection**Inspecteur: GM v. **Liebenroth**
<Breslau>**3. Festungs-Inspection**Inspecteur: Oberst-Ltn. v. **Beyer**
<Neisse>
Cosel
Glatz
Glogau
Neisse
Schweidnitz
Silberberg**4. Festungs-Inspection**Inspecteur: Oberst-Ltn. v. **Radecke**
<Magdeburg>
Erfurt
Magdeburg
Torgau
Wittenberg**2. Pionier-Inspection**Inspecteur: Oberst v. **Rohwedell**
<Glogau>
3te Pionier-Abtheilung
5te Pionier-Abtheilung
6ter Pionier-Abtheilung**3te Ingenieur-Inspection**Inspecteur: Oberst v. **Vigny**
<Coblentz>**5. Rheinische Festungs-Inspection**Inspecteur: Mjr. v. **Uthmann**
<Coblentz>
Coblentz Ehrenbreitstein
Saarlouis
Bundes-Festung Mainz
Bundes-Festung Luxemburg**6. Festungs-Inspection**Inspecteur: Oberst-Ltn. v. **Huëne**
<Cöln>
Cöln
Jülich
Minden
Wesel**3. Pionier-Inspection**Inspecteur: Mjr. **Giese**
<Coblentz>
4te Pionier-Abtheilung
7te Pionier-Abtheilung
8te Pionier-Abtheilung

Marine-Officers

<Stralsund>

1840

Ingenieur-Corps 1840

General-Inspecteur der Festungen und Chef der Ingenieure und Pioniere:

GL Aster

<Berlin>

Stab des Ingenieur-Corps

1ste Ingenieur-Inspection Inspecteur: GL v. **Reiche**

<Berlin>

2te Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM v. **Liebenroth**

<Breslau>

3te Ingenieur-Inspection Inspecteur: Oberst v. **Vigny**

<Coblenz>

1. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. Hesse v. **Hessenthal**

<Danzig>

Danzig

Graudenz

Pillau

Thorn

2. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst **Brese**

<Berlin>

Colberg

Cüstrin

Posen

Spandau

Stettin

Stralsund

1. Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. **From**

<Berlin>

Garde-Pionier-Abtheilung <Berlin>

1ste Pionier-Abtheilung <Danzig>

2te Pionier-Abtheilung <Stettin>

3. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. v. **Beyer**

<Neisse>

Cosel

Glatz

Glogau

Neisse

Schweidnitz

Silberberg

4. Festungs-Inspection*ad interim* Inspecteur: Mjr. **Meyer**

<Magdeburg>

Erfurt

Magdeburg

Torgau

Wittenberg

2. Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. v. **Radecke**

<Magdeburg>

3te Pionier-Abtheilung <Magdeburg>

5te Pionier-Abtheilung <Glogau>

6ter Pionier-Abtheilung <Neisse>

5. Rheinische Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. v. **Uthmann**

<Coblenz>

Coblenz Ehrenbreitstein

Saarlouis

Bundes-Festung Mainz

Bundes-Festung Luxemburg

6. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. v. **Huëne**

<Cöln>

Cöln

Jülich

Minden

Wesel

3. Pionier-Inspection*ad interim* Inspecteur: Mjr. **Giese**

<Coblenz>

4te Pionier-Abtheilung <Erfurt>

7te Pionier-Abtheilung <Cöln>

8te Pionier-Abtheilung <Coblenz>

Marine-Officers

<Stralsund>

1841

Ingenieur-Corps 1841

General-Inspecteur der Festungen und Chef der Ingenieure und Pioniere:GL **Aster**

<Berlin>

Stab des Ingenieur-Corps**1ste Ingenieur-Inspection**Inspecteur: GL v. **Reiche**

<Berlin>

2te Ingenieur-Inspection*ad interim* Inspecteur: Oberst **Brese**

<Breslau>

3te Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM v. **Vigny**

<Coblenz>

1. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. Hesse v. **Hessenthal**

<Danzig>

Danzig

Graudenz

Pillau

Thorn

3. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst v. **Beyer**

<Neisse>

Cosel

Glatz

Glogau

Neisse

Schweidnitz

Silberberg

5. Rheinische Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. v. **Uthmann**

<Coblenz>

Coblenz Ehrenbreitstein

Saarlouis

Bundes-Festung Mainz

Bundes-Festung Luxemburg

2. Festungs-Inspection*ad interim* Inspecteur: Mjr. v. **Studnitz**

<Berlin>

Colberg

Cüstrin

Posen

Spandau

Stettin

Stralsund

4. Festungs-Inspection*ad interim* Inspecteur: Mjr. **Meyer**

<Magdeburg>

Erfurt

Magdeburg

Torgau

Wittenberg

6. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst v. **Huëne**

<Cöln>

Cöln

Jülich

Minden

Wesel

1. Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. **From**

<Berlin>

Garde-Pionier-Abtheilung <Berlin>

1ste Pionier-Abtheilung <Danzig>

2te Pionier-Abtheilung <Stettin>

2. Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst v. **Radecke**

<Magdeburg>

3te Pionier-Abtheilung <Magdeburg>

5te Pionier-Abtheilung <Glogau>

6ter Pionier-Abtheilung <Neisse>

3. Pionier-Inspection Inspecteur: Mjr. **Giese**

<Coblenz>

4te Pionier-Abtheilung <Erfurt>

7te Pionier-Abtheilung <Cöln>

8te Pionier-Abtheilung <Coblenz>

Marine-Officers

<Stralsund>

1842

Ingenieur-Corps 1842

General-Inspecteur der Festungen und Chef der Ingenieure und Pioniere:
General der Infanterie **Aster**
<Berlin>

Stab des Ingenieur-Corps**1ste Ingenieur-Inspection**

Inspecteur: Oberst Brese
<Berlin>

1. Festungs-Inspection

Inspecteur: Oberst-Ltn. **Meyer**
<Danzig>
Danzig
Graudenz
Pillau
Thorn

2. Festungs-Inspection

Inspecteur: Mjr. v. **Studnitz**
<Berlin>
Colberg
Cüstrin
Posen
Spandau
Stettin
Stralsund

1. Pionier-Inspection

Inspecteur: Oberst-Ltn. Alexander v. **Wangenheim**
<Berlin>
Garde-Pionier-Abtheilung <Berlin>
1ste Pionier-Abtheilung <Danzig>
2te Pionier-Abtheilung <Stettin>

2te Ingenieur-Inspection

ad interim Inspecteur: Oberst v. **Radecke**
<Breslau>

3. Festungs-Inspection

Inspecteur: Oberst v. **Beyer**
<Neisse>
Cosel
Glatz
Glogau
Neisse
Schweidnitz
Silberberg

4. Festungs-Inspection

ad interim Inspecteur: Mjr. **Lamprecht**
<Magdeburg>
Erfurt
Magdeburg
Torgau
Wittenberg

2. Pionier-Inspection

Inspecteur: Oberst **Hesse v. Hesselthal**
<Glogau>
3te Pionier-Abtheilung <Magdeburg>
5te Pionier-Abtheilung <Glogau>
6ter Pionier-Abtheilung <Neisse>

3te Ingenieur-Inspection

Inspecteur: GM v. **Vigny**
<Coblenz>

5. Rheinische Festungs-Inspection

Inspecteur: Oberst-Ltn. **Giese**
<Coblenz>
Coblenz Ehrenbreitstein
Saarlouis
Bundes-Festung Mainz
Bundes-Festung Luxemburg

6. Festungs-Inspection

Inspecteur: Oberst v. **Huëne**
<Cöln>
Cöln
Jülich
Minden
Wesel

3. Pionier-Inspection

Inspecteur: Oberst v. **Uthmann**
<Coblenz>
4te Pionier-Abtheilung <Erfurt>
7te Pionier-Abtheilung <Cöln>
8te Pionier-Abtheilung <Coblenz>

Marine-Officers
<Stralsund>

1843

Ingenieur-Corps 1843

General-Inspecteur der Festungen und Chef der Ingenieure und Pioniere:
General der Infanterie **Aster**
<Berlin>

Stab des Ingenieur-Corps**1ste Ingenieur-Inspection**

Inspecteur: GM **Brese**
<Berlin>

1. Festungs-Inspection

Inspecteur: Oberst-Ltn. **Meyer**
<Danzig>
Danzig
Graudenz
Pillau
Thorn

2. Festungs-Inspection

Inspecteur: Mjr. v. **Studnitz**
<Berlin>
Colberg
Cüstrin
Posen
Spandau
Stettin
Stralsund

1. Pionier-Inspection

Inspecteur: Oberst-Ltn. Alexander v. **Wangenheim**
<Berlin>
Garde-Pionier-Abtheilung <Berlin>
1ste Pionier-Abtheilung <Danzig>
2te Pionier-Abtheilung <Stettin>

2te Ingenieur-Inspection

Inspecteur: Oberst v. **Radecke**
<Breslau>

3. Festungs-Inspection

Inspecteur: Oberst v. **Beyer**
<Neisse>
Cosel
Glatz
Glogau
Neisse
Schweidnitz
Silberberg

4. Festungs-Inspection

Inspecteur: Mjr. **Lamprecht**
<Magdeburg>
Erfurt
Magdeburg
Torgau
Wittenberg

2. Pionier-Inspection

Inspecteur: Oberst **Hesse v. Hesselthal**
<Glogau>
3te Pionier-Abtheilung <Magdeburg>
5te Pionier-Abtheilung <Glogau>
6ter Pionier-Abtheilung <Neisse>

3te Ingenieur-Inspection

Inspecteur: GM v. **Vigny**
<Coblentz>

5. Rheinische Festungs-Inspection

ad interim Inspecteur: Mjr. **Pientka genannt Haak**
<Mainz>
Coblentz Ehrenbreitstein
Saarlouis
Bundes-Festung Mainz
Bundes-Festung Luxemburg

6. Festungs-Inspection

Inspecteur: Oberst v. **Hüene**
<Cöln>
Cöln
Jülich
Minden
Wesel

3. Pionier-Inspection

Inspecteur: Oberst v. **Uthmann**
<Coblentz>
4te Pionier-Abtheilung <Erfurt>
7te Pionier-Abtheilung <Cöln>
8te Pionier-Abtheilung <Coblentz>
1ste Reserve-Pionier-Compagnie <Luxemburg>
2te Reserve-Pionier-Compagnie <Mainz>

Marine-Officers
<Stralsund>

W Luksemburgu i Moguncji zostają sformowane dwie rezerwowe kompanie pionierów.

1844

Ingenieur-Corps 1844

General-Inspecteur der Festungen und Chef der Ingenieure und Pioniere:
General der Infanterie **Aster**
<Berlin>

Stab des Ingenieur-Corps**1ste Ingenieur-Inspection**

Inspecteur: GM **Brese**
<Berlin>

1. Festungs-Inspection

Inspecteur: Oberst **Meyer**
<Danzig>
Danzig
Graudenz
Pillau
Thorn

2. Festungs-Inspection

Inspecteur: Oberst-Ltn. v. **Studnitz**
<Berlin>
Colberg
Cüstrin
Posen
Spandau
Stettin
Stralsund

1. Pionier-Inspection

Inspecteur: Oberst Alexander v. **Wangenheim**
<Berlin>
Garde-Pionier-Abtheilung <Berlin>
1ste Pionier-Abtheilung <Danzig>
2te Pionier-Abtheilung <Stettin>

2te Ingenieur-Inspection

ad interim Inspecteur: Oberst v. **Huëne**
<Breslau>

3. Festungs-Inspection

Inspecteur: Mjr. **Schuberth**
<Neisse>
Cosel
Glatz
Glogau
Neisse
Schweidnitz
Silberberg

4. Festungs-Inspection

Inspecteur: Oberst-Ltn. v. **Lamprecht**
<Magdeburg>
Erfurt
Magdeburg
Torgau
Wittenberg

2. Pionier-Inspection

Inspecteur: Oberst **Hesse v. Hesselthal**
<Glogau>
3te Pionier-Abtheilung <Magdeburg>
5te Pionier-Abtheilung <Glogau>
6ter Pionier-Abtheilung <Neisse>

3te Ingenieur-Inspection

Inspecteur: GM v. **Vigny**
<Coblenz>

5. Rheinische Festungs-Inspection

Inspecteur: Mjr. **Pientka genannt Haak**
<Coblenz>
Coblenz Ehrenbreitstein
Saarlouis
Bundes-Festung Mainz
Bundes-Festung Luxemburg

6. Festungs-Inspection

Inspecteur: Oberst v. **Uthmann**
<Cöln>
Cöln
Jülich
Minden
Wesel

3. Pionier-Inspection

ad interim Inspecteur: Mjr. v. **Scheel**
<Coblenz>
4te Pionier-Abtheilung <Erfurt>
7te Pionier-Abtheilung <Cöln>
8te Pionier-Abtheilung <Coblenz>
1ste Reserve-Pionier-Compagnie <Luxemburg>
2te Reserve-Pionier-Compagnie <Mainz>

Marine-Officers
<Stralsund>

1845

Ingenieur-Corps 1845

General-Inspecteur der Festungen und Chef der Ingenieure und Pioniere:
General der Infanterie **Aster**
<Berlin>

Stab des Ingenieur-Corps**1ste Ingenieur-Inspection**

Inspecteur: GM **Brese**
<Berlin>

1. Festungs-Inspection

Inspecteur: Oberst **Meyer**
<Danzig>
Danzig
Graudenz
Pillau
Thorn

2. Festungs-Inspection

Inspecteur: Oberst-Ltn. v. **Studnitz**
<Berlin>
Colberg
Cüstrin
Posen
Spandau
Stettin
Stralsund

1. Pionier-Inspection

Inspecteur: Oberst Alexander v. **Wangenheim**
<Berlin>
Garde-Pionier-Abtheilung <Berlin>
1ste Pionier-Abtheilung <Danzig>
2te Pionier-Abtheilung <Stettin>

2te Ingenieur-Inspection

Inspecteur: Oberst v. **Huëne**
<Breslau>

3. Festungs-Inspection

Inspecteur: Mjr. **Schuberth**
<Neisse>
Cosel
Glatz
Glogau
Neisse
Schweidnitz
Silberberg

4. Festungs-Inspection

Inspecteur: Oberst-Ltn. v. **Lamprecht**
<Magdeburg>
Erfurt
Magdeburg
Torgau
Wittenberg

2. Pionier-Inspection

Inspecteur: Oberst **Hesse v. Hessenthal**
<Glogau>
3te Pionier-Abtheilung <Magdeburg>
5te Pionier-Abtheilung <Glogau>
6ter Pionier-Abtheilung <Neisse>

3te Ingenieur-Inspection

Inspecteur: GM v. **Vigny**
<Coblentz>

5. Rheinische Festungs-Inspection

Inspecteur: Mjr. **Pientka genannt Haak**
<Coblentz>
Coblentz Ehrenbreitstein
Saarlouis
Bundes-Festung Mainz
Bundes-Festung Luxemburg

6. Festungs-Inspection

Inspecteur: Oberst v. **Uthmann**
<Cöln>
Cöln
Jülich
Minden
Wesel

3. Pionier-Inspection

Inspecteur: Mjr. v. **Scheel**
<Coblentz>
4te Pionier-Abtheilung <Erfurt>
7te Pionier-Abtheilung <Cöln>
8te Pionier-Abtheilung <Coblentz>
1ste Reserve-Pionier-Compagnie <Luxemburg>
2te Reserve-Pionier-Compagnie <Mainz>

Marine-Officers
<Stralsund>

1846

Ingenieur-Corps 1846

General-Inspecteur der Festungen und Chef der Ingenieure und Pioniere:
General der Infanterie **Aster**
<Berlin>

Stab des Ingenieur-Corps**1ste Ingenieur-Inspection**

Inspecteur: GM **Brese**
<Berlin>

1. Festungs-Inspection

Inspecteur: Oberst **Meyer**
<Danzig>
Danzig
Graudenz
Pillau
Thorn

2. Festungs-Inspection

Inspecteur: Oberst-Ltn. v. **Studnitz**
<Berlin>
Colberg
Cüstrin
Posen
Spandau
Stettin
Stralsund

1. Pionier-Inspection

Inspecteur: Oberst Alexander v. **Wangenheim**
<Berlin>
Garde-Pionier-Abtheilung <Berlin>
1ste Pionier-Abtheilung <Danzig>
2te Pionier-Abtheilung <Stettin>

2te Ingenieur-Inspection

ad interim Inspecteur: Oberst **Hesse v. Hesselthal**
<Breslau>

3. Festungs-Inspection

ad interim Inspecteur: Mjr. **Mebes**
<Neisse>
Cosel
Glatz
Glogau
Neisse
Schweidnitz
Silberberg

4. Festungs-Inspection

Inspecteur: Oberst-Ltn. v. **Lamprecht**
<Magdeburg>
Erfurt
Magdeburg
Torgau
Wittenberg

2. Pionier-Inspection

ad interim Inspecteur: Mjr. **Hoffmann**
<Glogau>
3te Pionier-Abtheilung <Magdeburg>
5te Pionier-Abtheilung <Glogau>
6ter Pionier-Abtheilung <Neisse>

3te Ingenieur-Inspection

Inspecteur: Oberst v. **Huëne**
<Coblentz>

5. Rheinische Festungs-Inspection

Inspecteur: Mjr. **Pientka genannt Haak**
<Coblentz>
Coblentz Ehrenbreitstein
Saarlouis
Bundes-Festung Mainz
Bundes-Festung Luxemburg

6. Festungs-Inspection

Inspecteur: Oberst v. **Uthmann**
<Cöln>
Cöln
Jülich
Minden
Wesel

3. Pionier-Inspection

Inspecteur: Oberst-Ltn. v. **Scheel**
<Coblentz>
4te Pionier-Abtheilung <Erfurt>
7te Pionier-Abtheilung <Cöln>
8te Pionier-Abtheilung <Coblentz>
1ste Reserve-Pionier-Compagnie <Luxemburg>
2te Reserve-Pionier-Compagnie <Mainz>

Marine-Officiers
Stralsund^a

1847

Ingenieur-Corps 1847

General-Inspecteur der Festungen und Chef der Ingenieure und Pioniere:
General der Infanterie **Aster**
<Berlin>

Stab des Ingenieur-Corps**1ste Ingenieur-Inspection**

Inspecteur: GM **Brese**
<Berlin>

1. Festungs-Inspection

Inspecteur: Oberst **Meyer**
<Danzig>
Danzig
Graudenz
Pillau
Thorn

2. Festungs-Inspection

Inspecteur: Oberst-Ltn. v. **Studnitz**
<Berlin>
Colberg
Cüstrin
Posen
Spandau
Stettin
Stralsund

1. Pionier-Inspection

Inspecteur: Oberst Alexander v. **Wangenheim**
<Berlin>
Garde-Pionier-Abtheilung <Berlin>
1ste Pionier-Abtheilung <Danzig>
2te Pionier-Abtheilung <Stettin>

2te Ingenieur-Inspection

Inspecteur: Oberst **Hesse v. Hesselthal**
<Breslau>

3. Festungs-Inspection

Inspecteur: Oberst-Ltn. **Mebes**
<Neisse>
Cosel
Glatz
Glogau
Neisse
Schweidnitz
Silberberg

4. Festungs-Inspection

Inspecteur: Oberst v. **Lamprecht**
<Magdeburg>
Erfurt
Magdeburg
Torgau
Wittenberg

2. Pionier-Inspection

Inspecteur: Oberst-Ltn. **Hoffmann**
<Glogau>
3te Pionier-Abtheilung <Magdeburg>
5te Pionier-Abtheilung <Glogau>
6ter Pionier-Abtheilung <Neisse>

3te Ingenieur-Inspection

Inspecteur: GM v. **Huëne**
<Coblentz>

5. Rheinische Festungs-Inspection

Inspecteur: Oberst-Ltn. **Pientka genannt Haak**
<Coblentz>
Coblentz Ehrenbreitstein
Saarlouis
Bundes-Festung Mainz
Bundes-Festung Luxemburg

6. Festungs-Inspection

Inspecteur: Mjr. v. **Mühlbach**
<Cöln>
Cöln
Jülich
Minden
Wesel

3. Pionier-Inspection

Inspecteur: Oberst-Ltn. v. **Scheel**
<Coblentz>
4te Pionier-Abtheilung <Erfurt>
7te Pionier-Abtheilung <Cöln>
8te Pionier-Abtheilung <Coblentz>
1ste Reserve-Pionier-Compagnie <Luxemburg>
2te Reserve-Pionier-Compagnie <Mainz>

1848

Ingenieur-Corps 1848

General-Inspecteur der Festungen und Chef der Ingenieure und Pioniere:
General der Infanterie **Aster**
<Berlin>

Stab des Ingenieur-Corps**1ste Ingenieur-Inspection**

Inspecteur: GM **Brese**
<Berlin>

1. Festungs-Inspection

Inspecteur: Mjr. v. **Dechen**
<Königsberg>
Danzig
Graudenz
Pillau
Thorn

2. Festungs-Inspection

Inspecteur: Oberst v. **Studnitz**
<Berlin>
Colberg
Cüstrin
Posen
Spandau
Stettin
Stralsund

1. Pionier-Inspection

Inspecteur: Oberst Alexander v. **Wangenheim**
<Berlin>
Garde-Pionier-Abtheilung <Berlin>
1ste Pionier-Abtheilung <Danzig>
2te Pionier-Abtheilung <Stettin>

2te Ingenieur-Inspection

Inspecteur: GM **From**
<Breslau>

3. Festungs-Inspection

Inspecteur: Oberst-Ltn. **Mebes**
<Neisse>
Cosel
Glatz
Glogau
Neisse
Schweidnitz
Silberberg

4. Festungs-Inspection

Inspecteur: Mjr. **Krocker**
<Magdeburg>
Erfurt
Magdeburg
Torgau
Wittenberg

2. Pionier-Inspection

Inspecteur: Oberst-Ltn. **Hoffmann**
<Glogau>
3te Pionier-Abtheilung <Magdeburg>
5te Pionier-Abtheilung <Glogau>
6ter Pionier-Abtheilung <Neisse>

3te Ingenieur-Inspection

Inspecteur: GM v. **Huëne**
<Coblenz>

5. Rheinische Festungs-Inspection

Inspecteur: Oberst **Meyer**
<Coblenz>
Coblenz Ehrenbreitstein
Saarlouis
Bundes-Festung Mainz
Bundes-Festung Luxemburg

6. Festungs-Inspection

Inspecteur: Mjr. v. **Mühlbach**
<Cöln>
Cöln
Jülich
Minden
Wesel

3. Pionier-Inspection

Inspecteur: Oberst-Ltn. v. **Scheel**
<Coblenz>
4te Pionier-Abtheilung <Erfurt>
7te Pionier-Abtheilung <Cöln>
8te Pionier-Abtheilung <Coblenz>
1ste Reserve-Pionier-Compagnie <Luxemburg>
2te Reserve-Pionier-Compagnie <Mainz>

Marine Officiere⁷
<Danzig>

⁷ Trzech podporuczników: Sec. Ltn. Jachmann, Schirmacher i Herrmann.

1849

Ingenieur-Corps 1849

General-Inspecteur der Festungen und Chef der Ingenieure und Pioniere:
GL Brese
 <Berlin>

Stab des Ingenieur-Corps

1ste Ingenieur-Inspection Inspecteur: Oberst Alexander v. Wangenheim <Berlin>	2te Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM From <Breslau>	3te Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM v. Huëne <Coblenz>
<p>1. Festungs-Inspection Inspecteur: Mjr. v. Block <Königsberg> Danzig Graudenz Pillau Thorn</p> <p>2. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst v. Studnitz <Berlin> Colberg Cüstrin Posen Spandau Stettin Stralsund</p> <p>1. Pionier-Inspection Inspecteur: Mjr. v. Dechen <Berlin> Garde-Pionier-Abtheilung <Berlin> 1ste Pionier-Abtheilung <Danzig> 2te Pionier-Abtheilung <Stettin></p>	<p>3. Festungs-Inspection Inspecteur: Mjr. Schönermark <Neisse> Cosel Glatz Glogau Neisse Schweidnitz Silberberg</p> <p>4. Festungs-Inspection Inspecteur: Mjr. Krocker <Magdeburg> Erfurt Magdeburg Torgau Wittenberg</p> <p>2. Pionier-Inspection Inspecteur: Mjr. Rocholl <Glogau> 3te Pionier-Abtheilung <Magdeburg> 5te Pionier-Abtheilung <Glogau> 6ter Pionier-Abtheilung <Neisse></p>	<p>5. Rheinische Festungs-Inspection Inspecteur: <nie ma> Coblenz Ehrenbreitstein Saarlouis Reichs-Festung Mainz Reichs-Festung Luxemburg</p> <p>6. Festungs-Inspection Inspecteur: Mjr. Boethcke <Cöln> Cöln Jülich Minden Wesel</p> <p>3. Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst v. Scheel <Coblenz> 4te Pionier-Abtheilung <Erfurt> 7te Pionier-Abtheilung <Cöln> 8te Pionier-Abtheilung <Coblenz> 1ste Reserve-Pionier-Compagnie <Luxemburg> 2te Reserve-Pionier-Compagnie <Mainz></p>

Inspektorem generalnym zostaje Brese.

Luxemburg i Mainz przejściowo twierdzami Rzeszy (Reichs-Festung).

Od tego roku znacząca rozbudowa sił Marynarki.

1850

Ingenieur-Corps 1850

General-Inspector der Festungen und Chef der Ingenieure und Pioniere:GL **Brese**

<Berlin>

Stab des Ingenieur-Corps

1ste Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM Alexander v. Wangenheim <Berlin>	2te Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM From <Breslau>	3te Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM v. Huëne <Coblenz>
<p>1. Festungs-Inspection Inspecteur: <nie ma> Danzig Graudenz Pillau Thorn</p> <p>2. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst v. Studnitz <Berlin> Colberg Cüstrin Posen Spandau Stettin Stralsund</p> <p>1. Pionier-Inspection Inspecteur: Obert-Ltn. v. Dechen <Berlin> Garde-Pionier-Abtheilung <Berlin> 1ste Pionier-Abtheilung <Danzig> 2te Pionier-Abtheilung <Stettin></p>	<p>3. Festungs-Inspection Inspecteur: Mjr. Schönermark <Neisse> Cosel Glatz Glogau Neisse Schweidnitz Silberberg</p> <p>4. Festungs-Inspection Inspecteur: Mjr. Krocker <Magdeburg> Erfurt Magdeburg Torgau Wittenberg</p> <p>2. Pionier-Inspection Inspecteur: Mjr. Rocholl <Glogau> 3te Pionier-Abtheilung <Magdeburg> 5te Pionier-Abtheilung <Glogau> 6ter Pionier-Abtheilung <Neisse></p>	<p>5. Rheinische Festungs-Inspection Inspecteur: Maj. Kühne <Coblenz> Coblenz Ehrenbreitstein Saarlouis Bundes-Festung Mainz Bundes-Festung Luxemburg</p> <p>6. Festungs-Inspection Inspecteur: Mjr. Boethcke <Cöln> Cöln Jülich Minden Wesel</p> <p>3. Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst v. Scheel <Coblenz> 4te Pionier-Abtheilung <Erfurt> 7te Pionier-Abtheilung <Cöln> 8te Pionier-Abtheilung <Coblenz> 1ste Reserve-Pionier-Compagnie <Luxemburg> 2te Reserve-Pionier-Compagnie <Mainz></p>

1851

Ingenieur-Corps 1851

General-Inspecteur der Festungen und Chef der Ingenieure und Pioniere:GL **Brese**

<Berlin>

Stab des Ingenieur-Corps**1ste Ingenieur-Inspection**p.o. Inspecteur: Oberst v. **Prittwitz**
<Berlin>**2te Ingenieur-Inspection**Inspecteur: GM **From**
<Breslau>**3te Ingenieur-Inspection**Inspecteur: GM v. **Huëne**
<Coblentz>**1. Festungs-Inspection**Inspecteur: Oberst-Ltn. **Blecken v. Schmeling**
<Danzig>
Danzig
Feste Boyen
Graudenz
Königsberg
Pillau
Thorn**3. Festungs-Inspection**Inspecteur: Oberst-Ltn. **Schönermark**
<Neisse>
Cosel
Glatz
Glogau
Neisse
Schweidnitz
Silberberg**5. Rheinische Festungs-Inspection**Inspecteur: Oberst-Ltn. **Kühne**
<Coblentz>
Coblentz Ehrenbreitstein
Saarlouis
Bundes-Festung Mainz
Bundes-Festung Luxemburg**2. Festungs-Inspection**Inspecteur: Oberst-Ltn. **Lindow**
<Berlin>
Colberg
Cüstrin
Posen
Spandau
Stettin
Stralsund**4. Festungs-Inspection**Inspecteur: Oberst-Ltn. **Krocker**
<Magdeburg>
Erfurt
Magdeburg
Torgau
Wittenberg**6. Festungs-Inspection**Inspecteur: Oberst-Ltn. **Boethcke**
<Cöln>
Cöln
Jülich
Minden
Wesel**1. Pionier-Inspection**Inspecteur: Oberst v. **Dechen**
<Berlin>
Garde-Pionier-Abtheilung <Berlin>
1ste Pionier-Abtheilung <Danzig>
2te Pionier-Abtheilung <Stettin>**2. Pionier-Inspection**Inspecteur: Oberst-Ltn. **Rocholl**
<Glogau>
3te Pionier-Abtheilung <Magdeburg>
5te Pionier-Abtheilung <Glogau>
6ter Pionier-Abtheilung <Neisse>**3. Pionier-Inspection**Inspecteur: Oberst v. **Scheel**
<Coblentz>
4te Pionier-Abtheilung <Erfurt>
7te Pionier-Abtheilung <Cöln>
8te Pionier-Abtheilung <Coblentz>
1ste Reserve-Pionier-Compagnie <Luxemburg>
2te Reserve-Pionier-Compagnie <Mainz>

Po nadzorem inspektora 1. Festungs-Inspection dwie nowe twierdze: Królewiec, Feste Boyen.

1852

Ingenieur-Corps 1852

General-Inspecteur der Festungen und Chef der Ingenieure und Pioniere:

GL **Brese**

<Berlin>

Stab des Ingenieur-Corps

1ste Ingenieur-Inspection Inspecteur: Oberst v. **Prittwitz**
<Berlin>**1. Festungs-Inspection**Inspecteur: Oberst-Ltn. **Reichel**
<Danzig>
Danzig
Feste Boyen
Graudenz
Königsberg
Pillau
Thorn**2. Festungs-Inspection**Inspecteur: Oberst **Lindow**
<Berlin>
Colberg
Cüstrin
Posen
Spandau
Stettin
Stralsund**1. Pionier-Inspection**Inspecteur: Oberst **Blecken v. Schmeling**
<Berlin>
Garde-Pionier-Abtheilung <Berlin>
1ste Pionier-Abtheilung <Danzig>
2te Pionier-Abtheilung <Stettin>**2te Ingenieur-Inspection**Inspecteur: GM **From**
<Breslau>**3. Festungs-Inspection**Inspecteur: Oberst-Ltn. **Selling**
<Neisse>
Cosel
Glatz
Glogau
Neisse
Schweidnitz
Silberberg**4. Festungs-Inspection**Inspecteur: Oberst **Krocker**
<Magdeburg>
Erfurt
Magdeburg
Torgau
Wittenberg**2. Pionier-Inspection**Inspecteur: Oberst **Rocholl**
<Glogau>
3te Pionier-Abtheilung <Magdeburg>
5te Pionier-Abtheilung <Glogau>
6ter Pionier-Abtheilung <Neisse>**3te Ingenieur-Inspection**Inspecteur: Oberst **Fischer**
<Coblenz>**5. Rheinische Festungs-Inspection**Inspecteur: Oberst **Kühne**
<Coblenz>
Coblenz Ehrenbreitstein
Saarlouis
Bundes-Festung Mainz
Bundes-Festung Luxemburg**6. Festungs-Inspection**Inspecteur: Oberst v. **Dechen**
<Cöln>
Cöln
Jülich
Minden
Wesel**3. Pionier-Inspection**Inspecteur: Oberst-Ltn. **Oettinger**
<Coblenz>
4te Pionier-Abtheilung <Erfurt>
7te Pionier-Abtheilung <Cöln>
8te Pionier-Abtheilung <Coblenz>
1ste Reserve-Pionier-Compagnie <Luxemburg>
2te Reserve-Pionier-Compagnie <Mainz>

Struktura korpusu nie zmieniała się od 1838 roku...
Ostateczne usamodzielnienie sił Marynarki.

1853 REORGANIZACJA

Ingenieur-Corps 1853

General-Inspection des Ingenieur-Corps und der Festungen

General-Inspecteur: GL **Brese**
<Berlin>

Stab des Ingenieur-Corps**1ste Ingenieur-Inspection**

Inspecteur: GM v. **Prittwitz**
<Berlin>

1. Festungs-Inspection

Inspecteur: Oberst **Reichel**
<Danzig>
Danzig
Feste Boyen
Graudenz
Königsberg
Pillau
Thorn

2. Festungs-Inspection

Inspecteur: Oberst **Blecken v. Schmeling**
<Berlin>
Colberg
Cüstrin
Posen
Spandau
Stettin
Stralsund

1. Pionier-Inspection

Inspecteur: Oberst-Ltn. **Lehmann**
<Berlin>
Garde-Pionier-Abtheilung <Berlin>
1ste Pionier-Abtheilung <Danzig>
2te Pionier-Abtheilung <Stettin>

2te Ingenieur-Inspection

Inspecteur: GM **From**
<Breslau>

3. Festungs-Inspection

Inspecteur: Oberst **Selling**
<Neisse>
Cosel
Glatz
Glogau
Neisse
Schweidnitz
Silberberg

4. Festungs-Inspection

Inspecteur: Oberst **Krocker**
<Magdeburg>
Erfurt
Magdeburg
Torgau
Wittenberg

2. Pionier-Inspection

Inspecteur: Oberst **Rocholl**
<Glogau>
3te Pionier-Abtheilung <Magdeburg>
5te Pionier-Abtheilung <Glogau>
6ter Pionier-Abtheilung <Neisse>

3te Ingenieur-Inspection

Inspecteur: Oberst **Fischer**
<Coblenz>

5. Rheinische Festungs-Inspection

Inspecteur: Oberst **Kühne**
<Coblenz>
Coblenz Ehrenbreitstein
Saarlouis
Bundes-Festung Mainz
Bundes-Festung Luxemburg

6. Festungs-Inspection

Inspecteur: Oberst v. **Dechen**
<Cöln>
Cöln
Jülich
Minden
Wesel

3. Pionier-Inspection

Inspecteur: Oberst **Oettinger**
<Coblenz>
4te Pionier-Abtheilung <Erfurt>
7te Pionier-Abtheilung <Cöln>
8te Pionier-Abtheilung <Coblenz>
1ste Reserve-Pionier-Compagnie <Luxemburg>
2te Reserve-Pionier-Compagnie <Mainz>

Reorganizacja korpusu. Od 1821 na jego czele stał po prostu szef inżynierów i pionierów, jednocześnie inspektor generalny twierdz (*General-Inspecteur der Festungen und Chef Ingenieure und Pioniere*). Teraz utworzono wspólną inspekcję korpusu inżynierów oraz twierdz: *General-Inspection des Ingenieur-Corps und der Festungen*. Najwyraźniej pozostała organizacja pozostała bez zmian.

1854

Ingenieur-Corps 1854

General-Inspection des Ingenieur-Corps und der Festungen General-Inspector: GL **Brese**
<Berlin>**Stab des Ingenieur-Corps****1. Ingenieur-Inspection**Inspecteur: GM v. **Prittwitz**
<Berlin>**2. Ingenieur-Inspection**Inspecteur: Oberst Wilhelm **Bogun v. Wangenheim**
<Breslau>**3. Ingenieur-Inspection**Inspecteur: Oberst **Fischer** <Coblenz>**1. Festungs-Inspection**Inspecteur: Oberst **Reichel**
<Danzig>
Königsberg
Pillau
Danzig
Graudenz
Thorn
Feste Boyen**3. Festungs-Inspection**Inspecteur: Oberst **Selling**
<Neisse>
Neisse
Glogau
Schweidnitz
Silberberg
Glatz
Cosel**5. Festungs-Inspection**Inspecteur: Oberst **Kühne**
<Coblenz>
Coblenz
Saarlouis
Bundes-Festung Mainz
Bundes-Festung Luxemburg**2. Festungs-Inspection**Inspecteur: Oberst **Blecken v. Schmeling**
<Berlin>
Posen
Colberg
Stralsund
Stettin
Cüstrin
Spandau**4. Festungs-Inspection**Inspecteur: Oberst-Ltn. v. **Winterfeld**
<Magdeburg>
Magdeburg
Wittenberg
Torgau
Erfurt**6. Festungs-Inspection**Inspecteur: Oberst v. **Dechen**
<Cöln>
Cöln
Jülich
Wesel
Minden**1. Pionier-Inspection**Inspecteur: Oberst-Ltn. **Lehmann**
<Berlin>
Garde Pionier-Abtheilung <Berlin>
1. Pionier-Abtheilung <Danzig>
2. Pionier-Abtheilung <Stettin>**2. Pionier-Inspection**Inspecteur: Oberst **Rocholl**
<Glogau>

3. Pionier-Abtheilung <Magdeburg>

5. Pionier-Abtheilung <Glogau>

6. Pionier-Abtheilung <Neisse>

3. Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst **Oettinger**
<Coblenz>

4. Pionier-Abtheilung <Erfurt>

7. Pionier-Abtheilung <Cöln>

8. Pionier-Abtheilung <Coblenz>

1. Reserve-Pionier-Compagnie <Luxemburg>

2. Reserve-Pionier-Compagnie <Mainz>

1855

Ingenieur-Corps 1855

General-Inspection des Ingenieur-Corps und der Festungen General-Inspecteur: GL **Brese**
<Berlin>**Stab des Ingenieur-Corps**30 oficerów + 1 *aggregirt*⁸ + 2 *à la Suite*⁹

<p>1. Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM v. Prittwitz <Berlin></p>	<p>2. Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM Wilhelm Bogun v. Wangenheim <Breslau></p>	<p>3. Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM Fischer <Coblentz></p>
<p>1. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst Reichel <Königsberg> Königsberg Pillau Danzig Graudenz Thorn Feste Boyen</p> <p>2. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst Blecken v. Schmeling <Berlin> Posen Colberg Stralsund Stettin Cüstrin Spandau</p> <p>1. Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst Lehmann <Berlin> Garde Pionier-Abtheilung <Berlin> 1. Pionier-Abtheilung <Danzig> 2. Pionier-Abtheilung <Stettin></p>	<p>3. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. Völcker <Neisse> Neisse Glogau Schweidnitz Silberberg Glatz Cosel</p> <p>4. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. v. Winterfeld <Magdeburg> Magdeburg Wittenberg Torgau Erfurt</p> <p>2. Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst Selling <Glogau> 3. Pionier-Abtheilung <Magdeburg> 5. Pionier-Abtheilung <Glogau> 6. Pionier-Abtheilung <Neisse></p>	<p>5. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst Kühne <Coblentz> Coblentz Saarlouis Bundes-Festung Mainz Bundes-Festung Luxemburg</p> <p>6. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst v. Dechen <Cöln> Cöln Jüllich Wesel Minden</p> <p>3. Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst Oettinger <Coblentz> 4. Pionier-Abtheilung <Erfurt> 7. Pionier-Abtheilung <Cöln> 8. Pionier-Abtheilung <Coblentz> 1. Reserve-Pionier-Compagnie <Luxemburg> 2. Reserve-Pionier-Compagnie <Mainz></p>

8 *Aggregirt* to oficer nadliczbowy przypisany do jednostki, ale służący stale gdzie indziej – noszący jej mundur, otrzymujący wynagrodzenie i świadczenia, ale bez etatu. Na przykład w 1868 do sztabu korpusu inżynierów byli przypisani: Oberst v. Cohausen, członek *Ingenieur-Comité* w Berlinie oraz Mjr. Jüngst pełniący funkcję *Garnison-Bau-Director* X Korpusu Armijnego w Hanowerze.

9 *À la Suite* (dosł. w świcie) to np. oficerowie pruscy służący w innych armiach w wyższych rangach – tytuł nadawano, by zachować pruskie reguły awansowania i starszeństwa. Był to także tytuł honorowy bez władzy wojskowej i obowiązków służbowych, nadawany np. książętom. Często tytuł mieli adiutanci inspektora generalnego, zatem może był to też tytuł honorowy, w rodzaju: „ze świty generalnego inspektora”? Taki status mieli też inżynierowie wykładający w Szkołach Wojennych (*Kriegs-Schule* Cassel, Engers, Erfurt, Hannover, Neisse, Potsdam – przykład z końca lat 60-tych).

1856

Ingenieur-Corps 1856

General-Inspection des Ingenieur-Corps und der Festungen General-Inspector: GL **Brese**
<Berlin>**Stab des Ingenieur-Corps**

34 oficerów + 2 à la suite

<p>1. Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM v. Prittwitz <Berlin></p>	<p>2. Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM Wilhelm Bogun v. Wangenheim <Breslau></p>	<p>3. Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM Fischer <Coblenz></p>
<p>1. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst Reichel <Königsberg> Königsberg Pillau Danzig Graudenz Thorn Feste Boyen</p> <p>2. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst Blecken v. Schmeling <Berlin> Posen Colberg Stralsund Stettin Cüstrin Spandau</p> <p>1. Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst Lehmann <Berlin> Garde Pionier-Abtheilung <Berlin> 1. Pionier-Abtheilung <Danzig> 2. Pionier-Abtheilung <Stettin></p>	<p>3. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst Völcker <Neisse> Neisse Glogau Schweidnitz Silberberg Glatz Cosel</p> <p>4. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst v. Winterfeld <Magdeburg> Magdeburg Wittenberg Torgau Erfurt</p> <p>2. Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst Selling <Glogau></p> <p>3. Pionier-Abtheilung <Magdeburg> 5. Pionier-Abtheilung <Glogau> 6. Pionier-Abtheilung <Neisse></p>	<p>5. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst Gaertner <Coblenz> Coblenz Saarlouis Bundes-Festung Mainz Bundes-Festung Luxemburg</p> <p>6. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst v. Dechen <Cöln> Cöln Jülich Wesel Minden</p> <p>3. Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst Oettinger <Coblenz></p> <p>4. Pionier-Abtheilung <Erfurt> 7. Pionier-Abtheilung <Cöln> 8. Pionier-Abtheilung <Coblenz> 1. Reserve-Pionier-Compagnie <Luxemburg> 2. Reserve-Pionier-Compagnie <Mainz></p>

1857 REORGANIZACJA

Ingenieur-Corps 1857

General-Inspection des Ingenieur-Corps und der Festungen

General-Inspecteur: GL v. **Brese-Winiary**
<Berlin>

Stab des Ingenieur-Corps

34 oficerów + 3 *à la suite*

<p>1. Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM v. Prittwitz <Berlin></p>	<p>2. Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM Wilhelm Bogun v. Wangenheim <Breslau></p>	<p>3. Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM Wasserschleben <Coblentz></p>
<p>1. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst Reichel <Königsberg> Königsberg Pillau Feste Boyen Graudenz Thorn Marienburg</p> <p>2. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst Blecken v. Schmeling <Berlin> Danzig Colberg Stettin Swinemünde Stralsund</p> <p>7. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst v. Völcker <Berlin> Spandau Cüstrin Posen</p> <p>1. Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst v. Winterfeld <Berlin> Garde Pionier-Abtheilung <Berlin> 1. Pionier-Abtheilung <Danzig> 2. Pionier-Abtheilung <Stettin></p>	<p>3. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. Lange <Neisse> Neisse Glogau Schweidnitz Silberberg Glatz Cosel</p> <p>4. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst Lehmann <Magdeburg> Magdeburg Wittenberg Torgau Erfurt</p> <p>2. Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. Erich <Glogau></p> <p>3. Pionier-Abtheilung <Magdeburg> 5. Pionier-Abtheilung <Glogau> 6. Pionier-Abtheilung <Neisse></p>	<p>5. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst Gaertner <Coblentz> Coblentz Saarlouis Bundes-Festung Mainz Bundes-Festung Luxemburg</p> <p>6. Festungs-Inspection Inspecteur: <nie ma> <> Cöln Jülich Wesel Minden</p> <p>3. Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst Oettinger <Coblentz> 4. Pionier-Abtheilung <Erfurt> 7. Pionier-Abtheilung <Cöln> 8. Pionier-Abtheilung <Coblentz> 1. Reserve-Pionier-Compagnie <Luxemburg> 2. Reserve-Pionier-Compagnie <Mainz></p>

Utworzono 7. *Festungs-Inspection* w Berlinie – inspektorem został Oberst Völcker, dotychczasowy inspektor 3. *Festungs-Inspection* w Nysie. Jest to pierwsza poważna zmiana w strukturze korpusu od kilkadziesiąt lat: dotychczas funkcjonowało sześć brygad/inspekcji.

1858

Ingenieur-Corps 1858

General-Inspection des Ingenieur-Corps und der Festungen General-Inspecteur: GL v. **Brese-Winiary**
<Berlin>**Stab des Ingenieur-Corps**34 oficerów + 1 *aggregirt* + 3 *à la suite*

<p>1. Ingenieur-Inspection Inspecteur: GL v. Prittwitz <Berlin></p>	<p>2. Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM Wilhelm Bogun v. Wangenheim <Breslau></p>	<p>3. Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM Wasserschleben <Coblenz></p>
<p>1. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. v. Schweinitz <Königsberg> Königsberg Pillau Feste Boyen Graudenz Thorn Marienburg</p> <p>2. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. Maresch <Berlin> Danzig Colberg Stettin Swinemünde Stralsund</p> <p>7. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst v. Völcker <Berlin> Spandau Cüstrin Posen</p> <p>1. Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst v. Winterfeld <Berlin> Garde Pionier-Abtheilung <Berlin> 1. Pionier-Abtheilung <Danzig> 2. Pionier-Abtheilung <Stettin></p>	<p>3. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. Lange <Neisse> Neisse Glogau Schweidnitz Silberberg Glatz Cosel</p> <p>4. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst Lehmann <Magdeburg> Magdeburg Wittenberg Torgau Erfurt</p> <p>2. Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. Eichstaedt <Glogau></p> <p>3. Pionier-Abtheilung <Magdeburg> 5. Pionier-Abtheilung <Glogau> 6. Pionier-Abtheilung <Neisse></p>	<p>5. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. Keiser <Coblenz> Coblenz Saarlouis Bundes-Festung Mainz Bundes-Festung Luxemburg</p> <p>6. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst Oettinger <Cöln> Cöln Jülich Wesel Minden</p> <p>3. Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. Pagenstecher <Coblenz> 4. Pionier-Abtheilung <Erfurt> 7. Pionier-Abtheilung <Cöln> 8. Pionier-Abtheilung <Coblenz> 1. Reserve-Pionier-Compagnie <Luxemburg> 2. Reserve-Pionier-Compagnie <Mainz></p>

1859

Ingenieur-Corps 1859

General-Inspection des Ingenieur-Corps und der Festungen General-Inspecteur: General der Infanterie v. **Brese-Winiary**
<Berlin>**Stab des Ingenieur-Corps**

37 oficerów>

<p>1. Ingenieur-Inspection Inspecteur: GL v. Prittwitz-Gaffron <Berlin></p>	<p>2. Ingenieur-Inspection Inspecteur: GL Wilhelm Bogun v. Wangenheim <Breslau></p>	<p>3. Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM v. Wasserschleben <Coblenz></p>
<p>1. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. v. Schweinitz <Königsberg> Königsberg Pillau Feste Boyen Graudenz Thorn Marienburg</p> <p>2. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst Maresch <Berlin> Danzig Colberg Stettin Swinemünde Stralsund</p> <p>7. Festungs-Inspection Inspecteur: GM v. Völcker <Berlin> Spandau Cüstrin Posen</p> <p>1. Pionier-Inspection Inspecteur: GM v. Winterfeld <Berlin> Garde Pionier-Abtheilung <Berlin> 1. Pionier-Abtheilung <Danzig> 2. Pionier-Abtheilung <Stettin></p>	<p>3. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst Lange <Neisse> Neisse Glogau Schweidnitz Silberberg Glatz Cosel</p> <p>4. Festungs-Inspection Inspecteur: GM Lehmann <Magdeburg> Magdeburg Wittenberg Torgau Erfurt</p> <p>2. Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst Eichstaedt <Glogau></p> <p>3. Pionier-Abtheilung <Magdeburg> 5. Pionier-Abtheilung <Glogau> 6. Pionier-Abtheilung <Neisse></p>	<p>5. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. Keiser <Coblenz> Coblenz Saarlouis Bundes-Festung Mainz Bundes-Festung Luxemburg</p> <p>6. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. Neuland <Cöln> Cöln Jülich Wesel Minden</p> <p>3. Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst Pagenstecher <Coblenz></p> <p>4. Pionier-Abtheilung <Erfurt> 7. Pionier-Abtheilung <Cöln> 8. Pionier-Abtheilung <Coblenz> 1. Reserve-Pionier-Compagnie <Luxemburg> 2. Reserve-Pionier-Compagnie <Mainz></p>

W korpucie jest 292 oficerów (szef: 1, sztab: 37, 1. insp.: 94, 2. insp.: 77, 3. insp.: 83).

1860 REORGANIZACJA**Ingenieur-Corps 1860****General-Inspection des Ingenieur-Corps und der Festungen**

Chef d. Ingenieur-Corps u. d. Pioniere und 1. General-Inspecteur d. Festungen:

General der Infanterie **Wilhelm Fürst Radziwill**

<Berlin>

2. General-Inspecteur d. Festungen:

GL v. **Prittwitz-Gaffron**

<Berlin>

Stab des Ingenieur-Corps

44 oficerów + 1 aggregirt + 3 à la suite

1. Ingenieur-Inspection

Inspecteur: <nie ma>

2. Ingenieur-Inspection

Inspecteur: GL Wilhelm **Bogun v. Wangenheim**

<Breslau>

3. Ingenieur-Inspection

Inspecteur: GM v. **Wasserschleben**

<Coblenz>

1. Festungs-Inspection

Inspecteur: Oberst v. **Schweinitz**

<Königsberg>

Königsberg

Pillau

Feste Boyen

Graudenz

Thorn

Marienburg

3. Festungs-Inspection

Inspecteur: Oberst-Ltn. **Hummel**

<Neisse>

Neisse

Glogau

Schweidnitz

Silberberg

Glatz

Cosel

5. Festungs-Inspection

Inspecteur: Oberst **Keiser**

<Coblenz>

Coblenz

Saarlouis

Mainz

Luxemburg

2. Festungs-Inspection

Inspecteur: Oberst **Maresch**

<Berlin>

Danzig

Colberg

Stettin

Swinemünde

Stralsund

4. Festungs-Inspection

Inspecteur: GM **Lehmann**

<Magdeburg>

Magdeburg

Wittenberg

Torgau

Erfurt

6. Festungs-Inspection

Inspecteur: Oberst **Neuland**

<Cöln>

Cöln

Jülich

Wesel

Minden

7. Festungs-Inspection

Inspecteur: GM **Völcker**

<Berlin>

Spandau

Cüstrin

Posen

2. Pionier-Inspection

Inspecteur: Oberst **Eichstaedt**

<Glogau>

Brandenburgisches Pionier-Bataillon (Nr. 3) <Torgau>

Niederschlesisches Pionier-Bataillon (Nr. 5) <Glogau>

Schlesisches Pionier-Bataillon (Nr. 6) <Neisse>

3. Pionier-Inspection

Inspecteur: Oberst **Pagenstecher**

<Coblenz>

Magdeburgisches Pionier-Bataillon (Nr. 4) <Magdeburg>

Westfälisches Pionier-Bataillon (Nr. 7) <Deutz>

Rheinisches Pionier-Bataillon (Nr. 8) <Coblenz>

1. Reserve-Pionier-Compagnie <Luxemburg>

2. Reserve-Pionier-Compagnie <Mainz>

1. Pionier-Inspection

Inspecteur: GM v. **Winterfeld** <Berlin>

Garde Pionier-Bataillon <Berlin>

Ostpreußisches Pionier-Bataillon (Nr. 1) <Danzig>

Pommersches Pionier-Bataillon (Nr. 2) <Stettin>

1860

Oficerowie wyżsi 1860

nazwisko i stopień w 1860		awanse poprzednie i przyszłe (tylko do 1872)				
		Oberst-Ltn.	Oberst	GM	GL	Gen. d. Inf.
Wilhelm Fürst Radziwill	Gen. d. Inf.	?	1832 (?)	8 IV 1839	31 III 1846	22 VII 1855
Moritz v. Prittwitz (1859 v. Prittwitz-Gaffron)	GL	31 III 1846	8 V 1849	22 III 1853	22 V 1858	
Wilhelm Bogun v. Wangenheim	GL	8 V 1849	18 I 1851	13 VII 1854	22 XI 1858	
Ludwig v. Wasserschleben	GM	23 III 1852	12 III 1853	9 IV 1857	18 X 1861	
Lehmann	GM	12 III 1853	13 VII 1854	22 XI 1858		
v. Winterfeld	GM	22 III 1853	12 VII 1855	22 XI 1858		
Völcker	GM	22 III 1853	12 VII 1855	22 XI 1858		
Keiser	Oberst	22 V 1858	1 VII 1860	25 VI 1864	30 IX 1866	
v. Schweinitz	Oberst	22 V 1858	1 VII 1860	18 IV 1865	18 IV 1867	16 XII 1871 (<i>Char.</i>)
Neuland	Oberst	22 XI 1858	1 VII 1860			
Maresch	Oberst	15 X 1856	31 V 1859			
Pagenstecher	Oberst	15 X 1856	31 V 1859	17 III 1863	8 VI 1866	
Eichstaedt	Oberst	9 IV 1857	31 V 1859			
Hummell	Oberst-Ltn.	31 V 1859	18 X 1861			
Schubarth	Oberst-Ltn.	31 V 1859	18 X 1861			
Goetz	Oberst-Ltn.	31 V 1859	18 X 1861			
Bellmann	Oberst-Ltn.	1 VII 1860				
Kleist (1861 von)	Oberst-Ltn.	1 VII 1860	18 X 1861	8 VI 1866	26 VII 1870	
Schneider	Oberst-Ltn.	1 VII 1860				
Schulz (I)	Oberst-Ltn.	1 VII 1860	15 V 1862	20 IX 1866	18 VIII 1871	
Bernis	Oberst-Ltn.	1 VII 1860	15 V 1862	20 IX 1866		
v. Boyen	Oberst-Ltn.	1 VII 1860				
v. Kameke	Oberst-Ltn. wówczas bez etatu w korpusie	31 V 1859	18 X 1861	18 VI 1865	22 III 1868 (<i>Char.</i>) 26 VII 1870	
Regis	Mjr.					
Mertens (1865 von)	Mjr.	18 X 1861	17 III 1863	30 X 1866		
Clausius	Mjr.	18 X 1861	17 III 1863			
Schulz (II)	Mjr.	18 X 1861	22 IX 1863	30 X 1866		

Julius Klotz	Mjr.	18 X 1861	25 VI 1864	22 III 1868	18 VIII 1871	
v. Ohlen u. Adlerskron	Mjr.	18 X 1861				
Rückert gen. Burchardi	Mjr.	18 X 1861	25 VI 1864			
v. Ernst	Mjr.	18 X 1861				
Deinhard	Mjr.	18 X 1861				
Krezzer	Mjr.	17 III 1863				
Weber	Mjr.	17 III 1863	8 VI 1866			
Gr. v. Weissel-Gymnich	Mjr.					
Theinert	Mjr.	25 VI 1864	31 XII 1866			
v. Forell	Mjr.	25 VI 1864	30 X 1866	18 VIII 1871		
v. Rappard	Mjr.					
Heinlé	Mjr.					
Leuthans	Mjr.	18 VI 1865	30 X 1866	18 VIII 1871		
Neuhaus	Mjr.	18 VI 1865	31 XII 1866			
Röhmer	Mjr.	18 VI 1865	30 X 1866			
Linz	Mjr.	18 VI 1865				
Nowag	Mjr.					
v. Rötscher	Mjr.	18 VI 1865				
Braun (1871 von)	Mjr.	18 VI 1865	30 X 1866	18 VIII 1871		
v. Cohausen	Mjr. (<i>Aggregirt</i>)	18 VI 1865	31 XII 1866 (<i>Char.</i>)			
v. Kriegsheim	Mjr. (<i>à la Suite</i>)	18 X 1861	18 VI 1865			
Chauvin (1865 von) <Dir. d. Telegraphen-Wesen>	Mjr. (<i>à la Suite</i>)	18 X 1861	18 VI 1865	18 VI 1869		
Biehler	Mjr. (<i>à la Suite</i>)	17 III 1863	8 VI 1866	26 VII 1870		
zakończyli służbę w 1860						
Gen. d. Inf. Leopold Brese (1856 v. Brese-Winiary)	-	1833	1837	22 III 1843	8 V 1849	22 XI 1858
Oberst-Ltn. Roulland	-	31 V 1859				
Oberst-Ltn. v. Kim	-	31 V 1859				
Oberst Lange	-	12 VII 1855	11 XI 1858			

Nie mogę zapewnić, że daty są poprawnie przypisane do oficerów. Spisy osobowe pruskiej armii są tak absurdalnie skonstruowane, że informacje są rozproszone w kilku miejscach. Trudno jest stwierdzić z całkowitą pewnością kogo dotyczy data awansu, bo nigdzie nie ma imion, a nazwiska się powtarzają i zmieniają się stanowiska – wymaga to sprawdzania w kilku rocznikach poprzednich i następnych. Błędy są nieuniknione, choć robiłem, co mogłem. MW.

1860

Oddziały pionierów przekształcono w bataliony (ACO 2 VI 1860) i przywrócono im przydomki regionalne (CO 4 VII 1860); przeniesiono dowództwa niektórych (3, 4, 7). W następnym roku zreorganizowano bataliony.

Znacząco został powiększony sztab: z 37 do 48 oficerów – nastąpiło sporo awansów.

*

W 1860 generał piechoty v. Brese-Winiary odszedł na emeryturę. Nowym inspektorem został 1 VII 1860 generał piechoty Wilhelm Fürst Radziwill – były dowódca IV. i III. *Armee-Corps*, szef magdeburgskiego 27. Pułku Piechoty. Po raz pierwszy w historii powołano drugiego inspektora generalnego.

Od końca 1859 roku generał piechoty (Gen. d. Inf. od 22 XI 1858) Brese-Winiary starał się odejść ze służby (dymisję otrzymał dopiero 1 VII 1860). Ale kto zostanie jego następcą? Wówczas najstarszym rangą oficerem korpusu był Moritz v. Prittwitz-Gaffron (patent na GL z 22 V 1858). Jednak GM v. Manteuffel – bliski regentowi Wilhelmowi szef ministerialnego Oddziału ds. personalnych (*Abteilung für die persönlichen Angelegenheiten*) – rzucił pomysł, aby na stanowisko szefa korpusu powoływać kogoś z książąt. Tak się stało: praktycznie „znikąd” wyciągnięto księcia Wilhelma Radziwilla, który z inżynierią nie miał nic wspólnego – ba, nawet z armią, skoro swego czasu już nie pełnił aktywnej służby. W latach 50-tych dowodził IV oraz III Korpusem Armijnym. Miał już 63 lata, jednak 1 VII 1860 został szefem korpusu inżynierów oraz pionierów, a także 1. inspektorem generalnym – mimo wszystko był starszy stopniem (General der Infanterie od 12 VII 1855) niż Prittwitz. Ktoś jednak musiał zająć się robotą inżynierską, dlatego utworzono stanowisko 2. inspektora i został nim... Prittwitz.

W 1860 w korpusie jest 292 oficerów.

	Gen. d. Inf.	GL	GM	Oberst	Oberst-Ltn.	Mjr.	Hptm.	Pr.-Ltn.	Sec.-Ltn.	RAZEM
General-Inspection	1	1								2
Stab		2	4	6	9	27				48
1. Ingenieur-Inspection							39	21	37	97
2. Ingenieur-Inspection							21	18	31	70
3. Ingenieur-Inspection							27	24	24	75
RAZEM	1	3	4	6	9	27	87	63	92	292

1861

Ingenieur-Corps 1861

General-Inspection des Ingenieur-Corps und der Festungen

Chef d. Ingenieur-Corps u. d. Pioniere und 1. General-Inspecteur d. Festungen:

General der Infanterie **Wilhelm Fürst Radziwill**

<Berlin>

2. General-Inspecteur d. Festungen:

GL v. **Prittwitz-Gaffron**

<Berlin>

Stab des Ingenieur-Corps44 oficerów + 1 *aggregirt* + 3 *à la suite***1. Ingenieur-Inspection**Inspecteur: GM v. **Wasserschleben**

<Berlin>

1. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst v. **Schweinitz**

<Königsberg>

Königsberg

Pillau

Feste Boyen

Graudenz

Thorn

Marienburg

2. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst **Maresch**

<Berlin>

Danzig

Colberg

Stettin

Swinemünde

Stralsund

7. Festungs-Inspection Inspecteur: GM **Völcker**

<Berlin>

Spandau

Cüstrin

Posen

1. Pionier-Inspection Inspecteur: GM v. **Winterfeld**

<Berlin>

Garde Pionier-Bataillon <Berlin>

Ostpreußisches Pionier-Bataillon Nr. 1 <Danzig>

Pommersches Pionier-Bataillon Nr. 2 <Stettin>

2. Ingenieur-Inspection Inspecteur: GL Wilhelm **Bogun v. Wangenheim**

<Breslau>

3. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. **Hummel**

<Neisse>

Neisse

Glogau

Schweidnitz

Silberberg

Glatz

Cosel

4. Festungs-Inspection Inspecteur: GM **Lehmann**

<Magdeburg>

Magdeburg

Wittenberg

Torgau

Erfurt

2. Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst **Eichstaedt**

<Glogau>

Brandenburgisches Pionier-Bataillon Nr. 3 <Torgau>

Niederschlesisches Pionier-Bataillon Nr. 5 <Glogau>

Schlesisches Pionier-Bataillon Nr. 6 <Neisse>

3. Ingenieur-Inspectionp.o. Inspecteur: Oberst **Pagenstecher**

<Coblenz>

5. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. **Schubarth**

<Coblenz>

Coblenz

Saarlouis

Mainz

Luxemburg

6. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst **Neuland**

<Cöln>

Cöln

Wesel

Minden

3. Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst **Keiser**

<Coblenz>

Magdeburgisches Pionier-Bataillon Nr. 4 <Magdeburg>

Westfälisches Pionier-Bataillon Nr. 7 <Deutz>

Rheinisches Pionier-Bataillon Nr. 8 <Coblenz>

1. Reserve-Pionier-Compagnie <Luxemburg>

2. Reserve-Pionier-Compagnie <Mainz>

„Znika” Jülich – dotychczas 6. *Festungs-Inspection* w Kolonii. W marcu 1861 wchodzi w życie przygotowana przez Radziwilla nowa organizacja batalionów pionierów; każdy składa się z czterech kompanii (pontonnierów, minerów i dwóch saperów).

1862

Ingenieur-Corps 1862

General-Inspection des Ingenieur-Corps und der Festungen

Chef d. Ingenieur-Corps u. d. Pioniere und 1. General-Inspecteur d. Festungen:

General der Infanterie **Wilhelm Fürst Radziwill**

<Berlin>

2. General-Inspecteur d. Festungen:

GL v. **Prittwitz-Gaffron**

<Berlin>

Stab des Ingenieur-Corps46 oficerów + 1 *aggregirt* + 3 *à la suite***1. Ingenieur-Inspection**Inspecteur: GL v. **Wasserschleben**

<Berlin>

1. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst **Goetz**

<Königsberg>

Königsberg

Pillau

Feste Boyen

Graudenz

Thorn

Marienburg

2. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst **Schulz (1ste)**

<Berlin>

Danzig

Colberg

Stettin

Swinemünde

Stralsund

7. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst v. **Kleist**

<Berlin>

Spandau

Cüstrin

Posen

1. Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst v. **Schweinitz**

<Berlin>

Garde Pionier-Bataillon <Berlin>

Ostpreußisches Pionier-Bataillon Nr. 1 <Danzig>

Pommersches Pionier-Bataillon Nr. 2 <Stettin>

2. Ingenieur-Inspection Inspecteur: GL Wilhelm **Bogun v. Wangenheim**

<Breslau>

3. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst **Hummell**

<Neisse>

Neisse

Glogau

Schweidnitz

Silberberg

Glatz

Cosel

4. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst **Bernis**

<Magdeburg>

Magdeburg

Wittenberg

Torgau

Erfurt

2. Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst **Eischstaedt**

<Glogau>

Brandenburgisches Pionier-Bataillon Nr. 3 <Torgau>

Niederschlesisches Pionier-Bataillon Nr. 5 <Glogau>

Schlesisches Pionier-Bataillon Nr. 6 <Neisse>

3. Ingenieur-Inspection Inspecteur: Oberst **Pagenstecher**

<Coblenz>

5. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst **Schubarth**

<Coblenz>

Coblenz

Saarlouis

Mainz

Luxemburg

6. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst **Neuland**

<Cöln>

Cöln

Wesel

Minden

3. Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst **Keiser**

<Coblenz>

Magdeburgisches Pionier-Bataillon Nr. 4 <Magdeburg>

Westfälisches Pionier-Bataillon Nr. 7 <Deutz>

Rheinisches Pionier-Bataillon Nr. 8 <Coblenz>

1. Reserve-Pionier-Compagnie <Luxemburg>

2. Reserve-Pionier-Compagnie <Mainz>

1863

Ingenieur-Corps 1863		
General-Inspection des Ingenieur-Corps und der Festungen Chef d. Ingenieur-Corps u. d. Pioniere und 1. General-Inspecteur d. Festungen: General der Infanterie Wilhelm Fürst Radziwill 2. General-Inspecteur d. Festungen: <nie ma>		
Stab des Ingenieur-Corps 44 oficerów + 1 <i>aggelirt</i> + 3 <i>à la suite</i>		
1. Ingenieur-Inspection Inspecteur: GL v. Wasserschleben <Berlin>	2. Ingenieur-Inspection Inspecteur: GL Wilhelm Bogun v. Wangenheim <Breslau>	3. Ingenieur-Inspection Inspecteur: Oberst Pagenstecher <Coblentz>
1. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst Goetz <Königsberg> Königsberg Pillau Feste Boyen Graudenz Thorn Marienburg 2. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst Schulz (1ste) <Berlin> Danzig Colberg Stettin Swinemünde Stralsund 7. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst v. Kleist <Berlin> Spandau Cüstrin Posen 1. Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst v. Schweinitz <Berlin> Garde Pionier-Bataillon <Berlin> Ostpreußisches Pionier-Bataillon Nr. 1 <Danzig> Pommersches Pionier-Bataillon Nr. 2 <Stettin>	3. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst Hummell <Neisse> Neisse Glogau Glatz Cosel 4. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst Bernis <Magdeburg> Magdeburg Wittenberg Torgau Erfurt 2. Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst Eichstaedt <Glogau> Brandenburgisches Pionier-Bataillon Nr. 3 <Torgau> Niederschlesisches Pionier-Bataillon Nr. 5 <Glogau> Schlesisches Pionier-Bataillon Nr. 6 <Neisse>	5. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst Schubarth <Coblentz> Coblentz Saarlouis Mainz Luxemburg 6. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst Mertens <Cöln> Cöln Wesel Minden 3. Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst Keiser <Coblentz> Magdeburgisches Pionier-Bataillon Nr. 4 <Magdeburg> Westfälisches Pionier-Bataillon Nr. 7 <Deutz> Rheinisches Pionier-Bataillon Nr. 8 <Coblentz> 1. Reserve-Pionier-Compagnie <Luxemburg> 2. Reserve-Pionier-Compagnie <Mainz>

Od 1863 nie ma Świdnicy i Srebrnej Góry (dotychczas 3. *Festungs-Inspection* w Nysie).

12 III 1863 zakończył służbę v. Prittwitz-Gaffron – oficer, który służył za czasów Raucha, Astera i Bresego, zbudował Fort Winiary w Poznaniu, związkową twierdzę Ulm oraz umocnienia *Burg Hohenzollern*. Pozostał do dyspozycji (z. D.) i nadal był członkiem *Ingenieur-Commission*.

1864

Ingenieur-Corps 1864

General-Inspection des Ingenieur-Corps und der Festungen

Chef d. Ingenieur-Corps u. d. Pioniere und 1. General-Inspecteur d. Festungen:

General der Infanterie **Wilhelm Fürst Radziwill**

<Berlin>

2. General-Inspecteur d. Festungen:

GL v. **Wasserschleben**

<Berlin>

Stab des Ingenieur-Corps46 oficerów + 1 *aggregirt* + 1 *à la suite***1. Ingenieur-Inspection**Inspecteur: GM **Keiser**

<Berlin>

1. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst **Schubarth**

<Königsberg>

Königsberg

Pillau

Feste Boyen

Graudenz

Thorn

Marienburg

2. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst **Schulz (1ste)**

<Berlin>

Danzig

Colberg

Stettin

Swinemünde

Stralsund

7. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst v. **Kleist**

<Berlin>

Spandau

Cüstrin

Posen

1. Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst **Clausius**

<Berlin>

Garde Pionier-Bataillon <Berlin>

Ostpreußisches Pionier-Bataillon Nr. 1 <Danzig>

Pommersches Pionier-Bataillon Nr. 2 <Stettin>

2. Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM v. **Schweinitz**

<Berlin>

3. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst **Hummell**

<Neisse>

Neisse

Glogau

Glatz

Cosel

4. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst **Bernis**

<Magdeburg>

Magdeburg

Wittenberg

Torgau

Erfurt

2. Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. v. **Kriegsheim**

<Glogau>

Brandenburgisches Pionier-Bataillon Nr. 3 <Torgau>

Niederschlesisches Pionier-Bataillon Nr. 5 <Glogau>

Schlesisches Pionier-Bataillon Nr. 6 <Neisse>

3. Ingenieur-Inspection

Inspecteur:

5. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst **Schulz (2te)**

<Coblenz>

Coblenz

Saarlouis

Mainz

Luxemburg

6. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst v. **Mertens**

<Cöln>

Cöln

Wesel

Minden

3. Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst **Rückert genannt Burchardi**

<Coblenz>

Magdeburgisches Pionier-Bataillon Nr. 4 <Magdeburg>

Westfälisches Pionier-Bataillon Nr. 7 <Deutz>

Rheinisches Pionier-Bataillon Nr. 8 <Coblenz>

1. Reserve-Pionier-Compagnie <Luxemburg>

2. Reserve-Pionier-Compagnie <Mainz>

1865

Ingenieur-Corps 1865

General-Inspection des Ingenieur-Corps und der Festungen

Chef d. Ingenieur-Corps u. d. Pioniere und 1. General-Inspecteur d. Festungen:

General der Infanterie **Wilhelm Fürst Radziwill**

<Berlin>

2. General-Inspecteur d. Festungen

GL v. **Wasserschleben**

<Berlin>

Stab des Ingenieur-Corps45 oficerów + 1 *aggregirt* + 1 *à la suite***1. Ingenieur-Inspection**Inspecteur: GM **Keiser**

<Berlin>

1. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst **Schubarth**

<Königsberg>

Königsberg

Pillau

Feste Boyen

Graudenz

Thorn

Marienburg

2. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst **Schulz (1ste)**

<Berlin>

Danzig

Colberg

Stettin

Swinemünde

Stralsund

7. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst v. **Kleist**

<Berlin>

Spandau

Cüstrin

Posen

1. Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst **Clausius**

<Berlin>

Garde Pionier-Bataillon <Berlin>

Ostpreußisches Pionier-Bataillon Nr. 1 <Danzig>

Pommersches Pionier-Bataillon Nr. 2 <Stettin>

2. Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM v. **Schweinitz**

<Berlin>

3. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst **Hummell**

<Neisse>

Neisse

Glogau

Glatz

Cosel

4. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst **Bernis**

<Magdeburg>

Magdeburg

Wittenberg

Torgau

Erfurt

2. Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. v. **Kriegsheim**

<Glogau>

Brandenburgisches Pionier-Bataillon Nr. 3 <Torgau>

Niederschlesisches Pionier-Bataillon Nr. 5 <Glogau>

Schlesisches Pionier-Bataillon Nr. 6 <Neisse>

3. Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM **Pagenstecher**

<Coblenz>

5. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst **Schulz (2te)**

<Coblenz>

Coblenz

Saarlouis

Mainz

Luxemburg

6. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst v. **Mertens**

<Cöln>

Cöln

Wesel

Minden

3. Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst **Rückert genannt Burchardi**

<Coblenz>

Magdeburgisches Pionier-Bataillon Nr. 4 <Magdeburg>

Westfälisches Pionier-Bataillon Nr. 7 <Deutz>

Rheinisches Pionier-Bataillon Nr. 8 <Coblenz>

1. Reserve-Pionier-Compagnie <Luxemburg>

2. Reserve-Pionier-Compagnie <Mainz>

1866 REORGANIZACJA**Ingenieur-Corps 1866****General-Inspection des Ingenieur-Corps und der Festungen**

Chef d. Ingenieur-Corps und d. Pioniere und General-Inspecteur d. Festungen:

GL v. **Wasserschleben**

<Berlin>

Stab des Ingenieur-Corps46 oficerów + 1 *aggégirt* + 2 *à la suite*

1. Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM Keiser <Berlin>	2. Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM v. Schweinitz <Berlin>	3. Ingenieur-Inspection Inspecteur: GL Pagenstecher <Coblentz>
1. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. Leuthans <Königsberg> Königsberg Pillau Feste Boyen Graudenz Thorn Memel Marienburg 2. Festungs-Inspection Inspecteur: GM v. Kleist <Berlin> Danzig Colberg Stettin Swinemünde Stralsund 7. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst Biehler <Berlin> Spandau Cüstrin Posen Rendsburg Sondenburg-Düppel 1. Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst Clausius <Berlin> Garde Pionier-Bataillon <Berlin> Ostpreußisches Pionier-Bataillon Nr. 1 <Danzig> Pommersches Pionier-Bataillon Nr. 2 <Stettin>	3. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst Weber <Neisse> Neisse Glogau Glatz Cosel 4. Festungs-Inspection Inspecteur: GM Bernis <Magdeburg> Magdeburg Wittenberg Torgau Erfurt 2. Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst Schulz (1ste) <Glogau> Brandenburgisches Pionier-Bataillon Nr. 3 <Torgau> Niederschlesisches Pionier-Bataillon Nr. 5 <Glogau> Schlesisches Pionier-Bataillon Nr. 6 <Neisse>	5. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst-Ltn. Forell <Coblentz> Coblentz Saarlouis Mainz Luxemburg 6. Festungs-Inspection Inspecteur: GM Schulz (2te) <Cöln> Cöln Wesel Minden 3. Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst v. Mertens <Coblentz> Magdeburgisches Pionier-Bataillon Nr. 4 <Magdeburg> Westfälisches Pionier-Bataillon Nr. 7 <Cöln> Rheinisches Pionier-Bataillon Nr. 8 <Coblentz>
Pionier-Bataillon Nr. 9 <Rendsburg>	Pionier-Bataillon Nr. 10 <Minden>	Pionier-Bataillon Nr. 11 <Mainz>

Piława pod nadzorem 1. Festungs-Inspection, Rendsburg i Sondenburg-Düppel – 7. Festungs-Inspection. Z obu kompanii rezerwowych (Luxemburg i Mainz) zostaje utworzony 11 Batalion Pionierów w Moguncji. Nowe bataliony pionierów (9, 10 i 11) jeszcze nie są podporządkowane żadnej inspekcji.

1866

Korpus inżynierów 1866						
	General-Inspection	Stab des Ingenieur-Corps	1. Ingenieur-Inspection	2. Ingenieur-Inspection	3. Ingenieur-Inspection	RAZEM
General d. Infanterie	v. Wasserschleben (Chef)					1
General-Lieutenant		Pagenstecher (Insp. d. 3. Ing.-Insp.)				1
General-Major		Keiser (Insp. d. 1. Ing.-Insp.) v. Schweinitz (Insp. d. 2. Ing.-Insp.) v. Kleist Schulz Bernis				5
Oberst		6 [c]				6
Oberst-Lieutenant		18				18
Major	1 (Adj)	28		1 [a]	1 [b]	31
Hauptmann	1 (Adj)		32	25	32	90
Premier-Lieutenant	1 (Adj)		37	28	27	93
Seconde-Lieutenant			42	43	45	130
RAZEM	4	58	111	97	105	375

[a] bardzo rzadko się zdarzało, żeby major nie był w sztabie. Mjr. v. Monsterberg służył w komórce fortyfikacyjnej w Poznaniu.

[b] bardzo rzadko się zdarzało, żeby major nie był w sztabie. Mjr. Feller służył w komórce fortyfikacyjnej w Kolonii.

[c] w tym *à la Suite* Oberst v. Chauvin w randze *Regiments-Com.* – *Director d. Telegraphen-Wesens* in Berlin.

(Adj) sdiutanci szefa korpusu.

Po odejściu Radziwilla (w stopniu generała piechoty) zlikwidowano stanowisko drugiego inspektora generalnego.

Pośród 375 oficerów trzech generałów brało udział w pracach *Ingenieur-Commission* księcia Carla Antona; dziesięciu tworzyło wewnętrzną komisję egzaminacyjną (*Prüfungs-Commission*). Tylko kilku było **na stałe oddelegowanych** do służby w Szkole Kadetów, Szkole Wojennej czy Szkole Artylerii i Inżynierii – reszta pełniła służbę w inspektoratach (inspektorzy i ich adiutanci: *General-Inspecteur* miał ich trzech, każdy *Ingenieur-Inspecteur* po dwóch, *Festungs-Inspecteur* i *Pionier-Inspecteur* – po jednym), w komórkach fortyfikacyjnych, w oddziałach pionierów (dowodzili podpułkownicy albo majorzy), kilku służyło jako *Garnison-Bau-Director* przy korpusach armijnych, jeden jako *Director d. Telegraph-Wesens* (Oberst v. Chauvin – zaliczany do sztabu tylko jako oficer *à la Suite*).

Należy pamiętać o kilku oficerach inżynierach tworzących **3. Abteilung für Ingenieur-Angelegenheiten** w *Allgemeines Kriegs-Departement* Ministerstwa Wojny. Szefem był wówczas Oberst **Julius Klotz**. Oddział ten nigdy nie był duży: w 1866 roku tworzyło go czterech oficerów, ale przez dziesięciolecia było ich tylko trzech.

1867

Ingenieur-Corps 1867

General-Inspection des Ingenieur-Corps und der Festungen

Chef d. Ingenieur-Corps und d. Pioniere und General-Inspecteur d. Festungen:

GL v. Wasserschleben

<Berlin>

Stab des Ingenieur-Corps

<64 oficerów>

<p>1. Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM Keiser <Berlin></p>	<p>2. Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM v. Kameke <Berlin></p>	<p>3. Ingenieur-Inspection Inspecteur: GL v. Schweinitz <Coblenz></p>
<p>1. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst Röhmer <Königsberg> Königsberg Pillau Feste Boyen Graudenz Thorn Memel Marienburg</p> <p>2. Festungs-Inspection Inspecteur: GM v. Kleist <Berlin> Danzig Stettin Stralsund Colberg Swinemünde</p> <p>7. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst Biehler <Berlin> Posen Spandau Cüstrin Friedrichsort Rendsburg Sondenburg-Düppel</p> <p>1. Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst Braun <Berlin> Garde Pionier-Bataillon <Berlin> Ostpreußisches Pionier-Bataillon Nr. 1 <Danzig> Pommersches Pionier-Bataillon Nr. 2 <Stettin> Pionier-Bataillon Nr. 9 <Rendsburg>, <i>vorläufig zugetheilt</i></p>	<p>3. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst Weber <Neisse> Neisse Glogau Glatz Cosel</p> <p>4. Festungs-Inspection Inspecteur: GM Bernis <Magdeburg> Magdeburg Wittenberg Torgau Erfurt</p> <p>2. Pionier-Inspection Inspecteur: Gen.-Mjr. Schulz (1ste) <Glogau> Brandenburgisches Pionier-Bataillon Nr. 3 <Torgau> Niederschlesisches Pionier-Bataillon Nr. 5 <Glogau> Schlesisches Pionier-Bataillon Nr. 6 <Neisse></p>	<p>5. Festungs-Inspection Inspecteur: Oberst v. Forell <Coblenz> Coblenz Saarlouis Mainz Luxemburg</p> <p>6. Festungs-Inspection Inspecteur: GM Schulz (2te) <Cöln> Cöln Wesel Minden</p> <p>3. Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst Leuthans <Coblenz> Magdeburgisches Pionier-Bataillon Nr. 4 <Magdeburg> Westfälisches Pionier-Bataillon Nr. 7 <Deutz> Rheinisches Pionier-Bataillon Nr. 8 <Coblenz> Pionier-Bataillon Nr. 10 <Minden>, <i>vorläufig zugetheilt</i> Pionier-Bataillon Nr. 11 <Mainz>, <i>vorläufig zugetheilt</i></p>

W lipcu 1867 umiera inspektor generalny Wasserschleben. Pod nadzór 7. *Festungs-Inspection* dochodzi Friedrichsort. Sporo awansów (znacząco powiększa się sztab korpusu).

1868 REORGANIZACJA

Ingenieur-Korps 1868

General-Inspection des Ingenieur-Corps und der Festungen

Chef d. Ingenieur-Corps und d. Pioniere und General-Inspecteur d. Festungen:

p.o. GL v. **Kameke**

<Berlin>

Stab des Ingenieur-Korps

<Berlin>

Chef des Stabes: Oberst-Lieutenant v. **Gaertner**

Adjutantur: 3

Offiziere: 66

1. Ingenieur-Inspection
umfasst Provinzen Preussen and Pommern
Inspecteur: GM Franz v. **Kleist**
<Berlin>

2. Ingenieur-Inspection
umfasst Provinzen Schlesien, Posen, Brandenburg
Inspecteur: GM **Schulz (1ste)**
<Berlin>

3. Ingenieur-Inspection
umfasst Provinzen Westphalen, Rheinland, Hessen
und einen Theil der Hannover
Inspecteur: Oberst **Biehler**
<Berlin>

4. Ingenieur-Inspection
umfasst Provinzen Sachsen, Hannover, Schleswig-Holstein
Inspecteur: GM **Julius Klotz**
<Berlin>

1. Festungs-Inspection
ressortirt von den General-Kommandos
des 1sten Armee-Korps
Inspecteur: Oberst **Röhmer**
<Königsberg>
Memel
Pillau
Königsberg
Feste Boyen
Danzig
Graudenz
Marienburg nebst Dirschau

3. Festungs-Inspection
ressortirt von den General-Kommandos
des 5ten und 6ten Armee-Korps
Inspecteur: Oberst **Weber**
<Breslau>
Cosel
Neisse
Glatz
-
Glogau
Posen

5. Festungs-Inspection
ressortirt von den General-Kommandos
des 8ten event. 11ten Armee-Korps
Inspecteur: Oberst v. **Forell**
<Coblenz>
Mainz
Saarlouis
Coblentz
Cöln
Burg Hohenzollern

7. Festungs-Inspection
ressortirt von den General-Kommandos
des 4ten Armee-Korps
Inspecteur: Oberst **Schroeder**
<Magdeburg>
Magdeburg
Wittenberg
Torgau
Erfurt

2. Festungs-Inspection
ressortirt von den General-Kommandos
des 2ten Armee-Korps
Inspecteur: Oberst **Bock**
<Berlin>
Stralsund
Swinemünde
Stettin
Colberg
Thorn

4. Festungs-Inspection
ressortirt von den General-Kommandos
des 3ten Armee-Korps
Inspecteur: Oberst **Riedel**
<Berlin>
Cüstrin
Spandau

6. Festungs-Inspection
ressortirt von den General-Kommandos
des 7ten und 10ten Armee-Korps
Inspecteur: Oberst **Stürmer**
<Münster>
Brückenbefestigungen bei Düsseldorf
Wesel
Minden
Ganison-Bau-Direction Münster
Jade
-
Befestigungs-Gruppe an d. Emsmündung

8. Festungs-Inspection
ressortirt von den General-Kommandos
des 9ten und 10ten Armee-Korps
Inspecteur: Oberst **Stoltz**
<Schleswig>
Sondenburg-Düppel
Friedrichshort
Rendsburg
-
Befestigung der Elbmündung
Befestigung der Wesermündung
Küstenbefestigungen an der
Mecklenburgischen Küste
-
Ganison-Bau-Direction Schleswig
Ganison-Bau-Direction Hannover

1. Pionier-Inspection
Inspecteur: Oberst **Braun**
<Berlin>
Garde Pionier-Bataillon <Berlin>
Ostpreußisches Pionier-Bataillon Nr. 1 <Danzig>
Pommersches Pionier-Bataillon Nr. 2 <Stettin>

2. Pionier-Inspection
Inspecteur: Oberst **Dieterich**
<Glogau>
Brandenburgisches Pionier-Bataillon Nr. 3 <Torgau>
Niederschlesisches Pionier-Bataillon Nr. 5 <Glogau>
Schlesisches Pionier-Bataillon Nr. 6 <Neisse>

3. Pionier-Inspection
Inspecteur: Oberst **Leuthans**
<Coblenz>
Westfälisches Pionier-Bataillon Nr. 7 <Deutz>
Rheinisches Pionier-Bataillon Nr. 8 <Coblenz>
Hessisches Pionier-Bataillon Nr. 11 <Mainz>

4. Pionier-Inspection
Inspecteur: Oberst **Georg Klotz**
<Magdeburg>
Magdeburgisches Pionier-Bataillon Nr. 4 <Magdeburg>
Schleswig-Holsteinsches Nr. 9 <Rendsburg>
Hannoversches Pionier-Bataillon Nr. 10 <Minden>

Ingenieur-Comité

<Berlin>

Präses: Gen.-Inspecteur GL v. **Kameke**

Mitglieder: 6

Assistenten: 6

1864–66

W latach 60-tych korpus przeżywał trudne dni, związane ze zmianami organizacyjnymi. Zaczęło się od zamieszania w 1860 roku, kiedy utworzono stanowiska dwóch inspektorów generalnych (Radziwill i v. Prittwitz-Gaffron). Później nastąpiły dwie wojny: z **Danią** w 1864 i z **Austrią** w 1866.

W czasie pierwszej zreorganizowane bataliony miały okazję sprawdzić się w boju. W walkach wzięły udział dwa: *Brandenburgisches Pionier-Bataillon Nr. 3.* z Torgau oraz *Westfälisches Pionier-Bataillon Nr. 7.* z Kolonii (oraz po jednej kompanii z batalionów 2, 4 i 5). Każdy przyprowadził kolumnę pontonową (*Ponton-Kolonne*), a 3 Batalion jeszcze lekki most polowy (*leichte Feldbrückertrain*). Przeprowadziły oblężenie regularne szańców pod Dybbøl (niem. Düppel) oraz spektakularne lądowanie na wyspie Als (niem. Alsen). Był to pierwszy od czasów napoleońskich sprawdzian dla pruskich wojsk inżynieryjnych (jeśli nie liczyć oblężenia Rastattu w lipcu 1849 roku przez pruski korpus interwencyjny generała Karla von der Groebena, podczas uśmierzenia rewolucji w Badenii). Podczas walk w Danii zginęło 41 pionierów i oficer, rannych zostało 46 żołnierzy i 3 oficerów.

Wielotysięczne siły pruskie pod dowództwem księcia Fryderyka Karola (1828–85) zjawiły się pod umocnieniami przedmościa Dybbøl (*Dybbølstillingen*) 10 lutego; w nocy z 29 na 30 marca założono pierwszą linię okopów równoległych. Oblężenie – trudne z powodu zimowej pogody – Duńczycy twardo powstrzymywali w dziesięciu połączonych okopami szańcach, wspieranych przez kilka działobitni z wyspy Als oraz przez nowiutki pancernik parowo-żaglowy *Rolf Krake*, zbudowany w Glasgow, uzbrojony między innymi w cztery działa gładkolufowe w dwóch wieżach pancernych Colesa. Oblężenie zakończyło się 18 IV 1864 masowym atakiem¹⁰ sześciu kolumn szturmowych z trzeciej linii równoległej – straty pruskie przekroczyły tysiąc żołnierzy, duńskie (zabici, ranni i wzięci do niewoli) wyniosły około pięciu tysięcy. Większa część wojsk duńskich zdołała wycofać się przez most pontonowy na wyspę Als. Dnia 29 czerwca generał Eberhard Herwarth von Bittenfeld przeprowadził przy pomocy 160 łodzi, pontonów i promów udany desant na wyspę¹¹ (przez północną część *Als Sund*) i zmusił Duńczyków do odpłynięcia na Fionię.

Twierdza Fredericia pod dowództwem pułkownika Lundinga była przez kilka dni ostrzeliwana przez Austriaków i Prusaków – 28 kwietnia Duńczycy musieli się ewakuować drogą morską. Cała Jutlandia została zajęta przez Prusy i Austrię – co było do przewidzenia, gdyż Dania nie miała szans w starciu z Prusami Moltkego i Bismarcka. Wojna zakończyła się pokojem zawartym 30 X 1864 w Wiedniu. W sprawie podziału łupów zwycięzcy nie bardzo mogli się ze sobą dogadać – w końcu Austria przejęła kontrolę nad Szlezwikiem i Lauenburgiem, a Prusy nad Holsztynem.

W wojnie z Austrią w 1866 wzięły udział wszystkie bataliony pionierów (9) oraz cztery *Feld-Telegraphen Abtheilunge* i trzy oddziały *1. Pionier-Detachment der Feld-Eisenbahn-Abtheilung*. Zginęło 3 oficerów i 65 żołnierzy, rannych zostało 3 i 13. Jednak w walkach w czerwcu i lipcu (Trautenau, Münchengrätz, Königinhof and der Elbe, Königgrätz, Blumenau) zginęło lub zostało rannych tylko 4 oficerów i 16 żołnierzy, w nieszczęśliwych wypadkach zginęło 3 oficerów i żołnierzy. Największe straty poniósł 5 Batalion: 25. Największe żniwo śmiertelne zebrała cholera, na którą zmarło 59 pionierów!

8. Festungs-Inspection

Po wojnie z Austrią zaszły spore zmiany polityczne: przestał istnieć Związek Niemiecki, utworzono Związek Północnoniemiecki. Prusy zyskały szereg umocnień na północy, dlatego została utworzona *8. Festungs-Inspection* i nowy batalion pionierów (*Schleswig-Holsteinsches Nr. 9.*) w Rendsburgu.

¹⁰ Podczas szturmów oddziały pruskie zagrzewała do walki orkiestra Gottfrieda Piefkego, autora słynnego marszu *Preußens Gloria*.

¹¹ To ta sama wyspa, na którą przepłynęli w 1658 wojska Stefana Czarnieckiego walczące ze Szwedami. Wydarzenie to opiewane jest przez Mazurka Dąbrowskiego: *Jak Czarniecki do Poznania po szwedzkim zaborze, dla ojczyzny ratowania wrócim się przez morze*.

1867–68

W 1867 inspektorzy *Ingenieur-Inspection* zbliżali się do wieku emerytalnego (Pagenstecher ur. 1802, Kaiser ur. 1802, v. Schweinitz ur. 1805) – sytuacja stawała się krytyczna: już w 1863 odszedł ze służby Prittwitz-Gaffron, w 1864 Radziwill przeszedł zawał i w 1866 odszedł na emeryturę. W 1867 inspektorem generalnym został Wasserschleben, który już wcześniej przejął od Prittwitza stanowisko drugiego inspektora.

W 1866 roku rozpoczęła się dyskusja nt. reorganizacji pionierów. Rozpoczął ją w sierpniu Oberst Julius Klotz z Oddziału ds. inżynieryjnych w Ministerstwie Wojny. Na jego propozycje odpowiadał Wasserschleben, ale nie doszli do konkluzji. Stan zdrowia Wasserschlebena pogorszył się tak bardzo, że w maju 1867 wyjechał do Teplitz (dziś czeskie Teplice); zmarł 17 VII 1867 w uzdrowisku w Warmbrunn (dziś Cieplice Śląskie Zdrój). Na dodatek w czerwcu 1867 odszedł na emeryturę Pagenstecher – inspektor 3. *Ingenieur-Inspection*.

Georg von Kameke

Na scenie pojawił się jednak nowy aktor nie związany z dotychczasowym układem personalnym, ostatnio nawet bez etatu w korpusie: GM **Georg v. Kameke**, który swego czasu brał udział w przygotowaniu reorganizacji korpusu w 1860 (pracując od 1858 w Oddziale ds. inżynieryjnych w Ministerstwie Wojny i kierując nim w 1860, przed Klotzem). Jego nominacja na inspektora 2. *Ingenieur Inspection* pozwoliła jakoś rozwiązać problem kadrowy.

Choć nie był najstarszy stopniem (Keiser i v. Schweinitz byli GL), 3 X 1867 zaczął pełnić obowiązki szefa korpusu i inspektora generalnego. Jego pierwszym zadaniem była reorganizacja Korpusu. Ze swoimi projektami wrócił Klotz, mocno popierany przez swojego szefa – GM Podbielskiego, dyrektora Wydziału Ogólnego w ministerstwie. W grudniu król uznał za stosowne zasięgnąć rady nowego inspektora i Kameke przygotował projekt reformy, oparty na pomysłach Klotza. Zmiany zostały zatwierdzone (ACO 23 XII 1867) i nowa organizacja obowiązywała od 1 II 1868. Schemat organizacyjny (dość uproszczony) opublikowany został 21 I 1868 przez Ministerstwo Wojny w *Armee-Verordnungs-Blatt Nr. 3*.

Utworzone zostało stanowisko szefa sztabu oraz adiutantura. Spore zmiany zaszły w kompetencjach i strukturze inspekcji: utworzono **cztery *Ingenieur-Inspection*, osiem *Festungs-Inspection*, cztery *Pionier-Inspection***. Powołany został ***Ingenieur-Comité*** (omówiony osobno) jako komórka projektowa – w jego skład weszli inżynierowie z korpusu.

*

W latach 1867–69 z dotychczasowych oddziałów polowych powstają zaczątki wojsk **telegraficznych, kolejowych oraz torpedowych i minowych** (morskich), które szybko rozwijają się etatowo i organizacyjnie.

1869

Ingenieur-Korps 1869

General-Inspection des Ingenieur-Corps und der Festungen

Chef d. Ingenieur-Corps und d. Pioniere und General-Inspecteur d. Festungen:

p.o. GL v. **Kameke**

<Berlin>

Stab des Ingenieur-Korps

<Berlin>

Chef des Stabes: Oberst-Lieutenant v. **Gaertner**

Adjutantur: 3

Offiziere: 65

1. Ingenieur-Inspection Inspecteur: GM Franz v. **Kleist**
<Berlin>**2. Ingenieur-Inspection**Inspecteur: GM **Schulz (1ste)**
<Berlin>**3. Ingenieur-Inspection**Inspecteur: Oberst **Biehler**
<Berlin>**4. Ingenieur-Inspection**Inspecteur: GM Julius **Klotz**
<Berlin>**1. Festungs-Inspection**
*ressortirt von den General-Kommandos
des 1sten Armee-Korps*Inspecteur: Oberst **Röhmer**
<Königsberg>Memel
Pillau
Königsberg
Feste Boyen
Danzig
Graudenz
Marienburg**3. Festungs-Inspection**
*ressortirt von den General-Kommandos
des 5ten und 6ten Armee-Korps*Inspecteur: Oberst **Weber**
<Breslau>Cosel
Neisse
Glatz
-
Glogau
Posen**5. Festungs-Inspection**
*ressortirt von den General-Kommandos
des 8ten event. 11ten Armee-Korps*Inspecteur: Oberst v. **Forell**
<Coblenz>Mainz
Saarlouis
Coblenz
Cöln
Burg Hohenzollern**7. Festungs-Inspection**
*ressortirt von den General-Kommandos
des 4ten Armee-Korps*Inspecteur: Oberst **Schroeder**
<Magdeburg>Magdeburg
Wittenberg
Torgau
Erfurt**2. Festungs-Inspection**
*ressortirt von den General-Kommandos
des 2ten Armee-Korps*Inspecteur: Oberst **Bock**
<Berlin>Stralsund
Swinemünde
Stettin
Colberg
Thorn**4. Festungs-Inspection**
*ressortirt von den General-Kommandos
des 3ten Armee-Korps*Inspecteur: Oberst **Riedel**
<Berlin>Cüstrin
Spandau**6. Festungs-Inspection**
*ressortirt von den General-Kommandos
des 7ten und 10ten Armee-Korps*Inspecteur: Oberst **Stürmer**
<Münster>Wesel
Minden
Wilhelmshaven
Ganison-Bau-Direction Münster
Befestigungs-Gruppe an d. Emsmündung**8. Festungs-Inspection**
*ressortirt von den General-Kommandos
des 9ten und 10ten Armee-Korps*Inspecteur: Oberst **Stoltz**
<Schleswig>Sondenburg-Düppel
Friedrichschort
Rendsburg
Befestigungs d. Elb- u. Wesermündungen
Ganison-Bau-Direction Schleswig
Ganison-Bau-Direction Hannover**1. Pionier-Inspection**Inspecteur: Oberst **Braun**
<Berlin>Garde Pionier-Bataillon <Berlin>
Ostpreußisches Pionier-Bataillon Nr. 1 <Danzig>
Pommersches Pionier-Bataillon Nr. 2 <Stettin>

Brandenburgisches Pionier-Bataillon Nr. 3 <Torgau>

Niederschlesisches Pionier-Bataillon Nr. 5 <Glogau>

Schlesisches Pionier-Bataillon Nr. 6 <Neisse>

2. Pionier-Inspection Inspecteur: Oberst **Dieterich**
<Glogau>**Ingenieur-Comité**

<Berlin>

Präses: Gen.-Inspecteur GL v. **Kameke**

Mitglieder: 6

Assistenten: 7

1868

Zadania pontonierów, saperów i minerów

W skład każdego korpusu armijnego wchodziła jednostka specjalistyczna do prowadzenia wojny inżynierskiej: batalion pionierów. W 1868 roku składał się (stan etatowy w czasie pokoju) ze sztabu i czterech kompanii (jednej pontonierów, dwóch saperów i jednej minerów), czyli z 12–13 oficerów (dowodził major lub podpułkownik), 70 podoficerów (w tym jednego w stopniu *Stabshornist* i 12 muzykantów – *Spielleute*) oraz 400 żołnierzy. Dochodził do tego nieuzbrojony personel: lekarz (*Bataillons-Arzt*) i jego asystent (*Assistent-Arzt*), skarbnik (*Zahlmeister*), rusznikarz (*Büchsenmacher*), kilku sanitariuszy (*Lazarethgehülfen*) i kilkunastu rzemieślników (*Handwerkern*). W całej armii było wówczas 12 batalionów – w sile 6300 żołnierzy i 84 koni.

*

W czasie wojny do każdego batalionu dołączała kompania rezerwowa, a do każdej twierdzy po jednym oddziale specjalnym (*Festungs-Pionier-Detachment*), w sile 4000 ludzi. Do każdej armii dołączano trzy połowe oddziały telegrafii i trzy połowe kolejowe (*Feldeisenbahn-Abtheilungen*), każdy liczący 50–100 żołnierzy.

Siła batalionu wzrastała o: 12 oficerów, 600 żołnierzy, 2 lekarzy, skarbnika, rusznikarza, kilku sanitariuszy oraz ponad 40 żołnierzy taborów (*Trainsoldaten*). Prowadzono 14 wozów: jeden z wyposażeniem sztabowym, cztery z wszelkimi manatkami oficerów, 8 wozów z narzędziami do budowy szańców (*Schanzwagen*) i warsztatowych (*Werkzeugwagen*) oraz jednoosiowy wóz z prochem (*Pulverkarren*). Batalion miał 44 konie pociągowe i 28 wierzchowców.

Dołączano kolumnę pontonową, lekki tabor mostowy i kolumnę szańcową (*Schanzzeug-Kolonne*).

Kolumna pontonowa: 2 oficerów, 2 skarbników, 149 żołnierzy taborów, w tym 13 podoficerów i weterynarz (*Rossarzt*). Prowadziła 41 wozów (w tym 3 warsztatowe, 3 drabiniaste – *Leiterwagen* i zwykły furgon – *Packwagen*) przy pomocy 266 koni. Na pozostałych 34 wozach pontonowych (*Haketswagen*) przewożono 32 pontony i dwa drewniane przyczółki brzegowe, z których można było zbudować most o długości 125 metrów (400 stóp).

Lekki tabor mostowy: 2 oficerów, lekarz (*Assisten-Arzt*), 49 żołnierzy (w tym 6 podoficerów, trębacz i weterynarz). Przy pomocy 90 koni prowadzono 13 wozów, w tym 6 z pontonami, wóz drabiniasty, wóz z częściami (*Vorrathswagen*) i wóz z rzeczami oficerów. Co najważniejsze, na 4 wozach (*Bock-Wagen*) przewożono materiał do budowy mostu na podporach koźlowych, o długości 57,5 m (183 i ½ stopy).

W skład kolumny szańcowej wchodziło 18 żołnierzy (w tym 6 podoficerów), którzy przy pomocy 30 koni prowadzili sześć rezerwowych wozów szańcowych (*Reserve-Schanzzeugwagen*).

W czasie wojny siła batalionu pionierów wynosiła: 22 oficerów, 600 żołnierzy oraz 3 lekarzy, 2 skarbników, rusznikarz, 4 sanitariuszy, 2 weterynarzy, 259 żołnierzy taborów, 74 wozy oraz 459 koni pociągowych i 28 do jazdy wierzchem.

Kompania uzupełniająca (*Ersatz-Kompagnie*) to 4 oficerów i 206 żołnierzy (w tym 4 podoficerów oddelegowanych do komórek fortyfikacyjnych w twierdzach) oraz lekarz (*Assisten-Arzt*), skarbnik i 40 rzemieślników.

*

Formację zwaną pionierami (*Pionier*) tworzyli minerzy (*Mineur*), saperzy (*Sapeur*) i pontonierzy (*Pontonier*). Dziś trudno zrozumieć kto był kim, choćby dlatego, że nazwy tych specjalności mają zupełnie inne znaczenia.

Główne zadania pionierów to: 1) budowa i naprawianie przy pomocy kamieni, drewna, faszyny i piasku (nigdy ziemi) utwardzonych¹² dróg przemarszu, w tym specjalnych dróg dla kolumn wozów – *Kolonnen-Wege*; 2) przygotowanie przepraw przez przeszkody naturalne (w tym wodne) przy pomocy mostów połowych oraz pływających pontonowych; 3) budowa umocnień połowych dla innych oddziałów (w tym obozów szańcowych, a w nich budowa półstałych szałasów – *Hütte*) oraz 4) obleganie twierdz (razem z piechotą i artylerią). Z innych zadań trzeba wymienić: drążenie tuneli w skale przy pomocy

materiałów wybuchowych, wysadzanie mostów, blokowanie cieków wodnych i niszczenie linii kolejowych. Bronią pioniera nie był karabin, ale łopata, nóż do cięcia faszyny, oskard, kilof, siekiera i młot oraz... krzesiwo do zapalania lontów. Żywiołem saperów była ziemia, pontonierów – woda, a minerów (pirotechników) – ogień.

Najłatwiej zrozumieć, czym zajmowali się **pontonierzy**: budowali mosty, w szczególności pływające, czyli drewniane pomosty kładzione na drewnianych (później blaszanych) łodziach (*Ponton*). Te wąskie czółna nazywano dawniej w Polsce łyżwami, a mosty – łyżwowymi. Prusacy nazywali te mosty pontonowymi (*Ponton-Brücke*). Wozy, na których przewożono łodzie i belki do budowy mostów pływających to *Haketswagen* (na wozie ponton dnem do góry, 6 belek nośnych, 20-21 belek nawierzchniowych, kotwica, mnóstwo lin i narzędzia), a koźły do budowy zwykłych mostów – *Bock-Wagen*.

Zadania pontonierów:

- 1) budowa mostów na łądzie – niewielkie kładki nie miały zazwyczaj zbyt wielkiej rozpiętości, służyły do przekraczania małych wąwozów, jarów czy strumieni. Drewniany pomost był układany ze standardowych belek, przygotowanych z góry, przewożonych przez kolumnę transportową. Podpierany był pośrodku przy pomocy standardowych koźłów z wyposażenia kolumny albo przy pomocy materiałów doraźnych: pni drzew, belek ze standardowych koźłów, koszy wiklinowych wypełnionych kamieniami;
- 2) budowa mostów pływających (*Schwimmende-Brücke*)
  - na pontonach: most budowano ze standardowych elementów: belek i 30 lub 32 pontonów, które przewoziła batalionowa kolumna transportowa. Żołnierze zdejmowali pontony z wozów (w ośmiu pod dowództwem podoficera), spuszczały je na wodę, kotwiczyli w nurcie przy pomocy kotwic (drewnianych, metalowych, kamiennych albo innych przygodnych materiałów). Później na pontonach układali podłużne belki nośne (*Streckbalken*), a na nich jezdnię z belek poprzecznych (*Belagbretter*). Wszystko to wiązano razem przy pomocy lin, dlatego też pontonier musiał umieć wyplatać liny oraz wiązać je przy pomocy skomplikowanych węzłów. W razie zniszczenia łądzi, 16 ludzi (2 brygady) i podoficer potrafili zbudować nową, co zajmowało im (ze ściąganiem starej i spuszczeniem nowej) około 3,5 godziny. Niekiedy mosty pontonowe były transportowane w niestandardowy sposób, na przykład drogą wodną (nazywano je wtedy *Schiffs-Brücken*).
  - na tratwach (*Floss-Brücke*) lub pływakach: gdy brakowało pontonów, można było położyć most na tratwach z powiązanych belek albo pni lub na pływakach z powiązanych parami beczek (*Fass-Brücke*);
- 3) budowa przepraw promowych (*Fliegende Brücke* – zdecydowanie nie są to „mosty latające”): jeśli szerokość rzeki przekraczała 125 metrów, czyli długość standardowego mostu pontonowego, to budowano prom z sześciu lub dziesięciu pontonów, który przy pomocy lin przeciągano w poprzek nurtu. Prom sześciopontonowy mógł pomieścić albo 120 żołnierzy z pełnym uzbrojeniem, albo 18 kawalerzystów z uzbrojeniem i końmi, albo działo dowolnego kalibru (z przodkiem, zaprzęgiem, wozem amunicyjnym i narzędziowym). Na promie dziesięciopontonowym mieściło się już: albo 200 żołnierzy, 32 kawalerzystów, albo 2–3 działa. Oczywiście skrupulatnie zliczano wagę przewożonych ludzi, koni i sprzętu. Dla przykładu: żołnierz ważył 100 kg, koń 400–500 kg, huzar z lekkim koniem 530 kg, kirasjer z koniem 655 kg, działo 6-funtowe – 1925 kg, batalionowy wóz amunicyjny – około 2000 kg;
- 4) budowa działobitni pływających (*Schwimmende Batterien*): z sześciu lub 10 pontonów budowano tratwy wiosłowe (28 pontonierów w większej z nich), które uzbrajano odpowiednio w dwa działa lub cztery moździerze;
- 5) budowa przeszkód wodnych (*Wasserbarrikaden*) stałych lub pływających;
- 6) niszczenie mostów nieprzyjaciela przy pomocy obiektów pływających, na przykład pni, łodzi wypełnionych kamieniami – jeśli nie wystarczało samo silne uderzenie, to sięgano po ogień i proch;
- 7) transport drogą wodną.

Saperzy brali udział w oblężeniu twierdzy: kopali rowy, którymi zbliżano się do twierdzy. Taki rów zwano po francusku: *la sape*, od kształtu zbliżonego do małej kosi¹³; w Polsce używano nazwy *sapa* lub *aprosza*, a obecnie – *przykopa*; w Prusach zwano je *Sappen* lub częściej *Zickzacks*, czego nawet nie trzeba tłumaczyć. Ogólnie wszystkie rowy

13 Francuska *une sape* to mała kosa ręczna. W drugiej ręce żniwiarz trzymał *un crochet* – haczyk, którym zgarniał ścięte zboże.

prowadzące w stronę twierdzy nazywano z francuska transejami (*Trancheen*) albo rowami dobiegowymi (*Laufgräben*). Były zazwyczaj zwykłymi rowami – wykopana ziemia była wyrzucana od strony twierdzy i tworzyła osłonę oraz stanowisko do strzelania.

Rowy nie były prowadzone na wprost, bo wpadałyby do nich pociski wystrzeliwane z twierdzy, ale zawsze zakosami. Tu dochodzimy do sedna: żołnierz, który kopie zakosy, to po francusku, niemiecku i polsku: *sapeur*¹⁴, *Sapeure*, *saper*. Nie ma nic wspólnego ze współczesnym saperem, a być może jedynym po nim śladem w naszej mowie jest niewielka łopata – saperka. Saperzy nie kopali zwykłych rowów, lecz tworzyli prawdziwe dzieła sztuki umocnione faszyną, koszami i workami z ziemią, a potrafili też budować chodniki kryte, na przykład w pobliżu twierdzy, gdy dym i płomień uniemożliwiały przebywanie na powierzchni. Właśnie takie rowy nazywano *Sappen*¹⁵. Odcinek zakosów miał od 75 do 15 metrów – im bliżej twierdzy, tym krótszy. Przy narożnikach kopano prowadzące do tyłu krótkie odcinki do prowadzenia wypadów (*Crochet*; „haczyki”), w których stawiano beczki z wodą i budowano latryny.

Podczas oblężenia w stronę twierdzy wyprowadzano z pierwszej linii jedną transeję – tłum saperów w niej nie było: z ośmioosobowej brygady saperskiej jedna czteroosobowa ekipa kopała, a druga nosiła kosze i układała faszynę przy pomocy wideł. Saper na przedzie chował się za toczonym przed sobą koszem (*Rollen-Korb*; *Wälzkorb*) o średnicy 1 m i wysokości 2,5 m, gęsto wplecionym i ciasno wypchanym faszyną (ew. osłaniał się jeszcze lepszym workiem z wełną). Wygrzebywał spod niego tyle ziemi, ile zdołał, a płytki (ok. 45 cm) i wąski rów przez niego wykopany był pogłębiany i poszerzany przez następnych trzech saperów (pracujących na kolanach) oraz osłaniany koszami. Pierwszy saper stawiał kosz i napełniał go wykopaną ziemią – wszystko na leżąco. Następni sypali ziemię przed kosze, by uformować przedpiersie osłaniające. Na kosze kładli wzdłużnie wiązki faszyny, czasem worki z ziemią, przerwy między koszami uszczelniali, wbijając niewielkie zaostrzone wiązki faszyny. Głębokość rowu wynosiła około 90–110 cm, a wysokość przedpiersia z koszy – 45 cm, szerokość osiągała nawet 3 metrów (po poszerzeniu przez zwykłych żołnierzy). Było to mozolne i niezwykle niebezpieczne.

Kiedy saperzy zbliżyli się do fosy, drążyli w ziemi obniżający się chodnik i docierali nim za mur przeciwnie, przebijali dziurę i pokonywali fosę następnym rowem. W tym czasie artyleria robiła wyłom w murze skarpowym. Piechota szturmowała, wdzierając się na wał po zrujnowanym murze i... w zasadzie twierdza była zdobyta, bo reszta była niejako formalnością – jeśli była to prosta twierdza z jednym wałem, to atakujących już nic nie mogło zatrzymać.

Oczywiście saperzy przygotowywali nie tylko rowy zbliżeniowe, ale także pozostałe oraz działobitnie – stanowiska dla baterii dział oblężniczych.

Jedna wojna trwała na ziemi, a druga pod nią. Nazywana jest wojną minową (*Minen-Krieg*), ponieważ głównym orężem były miny (*Mine*) – ładunki prochowe umieszczone w ziemi lub w murach i detonowane. Prowadzili ją minery, a po drugiej stronie stali obrońcy twierdzy, wcale nie bezbronni.

Minery robili z grubsza to, co saperzy – ale pod ziemią, bowiem prowadzili wojnę podkopową z obleganymi: jedni i drudzy próbowali podkopać się pod pozycje przeciwnika i wysadzić je w powietrze. Zwłaszcza oblegani nie mieli zamiaru beczynnie przyglądać się postępowi prac oblężniczych: w twierdzach były zawczasu przygotowane rozbudowane systemy chodników przeciwminowych i nasłuchowych, wybiegających na zewnątrz i służących do nasłuchiwania, gdzie są prowadzone prace, a po ich zlokalizowaniu – do zakładania i detonowania ładunków wybuchowych. W XVIII wieku systemy chodników przeciwminowych były nawet kilkupoziomowe i miały długość kilkudziesięciu kilometrów, w XIX wieku znacząco je zmniejszono – do tego stopnia, że murowano tylko kilkumetrowe zaczątki korytarzy, a dalszą ich rozbudowę (przy pomocy drewnianego szalowania) prowadzono dopiero podczas oblężenia – tam, gdzie były potrzebne. Takie zredukowane chodniki będą jeszcze wykonywane w fortach w latach 70-tych XIX wieku. Proch do sporządzania ładunków wybuchowych przechowywano w niewielkich prochowniach ukrytych za przeciwnie, przy galerii łączącej chodniki.

Osobne systemy chodników „niszczących” były budowane pod elementami własnej twierdzy. Chodniki minowe miały już przygotowane komory minowe, w których wystarczyło umieścić ładunek i... wysadzić część twierdzy. Oczywiście robiono to tylko wtedy, kiedy na górze już usadowili się atakujący. Chodniki te łatwo odróżnić od przeciwminowych i nasłuchowych, bo kończą się komorą minową, a zazwyczaj dwiema na końcu poprzecznego korytarzyka (całość ma kształt litery T).

Minery prowadzili prace typowo górnicze (z francuskiego *la mine* – kopalnia, *le mineur* – górnik) oraz pirotechniczne. Budowali podziemne komory, umieszczali w nich ładunki, instalowali detonatory i wysadzali w powietrze fragmenty twierdzy. Przy pomocy min prowadzili walkę z saperami przeciwnika. Tworzyli leje, które służyły piechocie jako ukrycia, po tzw. ukoronowaniu leja przy pomocy koszy szańcowych. Musieli też wysadzić wejście do fosy, jeśli zawiodły sposoby saperskie, czyli łopaty i łomy. Wysadzali bramę podczas szturmów, niszczyli częstokoły. Dzisiaj minery przestali być synonimem górnika, choć podziemne ładunki wybuchowe pozostały minami.

Zawody pionierów

14 Spotyka się często pisownię z jednym p, jak dwoma: *Sappeure*, *Sapeure*. Oprócz nazwy zapożyczonej z języka francuskiego była też używana (rzadko) nazwa *Schanzgräber*, dosł. 'kopacz szańców'.

15 Definicję i sposób tworzenia sap sformułował Vauban.

Pionierzy to żołnierze specjalnie wyszkoleni i wyspecjalizowani – większość z nich była po prostu rzemieślnikami, szczególnie wielu cieślami. Inne przydatne zawody to: murarz (*Maurer*), cieśla (*Zimmerleute*), górnik (*Bergleute*), kamieniarz (*Steinmetzer*, *Steinhauser*), strzałowy (*Steinsprenger*), budowniczy grobli (*Dammsetzer*), ślusarz (*Schlosser*), kowal (*Schmiede*), stolarz (*Tischler*), kołodziej (*Stell-* i *Radermacher*), kopacz torfu (*Torfgräber*), kopacz rowów (*Deichgräber*), garncarz (*Töpfer*), ubijacz podkładu, czyli jastrychu (*Esterichschläger*), żeglarz (*Schiffsleute*), cieśla okrętowy (*Schiffszimmerleute*), szkutnik (*Schiffbauer*), przewoźnik promowy (*Fährleute*), hydraulik (*Klempner*), powroźnik (*Seiler*), plecionkarz (*Korbflechter*), siodlarz (*Sattler*), rymarz (*Rimmer*). Rzemieślnik przyjmowany do wojska musiał być silny, zdrowy, mieć wzrost przynajmniej 162 cm (5' 2"), być w wieku 18–30 lat.

Szefowie korpusu inżynierów do 1869

Szefowie korpusu inżynierów do 1869		
stanowisko	od – do	ile lat
do 1819 Chef des Ingenieur-Corps und General-Inspecteur sämtlicher Festungen		
1820–52 General-Inspecteur der Festungen und Chef der Ingenieure und Pioniere		
1853–59 General-Inspecteur des Ingenieur-Corps und der Festungen		
Gustav von Rauch (*1774 †1841)	21 VII 1813 (3 VI 1814) ¹⁶ – 19 III 1837	24
Ernst von Aster (*1778 †1855)	24 VIII 1837 – 30 I 1849	12
Leopold von Brese-Winiary (*1787 †1878)	30 I 1849 – 1 VII 1860	11
1860–65		
Chef d. Ingenieur-Corps u. d. Pioniere und 1. General-Inspecteur d. Festungen		
Wilhelm Fürst von Radziwill (*1797 †1870)	1 VII 1860 – 18 V 1866	6
oraz 2. General-Inspecteur der Festungen		
Moritz von Prittwitz-Gaffron (*1795 †1885)	1 VII 1860 – 12 III 1863	3
Ludwig von Wasserschleben (*1798 †1867)	9 IV 1863 – 1865	3
od 1866 Chef des Ingenieur-Corps und der Pioniere und General-Inspecteur der Festungen		
Ludwig von Wasserschleben (*1798 †1867)	1866 – 17 VII 1867	2
Georg von Kameke (*1817 †1893)	3 X 1867 – 1872	5

Lata 1863–67 bez szczegółów zamieszania spowodowanego zawałem Radziwilla, zakończeniem służby przez Prittwitza (12 III 1863) oraz chorobą i śmiercią Wasserschlebena w lipcu 1867.

¹⁶ Początkowo był tylko szefem korpusu, a inspektorem twierdz od 3 VI 1814.

Stan etatowy korpusu inżynierów 1816-69

*Etats- und tatsächliche Stärken des Ingenieur-Korps
nach den Ranglisten von 1848 bis 1869.*

Jahr	Sign. Insp. 1)	Reg.-Ober.	Staboff.	Generale	Obersten	Oberstlt.	Majors	Hauptleute			Prim.-Stab.	Sek.-Stab.	Offiz. n. mit Stab.	Gesamt
								I.	II.	III.				
1816	4	7	14	—	—	—	13	36	48	—	36	75	—	220
—	—	—	—	4	3	—	—	21	17	—	37	69	—	176
1820	4	9	9	—	—	—	—	36	36	—	36	72	—	202
1828	4	9	9	—	—	—	—	36	36	—	36	72	12	214
1836	4	9	9	—	—	—	—	36	38	—	38	74	12	220
1845	4	9	12	—	—	—	—	36	42	—	38	74	12	227
1848	—	—	—	4	3	3	29 ²⁾	61	—	—	38	74	39	251
1849	4	9	12	—	—	—	—	36	42	—	38	74	44	259
—	—	—	—	3	3	—	24 ²⁾	70	—	—	37	74	32	248
1850	4	9	12	—	—	—	—	35	41	—	38	74	44	257
—	—	—	—	4	2	1	24 ²⁾	69	—	—	37	74	31	242
1851	—	—	—	3	2	7	19 ²⁾	68	—	—	38	70	39	246
1852	4	9	12	—	—	—	—	35	41	9	38	74	44	266
—	—	—	—	2	8	4	20 ²⁾	76	—	—	38	73	36	257
1853	—	—	—	3	9	8	13 ²⁾	76	—	—	38	82	37	266
1854	—	—	—	2	9	7	15 ²⁾	81	—	—	38	84	37	273
1855	—	—	—	4	7	3	19 ²⁾	81	—	—	38	—	—	273
1856	4	10	14	—	—	—	—	37	43	9	45	88	44	294
—	—	—	—	4	9	2	20 ²⁾	85	—	—	45	118	—	293
1857	—	—	—	4	7	6	18 ²⁾	85	—	—	45	125	—	290
1858	—	—	—	4	4	6	21 ²⁾	85	—	—	45	122	—	287
1859	4	10	14	—	—	—	—	37	43	18	45	88	44	293
—	—	—	—	7	4	8	17 ²⁾	94	—	—	45	114	—	289
1860	5 ⁴⁾	10	23	—	—	—	—	85	—	—	72	114	44	352
—	—	—	—	7	6	9	23	86	—	—	61	102	—	298
1861	5 ⁴⁾	10	23	—	—	—	—	45	45	—	87	132	44	358
—	—	—	—	7	6	7	25 4 ²⁾	81	—	—	81	108	—	319
1862	—	—	—	4	11	7	25 1 ²⁾	83	—	—	80	113	—	324
1863	—	—	—	4	11	7	24 2 ²⁾	82	—	—	79	119	—	328
1864	—	—	—	4	10	6	27 2 ²⁾	82	—	—	81	128	—	340
1865	—	—	—	5	10	11	20 1 ²⁾	83	—	—	81	145	—	356
1866	—	—	—	7	5	17	28 2 ²⁾	83	—	—	91	138	—	371
1867	5	13	46	—	—	—	—	45	48	—	96	200	54	510
—	—	—	—	7	9	11	32 1 ²⁾	86	—	—	89	125	—	360
1868	—	—	—	4	15	16	28	87	—	—	91	143	—	384
1869	—	—	—	4	14	18	28	86	—	—	90	169	—	409

1) Einchl. General-Inspekteur. — 2) Die zweite Zahl steht außerhalb des „Stabes“. — 3) Hierbei eine Anzahl überzählige Majors auf Anrechnung der Hauptmannstellen. — 4) Einchl. 2 General-Inspektoren.

za: Herman Frobenius: *Geschichte des preussischen Ingenieur- und Pionier-Korps von der Mitte des 19. Jahrhunderts bis zum Jahre 1886. Band I*; Berlin 1906
 Nie wiem, co Frobenius liczył i jak, ale ilości nie zgadzają się z „ranglistami” (zresztą jak często u niego). Mimo wszystko tabela daje pewien obraz liczebności korpusu.
 Herman Frobenius (1841–1916) służył w korpusie inżynierów od 1861. Był nauczycielem w *Cadetten-Haus, Kriegs-Akademie, Vereinigte Artillerie- und Ingenieur-Schule*, w latach 1888–91 dyrektorem *Festungsbauschule*. W 1892 odszedł na emeryturę w stopniu *Oberstltn.* i poświęcił się pisaniu.

1868 *Ingenieur-Comité*

Komitet został utworzony w 1868 roku; był integralną częścią korpusu inżynierów. Prezesem (*Präses*) był inspektor generalny (wówczas GL v. Kameke), a w składzie znalazło się 6 członków i 6 asystentów (niektórzy z nich byli członkami *Prüfungs-Commission*, omówionej dalej). Wydaje się, że przyczyną utworzenia takiego kolektywnego ciała projektowego była słabość inżynierów korpusu po odejściu najbardziej doświadczonych, m.in. Prittwitza, v. Schweidnitza. Sam Kameke miał doświadczenie praktyczne tylko z Poznania i Królewca i to sprzed ćwierci wieku.

Ingenieur-Comité 1868		
<i>Präses:</i>	<i>Mitglieder:</i>	<i>Assistenten:</i>
Gen.-Inspecteur GL v. Kameke	1. Ingenieur-Inspection Inspecteur GM v. Kleist 2. Ingenieur-Inspection Inspecteur GM Schulz 3. Ingenieur-Inspection Inspecteur Oberst Biehler 4. Ingenieur-Inspection Inspecteur GM Julius Klotz 4. Festungs-Inspection Inspecteur Oberst Riedel Oberst v. Cohausen	Bureau-Chef: Pr.-Ltn. Kutzbach Hptm. Schumann Hptm. May Hptm. Frosch Hptm. Cleinow Hptm. Billerbeck Pr.-Ltn. Otten

Z urzędu członkami byli inspektorzy czterech *Ingenieur-Inspection* oraz inspektor 4. *Festungs-Inspection* (wszyscy urzędujący w Berlinie). Szóstym był Oberst v. Cohausen, przypisany (*aggregirt*) etatowo do sztabu korpusu.

Asystenci byli oficerami z czterech inspekcji – najwyraźniej tylko oni i Cohausen „urzędowali” w Komitecie na stałe i nie mieli już innych zadań. Jeden z nich pełnił funkcję szefa biura.

*

Zadania komitetu:

- opracowywanie projektów ogólnych (*generellen Entwürfe*) wszystkich nowych prac fortyfikacyjnych oraz weryfikacja wszystkich projektów szczegółowych (*Spezial-Bau-Entwürfe*), które dotyczą umocnień nowych i istniejących, jeśli wymagane są tam jakieś zmiany;
- konstruowanie materiałów i urządzeń dla oddziałów pionierów, np. polowych mostów, telegrafów;
- opracowywanie regulaminów i instrukcji służbowych dotyczących służby inżynierów i pionierów;
- prowadzenie testów praktycznych obiektów technicznych i badań mających na celu wprowadzanie postępu technicznego do użytku praktycznego;
- utrzymywanie aktualnej wiedzy o obcych twierdzeniach (zarówno pod względem ich wyposażenia wojskowego, jak i znaczenia) oraz o stosowanych technologiach.

*

Kameke podszedł poważnie do sprawy wykształcenia swoich oficerów. W 1867 roku Mjr. Schulz i Pr.-Ltn. Billerbeck udali się do Paryża na Wystawę Światową – Billerbeck zapoznawał się z najnowszymi osiągnięciami techniki torpedowej; w 1868 Pr.-Ltn. Kutzbach w Wielkiej Brytanii koło Shoeburyness wziął udział w próbnym strzelaniu do celów opancerzonych; w 1869 Oberst Biehler i Pr.-Ltn. Otten w Rosji koło Petersburga wzięli udział w wielkich manewrach saperskich oraz poznali najnowsze umocnienia rosyjskie; w 1869 Hptm. Billerbeck został wysłany do Niemiec, gdzie wziął udział w badaniach torpedowych koło Utrechtu.

Prüfungs-Commission

Zostać samodzielnym inżynierem wojskowym nie było łatwo. Po ukończeniu berlińskiej Szkoły Artylerii i Inżynierii (*Vereinigte Artillerie- und Ingenieur-Schule*; w skład jej kilkusobowego kuratorium wchodził z urzędu inspektor generalny) oficer musiał jeszcze udowodnić swoje umiejętności przed komisją w korpusie inżynierów. **Składała** się ona z czterech lub trzech oficerów, od lat 30-tych – pięciu, w latach 50-tych – dziewięciu, w 1865 – dwunastu, w 1866 – dziesięciu. **Prezesem** komisji (*Präses*) zwyczajowo był inspektor 1. inspekcji inżynierów (*Inspecteur d. 1ste Ingenieur-Inspection*), a w skład wchodził oficer z Ministerstwa Wojny, odpowiadający za sprawy inżynieryjne w Departamencie Ogólnym.

Praktycznie do 1849 stale był w niej Leopold Brese – najpierw jako przedstawiciel ministerstwa, później jako inspektor 1. inspekcji inżynierów; przestał brać w niej udział dopiero, kiedy został inspektorem generalnym.

Komisja była **integralną** częścią korpusu, ale zbierała się tylko co jakiś czas.

Komisja nosiła **nazwę**:

do 1827 *Prüfungs-Commission für Ingenieur-Capitains 1ster Klasse*

od 1828 *Prüfungs-Commission für Ingenieur-Capitains 2ter Klasse*

od 1843 *Prüfungs-Commission für Ingenieur-Hauptleute 2ter Klasse und Premier-Lieutenants*

od 1853 *Prüfungs-Commission für Ingenieur-Hauptleute und Premier-Lieutenants*

Jej celem było sprawdzanie, czy inżynierowie mają odpowiednie kwalifikacje do wypełniania obowiązków, które będą mieli na **samodzielnych** stanowiskach, np. dyrektorów budowy twierdz (*Festungs-Bau-Directeur*), inżynierów twierdz (*Ingenieur des Platzes*) czy garnizonowych dyrektorów budowlanych (*Garnison-Bau-Director*). Egzaminowała kapitanów i poruczników, by mogli uzyskać wyższą klasę. Do wykonania były **cztery zadania**: 1) przygotowanie kompletnego planu walki o twierdzę (*Festungskampf*), 2) projekt wojny polowej lub pozycyjnej (*Feld- u. Stellung-Krieges*), 3) projekt umocnienia polowego, 4) projekt umocnienia stałego. Na realizację zadania 1, 3 i 4 oficer miał 3 miesiące (ale bez zawieszania swoich normalnych obowiązków służbowych), a na zadanie drugie tylko 3–4 dni.

*

Podobnie wyglądało to w **innych formacjach** pruskiego wojska w pierwszej połowie XIX wieku. Przykładowo w 1835 i 1845 działały komisje:

Ober-Militair-Exam.-Commission

wśród egzaminatorów był oficer z korpusu inżynierów

Examinations-Commissionen für Port-d'Epee-Fähnriche

Commission zur Prüfung milit.-wissenschaftl. und technischer Gegenstände

kilkusobowa komisja była złożona wyłącznie z generałów;

w 1835 na jej czele stał generał piechoty książę August v. Preussen K. H., w 1845: generał piechoty v. Krauseneck – szef Sztabu Generalnego armii;

członkiem był inspektor generalny twierdz

Artillerie-Prüfungs-Commission

Prüfungs-Commission für Artillerie-Premier-Lieutenants

Prüfungs-Commission für Ingenieur-Capitains 2ter Klasse (od 1843: *und Premier-Lieutenants*)

5-osobową komisję tworzyli czterej inżynierowie z korpusu oraz jeden z Ministerstwa Wojny

Prüfungs-Commission für anzustellende Intendantur-Beamte (w 1845: *Ober-Examinations-Commission für Intendantur-Beamte*)

1860–67 *Ingenieur-Commission*; 1868 *Landes-Vertheidigungs-Commission*

Podczas reorganizacji w 1860 roku utworzona została *Ingenieur-Commission* (31 VII 1860) – w jej skład weszli sami generałowie: wojskowy gubernator Nadrenii i Westfalii, najwyżsi inspektorzy korpusu inżynierów, szef Sztabu Generalnego (v. Moltke), inspektor artylerii (v. Puttkamer), szef Oddziału ds. inżynieryjnych w Ministerstwie Wojny (gen. Kameke). Prittwitz był jej członkiem nawet po odejściu na emeryturę. Komisja przetrwała tylko kilka lat – podczas reorganizacji korpusu została zastąpiona (9 I 1868) przez *Landes-Vertheidigungs-Commission*. Oczywiście nie była składnikiem struktury korpusu.

Zadaniem obu komisji było planowanie na poziomie „strategicznym”: czy i gdzie są w kraju potrzebne nowe umocnienia? Kiedy król uznał to za potrzebne, miała odpowiadać na wszelkie jego pytania w sprawach obronności kraju, w szczególności w kwestiach organizacyjnych i regulaminowych (*reglementarische*). Podlegała królowi, który mógł wydawać jej polecenia bezpośrednio albo za pośrednictwem ministra wojny.

Pierwszym problemem, z którym zetknęła się Komisja w 1860 roku, był „spadek” Bresego, czyli pozostawione przez niego koncepcje i projekty. Do 6 I 1862 roku mierzyła się między innymi z planami ufortyfikowania Wrocławia oraz Berlina lub Szczecina – wielkich „placów broni” (*grosser Waffenplätze*). Zatwierdziła wtedy budowę obwałowania i fortów we Wrocławiu (Prittwitz i Klotz byli przeciwni). Co do Szczecina uznała, żeby nie porzucać jego umocnień nawet gdy zostanie wybudowany pierścień fortów. Rozbudowa Szczecina jest konieczna i powinna także uwzględnić zabezpieczenie pobliskiego Dąbia (Damm). Umacnianie Berlina nie jest potrzebne.

Ingenieur-Commission 1866

Militair-Gouverneur der Rhein-Provinz und der Provinz Westphalen		Gen. d. Inf. Carl Anton Fürst zu Hohenzollern-Sigmaringen K. H.
General-Stab d. Armee	Chef d. General-Stab der Armee	Gen. d. Inf. Frhr. v. Moltke
General-Inspection der Artillerie	Inspecteur d. 2. Artillerie-Inspection	GM Schwartz
General-Inspection des Ingenieur-Corps und der Festungen:	Chef d. Ingenieur-Corps und General-Inspecteur d. Festungen	Gen. d. Inf. v. Wasserschleben
	Inspecteur d. 1. Ingenieur-Inspection	GM Keiser
	Inspecteur d. 2. Ingenieur-Inspection	GM v. Schweinitz
	- emerytowany były Chef d. Ingenieur-Corps und 2. General-Inspecteur d. Festungen	GL z. D. v. Prittwitz-Gaffron
II. Armee-Corps	Chef des General-Stabes	GM v. Kameke
Kriegs-Ministerium	Chef d. 3. Abtheilung für die Ingenieur-Angelegenheiten	Oberst Julius Klotz

Landes-Vertheidigungs-Commission 1868

Präses:	Gen. d. Inf. Kronprinz von Preussen Friedrich v. Hohenzollern, K. H. (*1831 †1888; król Prus i cesarz niemiecki w 1888 jako Friedrich III)
Stellvertreter:	Militair-Gouverneur d. Rheinprovinz und d. Provinz Westphalen Gen. d. Inf. Carl Anton Fürst zu Hohenzollern-Sigmaringen K. H.
Chef des General-Stabes des Armee	Gen. d. Inf. Frhr. v. Moltke
General-Inspecteur der Artillerie	Gen. d. Inf. v. Hondersin
Chef des Ingenieur-Corps	p.o. GL v. Kameke
Director des Allgemeines Kriegs-Departement (in Vertretung des Kriegs-Minister)	Director GL v. Podbielski

1865 *Armee-Eintheilung*

Warto rzucić okiem na strukturę armii. Dowódcą naczelnym (dosł. szefem) jest oczywiście król Wilhelm (***Chef der gesamten Armee und Marine***), który ma do dyspozycji kilkunastu adiutantów generalnych oraz przybocznych (*General-Adjutanten, Flügel-Adjutanten*). Sprawami wojskowymi rządzi minister wojny (*Kriegs-Minister* GL v. Roon) na czele Ministerstwa Wojny (***Kriegs-Ministerium***). GL Frhr. v. Moltke stoi na czele licznego Sztabu Generalnego armii (***General-Stabe der Armee***). Na najwyższych szczeblach jest też po kilkunastu: *Adjutanten bei den Königlichen Prinzen, Offiziere von der Armee* (wśród nich dyrektorzy fabryk broni) oraz *Offiziere à la Suite der Armee* (księżęta niemieccy) – raczej bez żadnej realnej władzy.

Armia jest podzielona na części:

stanowiska „dekoracyjne”:

- Ober-Commando in den Marken (Ober-Befehlshaber: General-Feldmarschall Gr. v. Wrangel + adiutant)
- Militair-Gouvernement in der Rheinprovinz und der Provinz Westphalen (General d. Infanterie Carl Anton Fürst zu Hohenzollern-Sigmaringen + 2 adiutantów)

inspekcje generalne:

- **General-Inspection der Artillerie**
- **General-Inspection des Ingenieur-Corps und der Festungen**
- **General-Inspection des Militair-Erziehungs- und Bildungs-Wesens** (podlegają jej wyższe komisje egzaminacyjne, szkoły wojskowe, korpus kadetów i jego szkoły)

inspekcje:

- Inspection der Jäger und Schützen

inspekcje wydzielone z Ministerstwa Wojny (*Ressortiren vom Kriegs-Ministerium*):

- General-Inspection der technische Institute der Artillerie
- Artillerie-Festungs-Inspectionen
- Train-Inspection
- Inspection der Gewehr-Fabriken

dziewięć korpusów armijnych:

- **Garde-Corps, I. – VIII. Armee-Corps**

W skład armii (*Armee*) wchodzi:

- **Gouvernements i Commandanturen** (dowództwa)

oddziały:

- **Infanterie**
- **Cavallerie**
- **Artillerie**
- **Ingenieur-Corps**
- **Train**
- **Invaliden**
- **Landwehr** (Infanterie, Artillerie, Pioniere und Train)
- **Gendarmerie**

oraz:

- Etappen-Inspectoren <inspektorzy ds. dróg komunikacyjnych i magazynów postojowych – etapowych>
- Ober-Militair-Studien-Commission, Berlin
- Ober-Militair-Examinations-Commision, Berlin
- szkoły:
  - Kriegs-Academie, Berlin
  - Kriegs-Schulen
  - Vereinigte Artillerie- u. Ingenieur-Schule, Berlin
- Cadetten-Corps (Cadetten-Hauses: Potsdam, Culm, Wahlstatt, Bensberg)
- Grosses Militair-Waisenhaus: Potsdam, Schloss Pretsch <sierocińce dla chłopców i dziewcząt>
- Militair-Knaben-Erziehungs-Institut, Annaburg (*Ressortiren vom Kriegs-Ministerium*) <zakład wychowawczy dla chłopców>
- Central-Turn-Anstalt, Berlin (*Ressortirt vom Kriegs-Ministerium*) <zakład gimnastyczny>
- Militair-Rossarzt-Schule, Berlin (*Ressortiren vom Kriegs-Ministerium*) <szkoła weterynaryjna>
- General-Auditoriat der Armee <księgowość>
- Militair-Medicinal-Wesen (w tym: *medizinisch-chirurgischen Friedrich-Wilhelms-Institut*) <służby lekarskie i aptekarskie>
- Montirungs-Depots: Berlin, Düsseldorf, Breslau, Graudenz <magazyny mundurów i wyposażenia>
- Remonte-Depots (Provinz Preussen, Pommern, Brandenburg, Posen) <zarządy stadnin>
- Proviant- und Fourage-Wesen (*Bezirke der Intendantur d. Armee-Corps*) <służby ds. żywności i furazu>
- Garnison-Verwaltungs-Wesen (*Bezirke der Intendantur d. Armee-Corps*) <służby garnizonowe>
- Lazareth-Wesen (*Bezirke der Intendantur d. Armee-Corps*) <służby szpitalne>

Osobną siłę wojskową tworzy Marynarka (*Marine*), wówczas już rozbudowana, kierowana przez **Marine-Ministerium** (Marine-Minister: GL v. Roon).

Allgemeines Kriegs-Departement d. Kriegs-Ministerium

Ministerstwo Wojny było podzielone na wydziały (*Departements*), a te na oddziały (*Abtheilung*). Jednym z wydziałów był *1stes Departement*, który funkcjonował od 28 VIII 1814 do 31 VIII 1824 roku. Służyło w nim **13–15** oficerów; nie był podzielony na mniejsze sekcje, a trzech oficerów prowadziło sprawy inżynieryjne (określani byli jako „für die Ingenieur-Geschäfte”, od 1819 byli po prostu członkami lub asystentami w wydziale). Od samego początku jednym z nich był kapitan Leopold Brese, późniejszy inspektor generalny twierdz i szef korpusu inżynierów – najpierw asystent, później członek (*Mitglied*) wydziału. Od 1819 do 1831 roku panował niepodzielnie w ministerstwie w sprawach inżynieryjnych (kierował Oddziałem od 1827 roku). Pozostali oficerowie (początkowo jako asystenci) pochodzili z korpusu inżynierów, ale sam Brese stracił etat w korpusie już w 1820 roku, podczas jego reorganizacji – powrócił do niego w 1832 roku, kiedy odszedł z ministerstwa. Zawsze jeden z oficerów z ministerstwa brał udział w pracach *Prüfungs-Commission*, która egzaminowała oficerów korpusu inżynierów.

Od 1825 roku ministerstwo działało już w nowej formie – Wydział Pierwszy został przekształcony w Wydział Ogólny (*Allgemeine Kriegs-Departement*), podzielony na cztery oddziały: ds. wojskowych (*Abtheilung für die Armee-Angelegenheiten*), ds. artylerii (*Abtheilung für die Artillerie-Angelegenheiten*), ds. inżynieryjnych (*Abtheilung für die Ingenieur-Angelegenheiten*) oraz ds. personalnych (*Abtheilung für die persönlichen Angelegenheiten*); działała także jednoosobowa Tajna Kancelaria (*Geheime Kriegs-Kanzlei*). Pojawiały się efemeryczne oddziały, np. od 1848 do 1853 Czwarty Oddział ds. Marynarki (*4. Abtheilung für die Marine-Angelegenheiten*), liczący trzech oficerów: dwóch z korpusu inżynierów (Mjr. / Oberst Wilhelm Bogun v. Wangenheim i Pr.-Ltn. Haering) oraz jednego z 5. Brygady Artylerii (Hptm. Geppert).

Cały Wydział Ogólny nie był specjalnie liczny: w latach 1825–64 było to **19–21** oficerów (ze wzrostem do 24–25 kiedy istniał Oddział ds. Marynarki). Liczba oficerów wzrastała dopiero od 1865 roku: w 1867 osiągnęła **28**, a w 1868 i 1869 – **33**. Tylko raz zdarzyło się, że dyrektorem Wydziału (*Director*) był inżynier – w latach 1855–56 Oberst Ludwig Wasserschleben, szef oddziału ds. inżynieryjnych.

3. Abtheilung für die Ingenieur-Angelegenheiten

Oddział ds. inżynieryjnych miał zajmować się wszystkimi miejscami umocnionymi w kraju, w kontekście fortyfikacyjnym. Był odpowiedzialny za budowę i utrzymanie twierdz i obiektów fortyfikacyjnych, prowadzenie budów wojskowych i nadzór nad nimi, zarządzanie funduszami budowlanymi (*Festungs-Baukassen*) i nieruchomościami (*Grundstücke*), zakwaterowanie więźniów państwowych i skazanych na prace w twierdzach (*Bau-Gefangenen*). Ponadto miał zajmować się transportem kolejowym i drogowym (*Chaussee-Angelegenheiten*) w ich aspekcie wojskowym oraz – oczywiście – również sprawami korpusu pionierów i kolumn pontonowych (*Ponton-Trains*). A wiemy przecież skądinąd, że zajmował się projektowaniem fortyfikacji: Mjr. Brese zaprojektował umocnienia w Poznaniu, które rozpoczęto budować w 1828 roku.

W latach 1817–41 oddział liczył tylko **trzech** oficerów, 1842–1869 zazwyczaj **pięciu**. Naturalnie pomocą w sprawach rachunkowych i biurowych służyli im urzędnicy wojskowi (*Kriegsrath, Rechnungs Rath, Land-Baumeister*), którzy pełnili między innymi funkcje sekretarzy (*Sekretair*) i archiwistów (*Registrator*).

Oddziałem ds. inżynieryjnych w Wydziale Ogólnym Ministerstwa Wojny kierowali:

1827–31	1832–40	1841–48	1849–55	1856–57	1858–59	1860	1861	1862–67	1868–69
Mjr. Leopold Brese	Mjr. Alexander v. Wangenheim	Mjr. Wilhelm Bogun v. Wangenheim	Mjr. / Oberst-Ltn. / Oberst Ludwig Wasserschleben	Mjr. / Oberst-Ltn. Frommann	Mjr. / Oberst-Ltn. / Oberst v. Renthe-Fink	Oberst-Ltn. Georg Kameke	–	Oberst-Ltn. / Oberst Julius Klotz	Oberst-Ltn. Meydam

Stałą praktyką było, że szef Oddziału tracił etat w korpusie, np. Wasserschleben, Julius Klotz, v. Renthe-Fink i inni.

Kriegs-Ministerium: 1stes Departement (od 1825 Allgemeines Kriegs-Departement), Abtheilung für die Ingenieur-Angelegenheiten 1817–69

	1817 1stes Departement Officier für die Ingenieur-Geschäfte: Oberst-Ltn. v. Leithold Officier für die Ingenieur-Geschäfte: Mjr. v. Liebenroth Assistent: Cap. Brese	1818 Officier für die Ingenieur-Geschäfte: Mjr. v. Liebenroth Assistent: Cap. Brese	1819 Mitglied: Cap. Brese Assistent: Cap. Böhke Assistent: Cap. Wittig	1820 Mitglied: Mjr. Brese Assistent: Cap. Böhke Assistent: Cap. Wittig
1821 Mitglied: Mjr. Brese Assistent: Cap. Böhke Assistent: Cap. Wittig	1822 Mitglied: Mjr. Brese Assistent: Cap. Böhke Assistent: Cap. Wittig	1823 Mitglied: Mjr. Brese Assistent: Cap. Böhke Assistent: Cap. Wittig	1824 Mitglied: Mjr. Brese Assistent: Cap. Böhke Assistent: Cap. Wittig	1825 Allg. Kriegs-Departement, 3. Abth. für die Ing.-Angelegenheiten Mitglied: Mjr. Brese Assistent: Cap. Böhke Assistent: Cap. Wittig
1826 Mitglied: Mjr. Brese Assistent: Cap. Böhke Assistent: Cap. Wittig	1827 Mjr. Brese Cap. Alexander v. Wangenheim Cap. Wittig	1828 Mjr. Brese Cap. Alexander v. Wangenheim <i>ad interim</i> Cap. Ewald	1829 Mjr. Brese Cap. Alexander v. Wangenheim <i>ad interim</i> Cap. Ewald	1830 Mjr. Brese Cap. Alexander v. Wangenheim Cap. Lindow
1831 Mjr. Brese Cap. Alexander v. Wangenheim Cap. Lindow	1832 <i>ad interim</i> Mjr. Alexander v. Wangenheim Cap. Lindow <i>ad interim</i> Cap. May	1833 <i>ad interim</i> Mjr. Alexander v. Wangenheim Cap. Lindow <i>ad interim</i> Cap. May	1834 Mjr. Alexander v. Wangenheim Cap. Lindow Cap. May	1835 Mjr. Alexander v. Wangenheim Cap. Lindow Pr.-Ltn. Völcker
1836 Mjr. Alexander v. Wangenheim Cap. Völcker Pr.-Ltn. Gärtner	1837 Mjr. Alexander v. Wangenheim Cap. Völcker Pr.-Ltn. Gärtner	1838 Mjr. Alexander v. Wangenheim Cap. Völcker Pr.-Ltn. Gärtner	1839 Mjr. Alexander v. Wangenheim Cap. Völcker Pr.-Ltn. Gärtner	1840 Mjr. Alexander v. Wangenheim Cap. Völcker Pr.-Ltn. Gärtner
1841 Mjr. Wilhelm Bogun v. Wangenheim Cap. Gärtner Cap. Maresch	1842 Mjr. Wilhelm Bogun v. Wangenheim Hptm. Gärtner Hptm. Maresch Pr. Ltn. v. Leithold	1843 Mjr. Wilhelm Bogun v. Wangenheim Hptm. Gärtner Hptm. Maresch Pr. Ltn. v. Leithold	1844 Mjr. Wilhelm Bogun v. Wangenheim Hptm. Gärtner Hptm. Maresch Pr. Ltn. v. Leithold	1845 Mjr. Wilhelm Bogun v. Wangenheim Hptm. Gärtner Hptm. Lange Hptm. Maresch Pr. Ltn. v. Leithold
1846 Mjr. Wilhelm Bogun v. Wangenheim Hptm. Gärtner Hptm. Lange Hptm. Maresch Pr. Ltn. v. Leithold	1847 Mjr. Wilhelm Bogun v. Wangenheim Mjr. Gärtner Hptm. Lange Hptm. Maresch Pr. Ltn. v. Leithold	1848 Mjr. Wilhelm Bogun v. Wangenheim Mjr. Gärtner Hptm. Lange Hptm. Maresch Hptm. v. Leithold	1849 Mjr. Wasserschleben Mjr. Gärtner Hptm. Frommann Hptm. Maresch Hptm. v. Leithold	1850 Mjr. Wasserschleben Mjr. Gärtner Hptm. Frommann Hptm. Maresch Hptm. v. Leithold Hptm. Schubarth

1851 Mjr. Wasserschleben Mjr. Gärtner Mjr. Frommann Mjr. Maresch Hptm. v. Leithold Hptm. Schubarth	1852 Abth.-Chef: Oberst-Ltn. Wasserschleben Mjr. Gärtner Mjr. Frommann Mjr. v. Renthe-Fink Hptm. v. Leithold Hptm. Schubarth	1853 Abth.-Chef: Oberst Wasserschleben Mjr. Frommann Mjr. v. Renthe-Fink Hptm. Schubarth Hptm. v. Leithold	1854 Abth.-Chef: Oberst Wasserschleben Mjr. Frommann Mjr. v. Renthe-Fink Mjr. Schubarth Hptm. v. Leithold	1855 Abth.-Chef: Mjr. Frommann Mjr. v. Renthe-Fink Mjr. Schubarth Hptm. Biehler
1856 Abth.-Chef: Mjr. Frommann Mjr. v. Renthe-Fink Mjr. Schubarth Hptm. Biehler	1857 Abth.-Chef: Oberst-Ltn. Frommann Oberst-Ltn. v. Renthe-Fink Mjr. Schubarth Hptm. Biehler	1858 Abth.-Chef: Oberst-Ltn. v. Renthe-Fink Mjr. v. Kameke Mjr. Biehler Hptm. v. Bonin	1859 Abth.-Chef: Oberst v. Renthe-Fink Oberst-Ltn. v. Kameke Mjr. Biehler Hptm. v. Bonin	1860 Abth.-Chef: Oberst-Ltn. v. Kameke Mjr. Dieterich Hptm. v. Bonin
1861 Abth.-Chef: <nie ma> Mjr. Dieterich Mjr. Julius Klotz Hptm. v. Bonin Hptm. Ernst v. Wangenheim	1862 Abth.-Chef: Oberst-Ltn. Julius Klotz Mjr. Dieterich Hptm. v. Bonin Hptm. Ernst v. Wangenheim	1863 Abth.-Chef: Oberst-Ltn. Julius Klotz Mjr. Dieterich Mjr. v. Bonin Hptm. Ernst v. Wangenheim	1864 Abth.-Chef: Oberst Julius Klotz Hptm. Ernst v. Wangenheim Hptm. Oskar Bogun v. Wangenheim Mjr. Schulz	1865 Abth.-Chef: Oberst Julius Klotz Hptm. Ernst v. Wangenheim Hptm. Oskar Bogun v. Wangenheim Hptm. Crüger Hptm. Schulz
1866 Abth.-Chef: Oberst Julius Klotz Mjr. Oskar Bogun v. Wangenheim Mjr. Schulz Hptm. Crüger	1867 4. Abth. für die Ing.-Angelegenheiten Abth.-Chef: Oberst Julius Klotz Mjr. Crüger Mjr. Schulz Hptm. Golz	1868 5. Abth. für die Ing.-Angelegenheiten Abth.-Chef: Oberst-Ltn. Meydam Mjr. Crüger Mjr. Schulz Hptm. Golz Hptm. Keller	1869 Abth.-Chef: Oberst-Ltn. Meydam Mjr. Crüger Mjr. Schulz Hptm. Golz Hptm. Keller	

Oddział ds. inżynieryjnych miał numer 3, ale w 1867 rozbudowano Oddział ds. armii, który podzielono na dwa: 1. *Abth. f. Armee-Ang. A* i 2. *Abth. f. Armee-Ang. B* – „nasz” oddział stał się wtedy **czwartym** Oddziałem. Rok później powstał 4. *Technische Abth f. Art.-Ang.* i oddział inżynieryjny stał się **piątym**.

Miejsca stacjonowania oddziałów pionierów 1816–69

	Berlin	Spandau	Cüstrin	Potsdam	Danzig	Graudenz	Pillau	Weichselmünde	Neufähr	Thorn	Königsberg	Lötzen	Marienburg	Stettin	Colberg	Stralsund	Swinemünde	Damm	Magdeburg	Erfurt	Torgau	Wittenberg	(Cölln) Cölln	Deutz	Wesel	Minden	Jülich	Glogau	Posen	Schweidnitz	Neisse	Glatz	Cosel	Silberg	Saarlouis	Coblenz	(Thal) Ehrenbreitstein	Rendsburg	Harburg	Luxemburg	Mainz	ASF	
1816	G	G	G		1	1	1		1					2	2	2			5	3	5	5	6		6	5	6	4		4	3	3	3	4	8	G	G			8	8	147	
1817	G	G	G		1	1	1		1						2	2			5	3			6		6	5	6	4		4	3	3	3	4	7	8	8			7	8	247	
1818	G	G	G		1	1	1		1						2	2			3	3	3	3	4		4	6	4	5		5	6	6	6	5	7	8	7			7	8	25	
1819	G	G	G		1	1	1		1	5					2	2			3	3	3	3	4		4	6	4	5			6	6	6		2	8	7			7	8		
1820	G	G	G		1	1	1			5					2	2			3	3	3	3	4		4	6	4	5		5	6	6	6	5	2	8	7			7	8		
1821	G	G	G		1	1	1	1	5					2	2	2			3	3	3	3	4		4	4	4	5	5	6	6	6	6	6	8	7	7			8	8		
1822	G	G	G		1	1	1	1	5					2	2	2			3	3	3	3	4		4	4	4	5	5	6	6	6	6	6	8	7	7			8	8		
1823	G	G	G		1	1	1	1	5					2	2	2			3	3	3	3	4		4	4	4	5	5	5	6	6	6	6	6	8	7	7			8	8	
1824	G	G	G		1	1	1	1	5					2	2	2			3	3	3	3	4		4	4	4	5	5	5	6	6	6	6	6	8	7	7			8	8	
1825	G	G	G		1	1	1	1	5					2	2	2			3	3	3	3	4		4	4	4	5	5	5	6	6	6	6	6	8	7	7			8	8	
1826	G	G	G		1	1	1	1	5					2	2	2			3	3	3	3	4		4	4	4	5	5	5	6	6	6	6	6	8	7	7			8	8	
1827	G	G	G		1	1	1	1	5					2	2	2			3	3	3	3	4		4	4	4	5	5	5	6	6	6	6	6	8	7	7			8	8	
1828	G	G	G		1	1	1	1	5					2	2	2			3	3	3	3	4		4	4	4	5	5	5	6	6	6	6	6	8	7	7			8	8	
1829	G	G	G		1	1	1	1	1					2	2	2			3	3	3	3	4		4	4	4	5	5	6	6	6	6	6	6	8	7	7			8	7	
1830	G	G	G		1	1	1	1	1					2	2	2			3	3	3	3	4		4	4	4	5	5	5	6	6	6	6	6	7	7	7			8	7	
1831	G	G	G		1	1	1	1	1					2	2	2			3	3	3	3	4		4	4	4	5	5	5	6	6	6	6	6	7	7	7			8	7	
1832	G	G	G		1	1	1	1	1					2	2	2			3	3	3	3	4		4	4	4	5	5	5	6	6	6	6	6	7	7	7			8	7	
1833	G	G	G		1	1	1	1	1					2	2	2			3	3	3	3	4				5	5	5	6	6	6	6	6		7	7						
1834	G	G	G		1	1	1	1	1					2	2	2			3	4	3	3	7				5	5	5	6	6	6	6	6		8							
1835	G	G	G		1	1	1	1	1					2	2	2			3	4	3	3	7				5	5	5	6	6	6	6	6		8							
1836	G	G	G		1	1	1	1	1					2	2	2			3	4	3	3	7				5	5	5	6	6	6	6	6		8							
1837	G	G	G		1	1	1	1	1					2	2	2			3	4	3	3	7		7	4	7	5	5	5	6	6	6	6		8							
1838	G	G	G		1	1	1	1	1					2	2	2		2	3	4	3	3	7		7	4	7	5	5	5	6	6	6	6		8							
1839	G	G	G		1	1	1	1	1					2	2	2		2	3	4	3	3	7		7	4	7	5	5	5	6	6	6	6		8							
1840	G	G	G		1	1	1	1	1					2	2	2		2	3	4	3	3	7		7	4	7	5	5	5	6	6	6	6		8	8						
1841	G	G	G		1	1	1	1	1					2	2	2			3	4	3	3	7		7	4	7	5	5	5	6	6	6	6		8	8						
1842	G	G	G		1	1	1	1	1					2	2	2			3	4	3	3	7		7	4	7	5	5	5	6	6	6	6		8	8						
1843	G	G	G	G	1	1	1	1	1	1	2	2	2	2	2	2			3	4	3	3	7		7	4	7	5	5	5	6	6	6	6		8	8				1R	2R	
1844	G	G	G	G	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2			3	4	3	3	7		7	4	7	5	5	5	6	6	6	6		8	8				1R	2R	
1845	G	G	G	G	1	2	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2			3	4	3	3	7		7	4	7	5	5	5	6	6	6	6		8	8				1R	2R	
1846	G	G	G	G	1	2	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2			3	4	3	3	7		7	4	7	5	5	5	6	6	6	6		8	8				1R	2R	
1847	G	G	G	G	1	2	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2			3	4	3	3	7		7	4	7	5	5	5	6	6	6	6		8	8				1R	2R	
1848	G	G	G	G	1	2	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2			3	4	3	3	7		7	4	7	5	5	5	6	6	6	6		8	8				1R	2R	
1849	G	G	G	G	1	2	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2	2		3	4	3	3	7		7	4	7	5	5	5	6	6	6	6		8	8				1R	2R	
1850	G	G	G	G	1	2	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2	2		3	4	3	3	7		7	4	7	5	5	5	6	6	6	6		8	8				1R	2R	

1851	G	G	G	G	1	2	1	1		1	1	1		2	2	2	2		3	4	3	3	7		7	4	7	5	5	5	6	6	6	6	8	8				1R	2R								
1852	G	G	G		1	2	1	1	1	1	1	1		2	2	2	2		3	4	4	4	7		7	7	8	5	5	5	6	6	6	6	8	8				1R	2R								
1853	G	G	G		1	2	1	1	1	1	1	1		2	2	2	2		3	4	4	4	7		7	7	8	5	5	5	6	6	6	6	8	8				1R	2R								
1854	G	G	G		1	2	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2	2		3	4	4	4	7		7	7	8	5	5	5	6	6	6	6	8	8				1R	2R								
1855	G	G	G		1	2	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2	2		3	4	4	4	7		7	7	8	5	5	5	6	6	6	6	8	8				1R	2R								
1856	G	G	G		1	2	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2	2		3	4	4	4	7		7	7	8	5	5	5	6	6	6	6	8	8				1R	2R								
1857	G	G	G		1	2	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2	2		3	4	4	4	7		7	7	8	5	5	5	6	6	6	6	8	8				1R	2R								
1858	G	G	G		1	2	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2	2		3	4	4	4	7		7	7	8	5	5	5	6	6	6	6	8	8				1R	2R								
1859	G	G	G		1	2	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2	2		3	4	4	4	7		7	7	8	5	5	5	6	6	6	6	8	8				1R	2R								
1860	G	G	G		1	2	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2	2		4		3			7				5	5	5	6	6	6	6				8			1R	2R							
1861	G				1									2					4		3			7				5											8			1R	2R						
1862	G				1									2					4		3			7				5													8			1R	2R				
1863	G				1									2					4		3			7				5														8			1R	2R			
1864	G				1									2					4		3			7				5															8			1R	2R		
1865	G				1									2					4		3			7				5															8			1R	2R		
1866	G				1									2					4		3		7			10		5														8		9			11		
1867	G				1									2					4		3			7			10		5														8		9			11	
1868	G				1									2					4		3			7			10		5														8		9			11	
1869	G				1									2					4		3			7			10		5														8		9			11	
	Berlin	Spandau	Cüstrin	Potsdam	Danzig	Graudenz	Pillau	Weichselmünde	Neufähr	Thom	Königsberg	Lötzen	Marienburg	Stettin	Colberg	Stralsund	Swinemünde	Damm	Magdeburg	Erfurt	Torgau	Wittenberg	(Cölln) Cö Ln	Deutz	Wesel	Minden	Jülich	Glogau	Posen	Schweidnitz	Neisse	Glatz	Cosel	Silberberg	Saarlouis	Coblentz	(Thal) Ehrenbreitstein	Rendsburg	Harburg	Luxemburg	Mainz	ASF							

Dramatis personae

Nie jest to systematyczne opracowanie, ale notatki dotyczące niektórych inżynierów. Inspektorzy generalni doczekają się wkrótce oddzielnego opracowania.

Inspektorzy generalni

Gustav von Rauch (*1774 †1841).

Ernst von Aster (*5 X 1778, Dresden †10 II 1855, Berlin, od 1844 von Aster).

Leopold Johann Ludwig Brese (*1787 †1878, od 1856 **von Brese-Winiary**).

1807 Portepée-Fähnrich, 1807 Seconde-Lieutenant, 1813 Premier-Lieutenant, 1814 Stabs-Capitain, 1814 Capitain, 1819 Major, 1833 Oberst-Lieutenant, 1837 Oberst, 1843 GM, 1849 GL, 1858 General der Infanterie.

Wilhelm Friedrich Paul Nicolaus Fürst von Radziwill (*19 III 1797 †5 VIII 1870), syn Antoniego (1775–1833) – 1813 Sec.-Ltn., ? Pr.-Ltn., 1815 Cap., 1823 Mjr., 1832 Oberst, 1839 GM, 1846 Gen.-Ltn., 12 VII 1855 Gen. d. Inf.

Moritz von Prittwitz (*1795 †1885). Przez dziesięciolecia nazywał się v. Prittwitz, a **v. Prittwitz-Gaffron** dopiero od 1859.

Ludwig Carl Christian von Wasserschleben (*1798, Białystok †17 VII 1867) – 1821 Sec.-Ltn, 1821–23 służba w *Garde-Pionier-Bataillon*, 1824–31 adiutant inspektora *Schlesisches Festungs-Inspection*, 1827 Pr.-Ltn., 1832 służba w fortyfikacji w Głogowie, 1833–34 służba w 5. *Pionier-Abtheilung* w Głogowie, 1835 Capitain, 1835–37 służba w 3. *Pionier-Abtheilung*, 1836–37 współautor podręcznika służby pionierów, 1838–41 adiutant inspektora 3. *Ingenieur-Inspection* w Koblencji, 1842–48 adiutant inspektora generalnego (Aster) w Koblencji/Ehrenbreitstein, 1849 Mjr., 1852 Oberst-Ltn., 1853 Oberst, 1849–55 szef Oddziału ds. inżynieryjnych w Ministerstwie Wojny, 1856 dyrektor *Allgemeine Kriegs-Departement* w Min. Wojny, 9 IV 1857 GM, 9 VI 1858 dyplom szlachecki, 1862 GL.

1857 inspektor 3. *Ingenieur-Inspection*, 1861–63 inspektor 1. *Ingenieur-Inspection*, 1864–65 drugi inspektor generalny, 1866–67 inspektor generalny.

1832 ożenił się z Auguste Pilaski, córką Regierungsrath w Legnicy – dwie córki: Anna Victorine (ur. 1837) i Maria Victorine (ur. 1839). Mężem drugiej był Reinhold Wagner, kpt. W korpusie: dwóch synów **Franz Victor** (ur. 1833) – Ing. Hptm. i Comp. Commandant w Pionier-Bataillon nr 4. oraz **Ernst Victor** (ur. 1846).

Georg von Kameke (*17 VI 1817 †12 X 1893) – 1840 Sec.-Ltn., od 1842 służba w komórce fortyfikacyjnej w Poznaniu, od 1845 w Królewcu, 1849 Pr.-Ltn. i adiutant inspektora generalnego (Brese), od 1851 służba w Sztapie Generalnym armii, 1855 Hptm., 1856 Mjr., 1856–57 w poselstwie (*Gesandtschaft*) w Wiedniu, 1858–60 w Oddziale ds. inżynieryjnych w Ministerstwie Wojny, 31 V 1859 Oberst-Ltn., 1861–62 dowódca (*Commandant*) 2. *Schlesisches Grenadier-Regiment Nr. 11.* we Wrocławiu, 1862 Oberst, 1863–65 szef sztabu generalnego VIII Korpusu Armijnego, 18 VI 1865 GM, 1866 szef sztabu generalnego II Korpusu Armijnego, 1867–68 inspektor 2. *Ingenieur-Inspection*, 1867–72 inspektor generalny korpusu inżynierów, minister wojny 1873–83.

Oficerowie

Frommann (*1799 †1859) – 1820 Ltn., 1841 Cap., 1850 Mjr., 1859 Oberst.

Julius Gustav Adolf Klotz (*1812 †1892) – 5 VI 1857 Mjr., Oberts-Ltn. 18 X 1861, Oberst 25 VI 1864, GM 22 III 1868, GL 18 VIII 1871; 1863–67 etat w Ministerstwie, nie w korpusie. Służba (fragment): 1858–60 nauczyciel w Kriegs-Akademie, 1861 służba w 3. Oddziale ds. inżynieryjnych w Ministerstwie, 1862–67 szef 3. Oddziału, 1868–71 inspektor 4. *Ingenieur-Inspection*, 1872 koniec służby.

Georg Otto Hermann Klotz (*1818 †1878) – 10 X 1852 Hptm., 6 III 1862 Mjr., 30 IX 1866 Oberst.-Ltn., 3 VII 1868 Oberst, GM 22 III 1873. Służba (fragment): 1860 w komórce w Toruniu, 1861 w Królewcu, 1862–67 *Festungs-Bau-Directeur* w Królewcu, 1868–71 inspektor 4. Pionier-Inspection, 1872 *comm. z. Oberrn Leitung d. Festungs-Neubauten in Straßburg i. Elsaß*, 1873–77 inspektor 3. *Ingenieur-Inspection*, 1878 koniec służby.

Edwin Freiherr von Manteuffel (*1809 †1885), marszałek polny.

Ernst v. Mauderode (*1780 †1863) – 1798 Sec.-Ltn., 1813 Stäbscapitain, 1814 Capitain, 1818 Mjr., adiutant brygadiera/inspektora twierdz, 1834 Oberst-Ltn., 1836 Oberst; 1849 koniec służby w charakterze GM.

Eugen Anton Theophil von Podbielski (*1814 †1879) – kawalerzysta, dowodził brygadą podczas wojny w Szlezwiku-Holsztynie, od 1866 dyrektor Wydziału Ogólnego w Ministerstwie, 1866 udział w wojnie jako kwatermistrz generalny armii regenta Wilhelma.

Samuel Pullet (*1770 †1825) od 1820 roku występuje spisach jako Pullett.

Renthe genannt Fink (*1802 †1896) – Ltn. 1824, Cap. 1844, Mjr. 1852, Oberst-Ltn. 9 IV 1857, Oberst 31 V 1859, 1859 koniec służby.

Wilhelm Bogun genannt von Wangenheim (*1797 †1865, do 1827 **Wilhelm Bogun**) – 1841–48 (Mjr.) służba w Oddziale ds. inżynieryjnych w Ministerstwie Wojny, 1849–53 (Oberst-Ltn. / Oberst) kierował krótko istniejącym Oddziałem ds. Marynarki, 1854–63 (Oberst / GM / GL) inspektor 2. *Ingenieur-Inspection*. 1864 koniec służby.

Oskar Bogun genannt von Wangenheim (*1830 †1885), syn Wilhelma. Służba w Gwardyjskim Oddziale Pionierów, 1858–62 (Pr.-Ltn. / Hptm.) adiutant inspektora generalnego (w ciągu kilku lat: v. Brese-Winiary, ks. Radziwill, v. Wasserschleben), 1861–66 służba w Oddziale ds. inżynieryjnych w Ministerstwie Wojny, 1866 Mjr. i powrót do Gw. Oddziału Pionierów; zakończył służbę w stopniu Gen.-Ltn.

Alexander von Wangenheim (*1792 †1861) – 1827–40 (Cap. / Major) służba w Oddziale ds. inżynieryjnych w Ministerstwie Wojny, 1841–48 (12 X 1841 Oberst-Ltn. / 30 III 1844 Oberst) inspektor 1. *Pionier-Inspection*, 1849–50 inspektor 1. *Ingenieur-Inspection*, 4 IV 1850 GM, 1851–54 dyrektor *Allgemeine Kriegs-Departement* w Ministerstwie Wojny; 1855 koniec służby jako Gen.-Ltn.

Ernst von Wangenheim (*1829 †1887), syn Alexandra. 1861–65 (Hptm.) – służba w Oddziale ds. inżynieryjnych w Ministerstwie Wojny, od 1866 (Mjr.) adiutant inspektora generalnego, 1868 koniec służby (z. D.).

Theodor Johann Adolf Meydam (*13 IX 1827 †23 I 1875), oficer sztabowy. 1845 początek służby, do 1866 w oddziałach pionierów oraz m.in. jako adiutant inspektora generalnego (Brese-Winiary), udział w kampaniach 1864 i 1866. Od 1867 zajmował się **telegrafią**. 22 III 1868 Oberst-Lieutenant; w Sztapie Generalnym. Od 1 VII 1868 do 1869 szef Oddziału ds. inżynieryjnych w Ministerstwie Wojny. 26 XII 1869 został zastępcą (*Stellvertreter*) Obersta v. Chauvina (który odszedł ze stanowiska *General-Telegraphen-Director* do grupy oficerów *à la Suite der Armee* w charakterze GM). 26 VII 1870 Oberst. Po wojnie z Francją wrócił do pełnienia obowiązków. 1871–73 reprezentował Niemcy na międzynarodowych konferencjach telegraficznych w Bernie i w Rzymie; w sprawie rozwoju telegrafii prowadził rozmowy z Austro-Węgrami, Holandią, Szwajcarią i Luksemburgiem. W październiku 1872 v. Chauvin zakończył służbę i Meydam zajął jego miejsce wśród oficerów *à la Suite der Armee* jako *General-Telegraphen-Director*. 27 X 1873 GL. Zmarł w wieku 47 lat.